

**T.C.
BAHÇEŞEHİR ÜNİVERSİTESİ**

**1990 SONRASI ULUSLAŞMA SÜRECİNDE PUTİN DIŞ
POLİTİKASININ KONSTRÜKTİVİST YAKLAŞIMLA
ANALİZİ**

Yüksek Lisans Tezi

AYŞEGÜL ARAS

İSTANBUL, 2016

T.C.
BAHÇEŞEHİR ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
KÜRESEL SİYASET VE ULUSLARARASI İLİŞKİLER

1990 SONRASI ULUSLAŞMA SÜRECİNDE PUTİN
DIŞ POLİTİKASININ KONSTRÜKTİVİST
YAKLAŞIMLA ANALİZİ

Yüksek Lisans Tezi

AYŞEGÜL ARAS

Tez Danışmanı: DOÇ.DR. SÜHA ATATÜRE

İSTANBUL, 2016

T.C.
BAHÇEŞEHİR ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

KÜRESEL SİYASAT VE ULUSLARARASI YÜKSEK LİSANS PROGRAMI

105KİLER

Tezin Adı: 1990 Sonrası Rus Uluslaşma Sürecinde Putin Dış Politikasının

Öğrencinin Adı Soyadı : Ayşegül ARAS

Tez Savunma Tarihi : 27 Mayıs 2016

Bu tezin Yüksek Lisans tezi olarak gerekli şartları yerine getirmiş olduğu Sosyal Bilimler Enstitüsü tarafından onaylanmıştır.

Yrd. Doç Dr. Burak KÜNTAY
Enstitü Müdürü
İmza

Bu tezin Yüksek Lisans tezi olarak gerekli şartları yerine getirmiş olduğunu onaylıyorum.

Program Koordinatörü
İmza

Bu Tez tarafımızca okunmuş, nitelik ve içerik açısından bir Yüksek Lisans tezi olarak yeterli görülmüş ve kabul edilmiştir.

Jüri Üyeleri

İmzalar

Tez Danışmanı

Doç.Dr. Sıla Atakire

Üye

İmza
Doç.Dr. A. Burak Güneş

Üye

Doç.Dr. Emre Çoşkun - Sokullu
İmza

ÖZET

1990 SONRASI RUS ULUSLAŞMA SÜRECİNDE PUTİN DIŞ POLİTİKASININ KONSTRÜKTİVİST YAKLAŞIMLA ANALİZİ

Ayşegül Aras

Küresel Siyaset ve Uluslararası İlişkiler

Tez Danışmanı: Doç.Dr.Süha Atatüre

Mayıs 2016, 165 Sayfa

Bu çalışmanın konusu Rus dış politikasının Soğuk Savaş öncesi ve sonrası değişen uluslararası yapıya rağmen yayılmacı ve emperyal çizgisinde konstrüktivizmin öngördüğü değişime uğrayıp uğramadığıdır.

Bu tezde temel olarak birinci bölümde, büyük Rus tarihinin başlangıcından günümüze kadar olan tarihsel akışı ortaya konulmuş ve sonraki bölümde yapılacak analizlere temel oluşturmaya çalışılmıştır. Bu değerlendirmede soğuk savaş öncesinde SSCB'nin dış politikası ve soğuk savaş sonrası yeniden inşa edilen Rusya Federasyonu'nun dış politikalarının değerlendirilmesi şeklinde iki temel husus ön plana çıkarılmıştır. Tezde bu değerlendirmenin yapılabilmesi için oluşturulmuş model; SSCB ve RF dönemlerinde önemli bulunan olaylar belirlenmiş ve değerlendirmede bu olaylar dikkate alınarak realist-konstrüktivist teoriler karşılaştırılarak sonuca varılmaya çalışılmıştır. Bu olaylar; SSCB döneminde 1968 Çekoslovakya'nın işgali, 1979 Afganistan'ın işgali; RF döneminde ise 2008 Rus-Gürcü savaşı, 2011 Suriye krizi ve 2014 yılında yaşanan Ukrayna krizidir.

Verili olaylar ışığında yapılan analiz, konstrüktivist yaklaşımın süzgecinden geçirilerek yeni kimlik inşası süreci dış politikalar bağlamında ele alındıktan sonra sonuç bölümünde tezin hipotezi için veriler kullanılarak ulaşmak istenen sonuç ile varmış olduğumuz sonucun ayrımı yapılarak çalışma tamamlanmıştır

Anahtar Kelimeler: SSCB, Rusya Federasyonu, Konstrüktivizm, Kimlik, Ukrayna.

ABSTRACT

THE ANALYSIS OF FOREIGN POLITICS OF PUTIN AFTER 1990 NATION FORMATION OF RUSSIA IN CONSTRUCTIVIST APPROACH

Ayşegül Aras

Global Ppolitics and International Relations

Thesis Supervisor: Associate Professor Süha Atatüre

May 2016, 165 Pages

The aim of this study is to understand whether Russian foreign politics changed in line of expansionist and emperialist orientation that consrtructivist view prefdicted despite international structure tahat have changed after Cold War.

The first chapter of this study mainly focuses on great Russian history from beginning to today, and creates a basis for further analysis. In those analysis, foreign politics of both USSR before Cold War and Russian Federation which was established atfter Cold War become salient topics. The model whcih was constructed for analysis consists of identification of important dates and events in USSR and RF periods. Later, these events evlouted with comparison of relist-constructivist views. These important dates are invasion of Czechoslovakia in 1968, invasion of Afghanistan in 1979, and Russian-Georgian war in 2008, Syrian Crisis in 2011, and Ukraine crisis in 2014 in RF period.

The analysis was filtered with Constructivist view, and was approached with new foreign politics. In the final section, results of this analysis compared with expected results. The study was completed with evaluation of this comparison.

Keywords: USSR, Russian Federation, Constructivism, Identity, Ukraine

İÇİNDEKİLER

ŞEKİLLER.....	vii
KISALTMALAR.....	xi
1. GİRİŞ.....	1
2. RUSYA TARİHİ.....	3
2.1 TARİHSEL SÜREÇ.....	3
2.1.1 1914 Öncesi Rus Tarihine Kısa Bir Bakış.....	3
2.1.1.1 Ruslardan önce Rusya.....	4
2.1.1.1.1 İskitler, Sarmatlar, Gotlar ve Hunlar.....	4
2.1.1.1.2 Hazarlar.....	7
2.1.1.1.3 Doğu Slavları.....	8
2.1.1.2 Kievian Rus.....	9
2.1.1.3 Moğol Devleti.....	13
2.1.1.3.1 Moskova'nın yükselişi.....	15
2.1.1.3.2 Altın Orda'nın düşüşü.....	17
2.1.1.3.3 Moskova Çarlığı'na giden yol.....	18
2.1.1.4 IV. (Korkunç) Ivan.....	19
2.1.1.4.1 Livonya Savaşı.....	20
2.1.1.4.2 Oprıçnina.....	21
2.1.2 Rus İmparatorluğu.....	27
2.1.2.1 Büyük Petro dönemi.....	27
2.1.2.2 II. Katerina dönemi.....	30
2.2 GENEL DEĞERLENDİRME.....	31
2.2.1 Bükreş Anlaşması.....	32
2.2.2 Viyana Kongresi 1815.....	33
2.2.3 I. Nikola Dönemi.....	35
2.2.3.1 Nikolas dönemi dış politikası.....	36
2.2.4 II. Aleksandr Dönemi.....	38
2.2.4.1 Panis Slavizm ve 1877-78 Osmanlı –Rus Savaşı.....	38
2.2.5 Rus Kapitalizmi ve Sosyalizmin Doğuşu.....	40

2.2.6 Rusya'nın Orta Asya ve Kafkaslara Yönelmesi.....	42
2.2.7 III. Aleksandr ve II. Nikola Dönemi.....	44
2.2.8 Lenin Dönemi.....	46
2.2.8.1 1905 Rus Devrimi.....	47
2.2.8.2 1917 Bolşevik Devrimi.....	49
2.2.8.3 1920 Rusya İç Savaşı.....	50
2.3 SAVAŞ KOMÜNİZMİ'NDEN NEP'E (YENİ EKONOMİK PROJE).....	50
2.3.1 Stalin Dönemi.....	51
2.3.1.1 1929 Büyük Buhran, Rusya ve Stalin çözümü	53
2.3.1.2 I. 5 Yıllık Kalkınma Planı (1928-1932).....	55
2.3.1.3 II. 5 Yıllık Kalkınma Planı(1933-1937).....	56
2.3.1.4 III. 5 Yıllık Kalkınma Planı (1938-1941).....	57
2.4 II. DÜNYA SAVAŞI VE RUSYA.....	57
2.4.1 Yalta ve Postdam Konferansı.....	62
2.4.2 Stalin Sonrası Dönem.....	63
2.5 SOĞUK SAVAŞ DÖNEMİ (1947-1991).....	64
2.5.1 Kruşçev Dönemi 1954.....	64
2.5.1.1 Detente dönemi	67
2.5.1.2 Sovyetler Birliği'nin 1955-1980 Ortadoğu dış politikası.....	69
2.5.2 Brejnev ve Nomenklatura Komünizmi (1964-1982).....	74
2.5.2.1 Rus toplumu ve nüfusu 1964-1991.....	76
2.5.2.2 Andropov dönemi.....	78
2.5.3 Gorbaçev Dönemi ve Ulusal Devrim.....	79
2.5.3.1 Perestroyka.....	79
2.5.3.2 Glasnost.....	81
2.6 Soğuk Savaş Sonrası Rusya Federasyonu.....	82
2.6.1 Yeltsin Dönemi.....	82
2.7 1990 Öncesi SSCB Dönemi Genel Dış Politikaları.....	83
2.7.1 Sovyetler Birliği'nin Doğu Avrupa Politikası.....	84
2.7.1.1 1968 Rusya'nın Çekoslovakya'yı işgali.....	85

2.7.1.2 Çekoslavakya.....	85
2.7.1.3 Prag Baharı	87
2.7.1.4 Çekoslavakya'nın işgalinin sonuçları.....	89
2.7.2 Rusya'nın 1979 Afganistan'ı işgali.....	91
2.7.2.1 Savaş sonrası Afganistan.....	94
2.7.3 1990 Sonrası Rusya Federasyonu Genel Dış Politik Durumu ve Kafkasya.....	95
2.7.3.1 2008 Rus-Gürcü Savaşı.....	97
2.7.3.2 Savaş sonrası Gürcistan.....	101
2.7.4 Rusya'nın Soğuk Savaş Sonrası Orta Doğu Politikası	102
2.7.4.1 Arap Baharı ve Sonrasında Suriye Krizine Rusya Yaklaşımı.....	104
2.7.5 Rusya'nın Sovyetler Birliği Sonrası Yakın Çevre Politikası.....	108
2.7.5.1 Ukrayna'nın Önemi.....	110
2.7.5.2 Ukrayna krizi ve Rusya'nın tutumu.....	111
2.7.5.3 Kırım.....	113
2.7.5.4 Ukrayna Krizinin Sonuçları.....	114
3. ULUSLARARASI İLİŞKİLER TEORİLERİ KAPSAMINDA KONSTRÜKTİVİZM.....	117
3.1 KAVRAMSAL OLARAK KONSTRÜKTİVİZM	117
3.2 KONSTRÜKTİVİZMİN KURAMSAL ALTYAPISI.....	119
3.2.1 Orta Yol Olarak Konstruktivizm.....	121
3.2.2 Kimlik ve Çıkar.....	122
3.3 YÖNTEM OLARAK KONSTRÜKTİVİZM VE REALİZMİN DEĞERLENDİRİLMESİ.....	126
4. SOĞUK SAVAŞ ÖNCE VE SONRASI SOVYET SOSYALİST CUMHURİYETLER BİRLİĞİ VE RUSYA FEDERASYONU DIŞ POLİTİKASININ VERİLİ OLAYLAR ÇERÇEVESİNDE ANALİZİ	129
5. SONUÇ.....	136
KAYNAKÇA.....	140

ŞEKİLLER

Şekil 2.1: Çekoslavakya	85
Şekil 2.2: Sovyetler Birliği'nin Afganistan İşgali	91
Şekil 2.3: 2008 Güney Osetya Savaşı'nda Rus ve Gürcü Birliklerinin Rakamsal ve Bölgesel Dağılımı.....	100
Şekil 2.4: Rusya'nın Suriye İşgali.....	106
Şekil 2.5: Yeni Ukrayna Haritası.....	114

KISALTMALAR

AB	:	Avrupa Birliği
ABD	:	Amerika Birleşik Devletleri
BDT	:	Bağımsız Devletler Topluluğı
BM	:	Birleşmiş Milletler
IŞİD	:	Irak ve Şam İslam Devleti
KGB	:	Devlet Güvenlik Komitesi
MC	:	Milletler Cemiyeti
MK	:	Komünist Parti Merkez Komitesi
KP	:	Komünist Parti
MÖ	:	Milattan Önce
MS	:	Milattan Sonra
NATO	:	North Atlantic Treaty Organization
NEP	:	New Economic Policy
RF	:	Rusya Federasyonu
USSR	:	Union of Soviet Socialist Republics
SALT I	:	The Strategic Arms Limitation Talks I
SALT II	:	The Strategic Arms Limitation Talks II
START	:	Strategic Arms Reduction Talks
YF	:	Yurttaş Forumu
SSC	:	Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti
SSCB	:	Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği

1. GİRİŞ

Bir devletin başka devlet ya da devletlere olan ilişkisinin yönünü belirleyen dış politika hem iç hem de dış faktörler çerçevesinde oluşmaktadır. Devletin üst kademeleri tarafından oluşturulan dış politika, ülkenin ulusal çıkarları, uluslararası sistem ve iç dinamiklerin temelini oluşturan sosyal yapının da beklentilerini dikkate alarak karar verme süreçlerinden geçirilerek anlamlandırılmasıyla uygulamaya konmaktadır. Bu bağlamda tezimizin konusu olan Rus dış politikasının Soğuk Savaş öncesi ve sonrası değişen uluslararası yapıya rağmen yayılmacı ve emperyal çizgisinde konstrüktivizmin öngördüğü değişime uğrayıp uğramadığıdır. Konstrüktivist yaklaşımın temel parametrelerinden olan değişim, Rus siyaset ve dış politikasında yer bulmuş mudur?

SSCB ve öncesi dönemde Rusya ve Rus halkının başta Orta Asya ülkeleri, Doğu Avrupa bölgelerinde Sovyet Rusya'nın kurduğu nüfuz alanlarında var olmuş ve soğuk savaş döneminde en yoğun baskı dönemi yaşanmıştır. Sovyet Rusya'nın beklenmeyen ve şok etkisi yaratan dağılma dönüşen Rusya Federasyonu'nun yakın çevre, Doğu Avrupa, Orta Doğu, Karadeniz Havzası gibi çıkar bölgelerindeki dış politika duruşunu yeniden gözden geçirmesin zorunlu kılmıştır. Soğuk Savaş'ın sona ermesi Batı ülkelerinde ve ABD'de de algı farklılıklarına yol açmış ve Doğu-Batı ilişkilerinde normalleşme çabası görülmüştür. Ancak devletlerin de bireyler gibi kimlik inşası sürecince dinamik bazı olgulara dayanması, bahsi geçen bölgelerdeki ülkelerin aslında geçmişin izlerini silemediğini ve tehdit algısı ile güvenlik stratejileri oluşturarak bir savunma mekanizması geliştirmesine engellemekten uzak olduğu görülmüştür. Özellikle NATO'nun genişlemesi ve Batının Rusya'nın eski Sovyet döneminden kalma arka bahçesindeki ülkeler ile stratejik ilişkiler kurması ve karşılıklı etkileşim haline geçmeleri Rusya'da yeni bir güvenlik boşluğunun açıldığı izlenimini vermiştir. Keza Rusya'nın yakın bölgelerindeki ülkelerin Batıya karşı olumlu ve istekli tavrı bu izlenimin haksız olmadığını da göstermektedir.

Konstrüktivizmin öngördüğü değişim SSCB'nin dağılmasının ardından anlam kazanmış olsa da ülkelerdeki kolektif hafıza bu değişimin baki kalmasına engel teşkil etmiş ve özellikle realist paradigmanın realist çıkarlara ulaşmada elzem gördüğü askeri

kapasitenin geliştirilmesi üzerine yapılan harcamaların devlet harcamaları arasındaki en büyük payı almaktadır. SSCB ve RF'nin de harcamaları incelendiğinde bu gerçek ortaya çıkmaktadır.

Sovyet Rusya, Çarlık döneminden beri bir kimlik oluşturma sürecini yaşamaya çalışırken, dağılmayla birlikte bu dönem sıfırdan tekrar başlamıştır. Bu sefer dağılmanın tekrar yaşanması korkusu ve baskısı altında temkinli hareket etmeye çalışan Rusya, özellikle Putin döneminde ilk olarak Batıya entegre olmayı değil yakın çevresi ve Sovyetlerden miras kalan eski Cumhuriyetlerle ekonomik, sosyal ve siyasi işbirliği içine girmeyi doğru bulmuştur. Bu politik değişikliğin en önemli sebeplerinden biri ABD'nin son dönemlerde Rusya'nın arka bahçesine duyduğu ilgidir (özellikle Orta Asya sınırlarındaki doğal gaz rezervleri, Hazar petrolü, askeri üsler gibi).

ABD-SSCB çatışma arenasına dönen Afganistan, Suriye, Batılı ülkelerini de yakından ilgilendiren Ukrayna Krizi, NATO, Batılı ülkeler ve ABD ile müttefik olmak isteyen Gürcistan'da yaşanan savaş aslında temelde Rusya'nın bu coğrafyaların hakimi olduğunu ABD'ye kanıtlamak istemiştir. Bu politika anlayışı iki ülkenin hala güç mücadelesinin içinde olduklarının ispatıdır.

2. RUSYA TARİHİ

2.1 TARİHSEL SÜREÇ

2.1.1 1914 Öncesi Rus Tarihine Kısa Bir Bakış

Rusya tarihi, kimilerine göre oldukça karmaşık ve uzun bir süreç ile oluşmuştur ve oluşmaya devam etmektedir. Ancak dünya geneline bakıldığında günümüzdeki birçok modern ulus devletinden daha uzun yılları kapsayan bir geçmişe sahip olduğu söylenemez. Rusya tarihinin kapsayıcılığı özellikle geniş bir yüzölçümü içinde şekillenmesinden de kaynaklanmaktadır (Vernadsky 2009, s. 17). Bugün, Rusya Federasyonu'nun yüzölçümü 17. 075. 400 km² (Gerçekler ve Rakamlarla Rusya [tarih yok]) ve Dünya Bankası 2014 verilerine göre nüfusu ise 143. 8 milyondur (Russian Federation 2016) . Dünyada en uzun sınır uzunluğuna ve en geniş yüzölçümüne sahip ülkesidir.

Bir ülkenin, bir uygarlığın tarihsel varoluş sürecini kavramak için tarihçiler ve coğrafyacılar arasında uzunca bir zaman süregelen tartışmalarda çoğunlukla kabul edilen yöntem, coğrafyanın uygarlık tarihi üzerindeki etkisinin anlaşılmasıdır. Çünkü insanlık var olduğundan beri yaşamını daha kolay idame edebilmek için göç etmiş, çevresini daha kullanılabilir hale getirmiştir, bulunduğu coğrafyanın iklimine uygun barınaklar kurmuş, beslenme şekli edinmiş, savaş stratejileri belirlemiştir. İnsan, coğrafya ve doğa ile bütünlük oluşturmak zorunda kalmış ve bu çerçevede tarih sahnesinde yerini almıştır. Bu konuya daha risksiz bir tanımlama yapmak gerekirse; coğrafya, tarih için sahneyi hazırlamış insanlar da tarihi yapmıştır.

Coğrafyanın tarih üzerindeki etkisinden önemli boyutta etkilenmiş olan Rus bilim adamlarının başında Vasili Klyuçevski ve Sergey Soloviev; Rusya modern tarihinin batılı yazarlarından da Robert Kerner B. H. Summer akla gelmektedir. Örneğin bu tarihçilerin Rusya'da coğrafyanın belirleyici rolüne olan inançlarına Rusya Devleti'nin kuzey ve doğusunda okyanuslar, deniz ve yüksek dağların varlığı, güneyde ise çöllerin

varlığı gösterilebilmektedir. Bu sebeple Moskova Devleti'nin Doğu Avrupa'ya, Uralların ötesine, Pasifik hatta Alaska ve Kaliforniya'ya kadar ilerleyebilmiştir.

Rusya'nın sahip olduğu bu geniş arazide tarih şekillenirken zengin ve homojen bir yapı ortaya çıkmıştır. İki kıta üzerinde bulunan Rusya'nın güney stepleri yüzyıllarca Asyalıların Avrupa'ya göçlerinde bir geçiş güzergah olmuştur. Rusya'nın batısının Avrupa ile sınır oluşturması ve bu savunmasız bölgede askeri savunmanın güçlenmesine yardımcı olmuş, Avrupa gücünün dünyaya hakim olacağı bir dönemde Rusya hem ulus hem de imparatorluk olarak büyük direnç göstermiştir. Bu yüzden de Avrupa yerine Asya'da daha az engelle karşılaşmış ve kolay bir yayılma göstermiştir (Riasanovsky ve Steinberg 2011, ss. 4-8).

Rusya'nın bu tarihsel gelişimini ve gücünü coğrafi yapısının dışında Eski Dünya'daki eşsiz konumundan kaynaklandığını ileri süren ve George Vernadsky'nin liderlik ettiği Avrasyalı tarihçiler; Avrupa Rusya'sı ve Asya Rusya'sı olarak keyfi bir ayrıma gidilmesini son derece gerçek dışı bulmakta aksine Asya-Avrupa Rusya'sının tek parça olduğunu ve bu coğrafyanın kıtasal bir kitle olduğunu iddia etmektedirler. Avrasya; Beyaz Deniz, Kafkasya, Batı Sibirya ve Türkistan'ın birbirine geçmiş düzlüklerinden oluşmaktadır. Bu ekolojik şerit, çeşitli bölgelere bölünmüş ve Rus tarihinin dayanak noktasını oluşturmuştur (Vernadsky 2009, s.22). Rusya'yı coğrafyanın ve bozkırın jeopolitik sentezi olarak tanımlayan Rus Avrasyacılığının günümüz sözcüsü olan Alexander Dugin de, Rus coğrafyasını dört sahaya bölerek kıtasal eksen oluşturmuştur. Bu sahalar Rus doğusu, Rus batısı, Rus kuzeyi ve Rus güneyi şeklindedir (Dugin 2010, ss. 130-132).

2.1.1.1 Ruslardan önce Rusya

2.1.1.1.1 İskitler, Sarmatlar, Gotlar ve Hunlar

Rusya toprakları asıl sahipleri olan Slavlara kavuşana kadar birçok antik kültüre ev sahipliği yapmıştır. MÖ yedinci yüzyılda Güney Rusya denen Karadeniz'in kuzey kıyılarına ve steplerine bakıldığında Yunan kolonilerinin izleri görülmektedir. Buna şahitlik edip önemli analizler yapan ünlü Yunan filozof Herodot, bu bölgelerde yaşayan halkların çoktan yerleşik yaşama geçtiklerini ve hatta göçebelerle mücadeleye

giriştiklerini bulgularla ortaya koymuştur. MÖ. VII yüzyıldan geriye gidecek olursak Hint-Avrupa dil ailesinin Trakya alt bölümüne ait olan Kimmerler MÖ1000-700 yılları arasında Güney Rusya'yı hatta Kafkasların içlerine kadar hakimiyet kurmuşlardır. Kimmerler Güney Rusya'nın üst tabakasını temsil etmekteydiler ancak İran dili konuşan ve Orta Asya'dan gelen Moğol unsurları da içeren İskitler tarafından yenilerek hakimiyeti ele geçirmişlerdir (Riasanovsky ve Steinberg 2011, ss. 11-12).

MÖ VII yüzyıldan MÖ III. Yüzyıllar arasında beliren İskitler, Tuna Nehri'nin güneyinden Kafkaslar boyunca doğudaki Küçük Asya'ya kadar muazzam bir egemenlik kurmuşlardır. Üç yüz yıldan fazla süre bu bölgede var olan bu göçebe toplum, Avrasya steplerinde Moğolistan'da yaşayan Türklerle karşı karşıya kaldılar. Bu iki grupla beraber Yunanistan ve Çin arasında köprü oldular. İskitler, hem ticaretin canlanmasına neden olmuş hem de kültür ve sanat alanında hünümüzde müzelerde sergilenen eserler bırakmışlardır. Herodot'un aktardıklarına göre, İskitler Tuna ağzından kuzeye Dinyeper ve Don nehirlerine ve Karadeniz'in doğusuna kadar uzanmıştır.

İskitlerin bu geniş hakimiyetine yine İrani bir kavim olan Sarmatlar MÖ. IV yüzyılın başlarında son vermiştir ve yaklaşık üç yüz yıl kadar Karadeniz kıyılarına hakim olmuşlardır. Orta Asya'dan gelen ve Farsça konuşan Sarmatların en kuvvetli boyu, en iyi süvarileri Alanlardı. Alanlar esasen göçebe olmakla beraber bazı klanlar yerleşik hayata da geçmiştir. Yerel çiftçilerle etkileşime giren klanlar Doğu Slavları da etkilemiş, Slav isimlerini dahi kullanmışlardır. Doğu Slavların en güçlü kabilesi olan Antların eski adı da İran kökenlidir. Kafkasya Antlarına, As veya Os denmektedir ve bu kabilenin torunlarının günümüzde Osetya sınırlarında yaşadıkları tahmin edilmektedir. Antlar, MÖ. III yüzyıla kadar Alanlar önderliğinde bir Slav kabilesi olarak yaşamlarını sürdürmüşlerdir.

MS. III. Yüzyılda Sarmatların Güney Rusya'daki egemenlikleri kuzeyden gelen Cermen kabilesi Gotlar tarafından ele geçirilmiştir. Gotlar, yerinden ettikleri yerli halkın kültürlerini alarak savaşçı özellik kazanmış ve Doğu Slavlarını köle olarak kullanmışlardır (Vernadsky 2009, ss. 40-41). Güney Rusya'da Batı Gotları 'Visigot' ve Doğu Gotları 'Ostrogot' olarak ikiye ayrılan Gotlar, IV. yüzyılın sonuna doğru geldiğinde Got kralı Ermenrich komutasında büyük bir askeri organizasyona sahip olmuşlardır. MS. 370'lerde Altay Dağları'nın ve Hazar Denizi'nin doğusundan tahmini

olarak modern Kazakistan bölgesinde yayılmış ve göçebe bir Türk kabilesi olan Hunlar tarafından ağır yenilgiye uğratılmışlardır. Hunlar tarafından Roma topraklarına sürülen Gotlar Roma yaşam tarzını benimseyerek bu bölgedeki nüfusun büyük bir kısmını oluşturmuştur (Mark 2014).

Hunlar Güney Rusya'ya kitle göçü halinde gelen ve bu bölgeye yerleşmiş en ilkel halklardan biriydi. Göçebe bir toplum olan Hunlar, otlak bulma amacıyla yönlerini merkez Asya'nın batısına çevirmişlerdi. Atlı birlikleri çok güçlü olan Hunlar, ilk olarak Alanları yenmiş daha sonra Don ve Dnest Nehri arasında yaşayan Ostrogot Krallığına hücum etmiştir. 376'da şimdiki Romanya'nın bulunduğu bölgede de Visigotlara saldırmıştır. V. yüzyılın başlarında gözle görülür biçimde Cermen toplumlarının üzerinde otoritesini yaymayı başarmıştır. Bu istikametteki ilerleyişi esnasında İran, Güney Rusya ve Cermen kültürlerinden unsurları bünyesine katmıştır. 432 tarihi itibarıyla Hunların liderliği güçlü bir hakanın önderliğinde merkezileşti ve babasının ölümüyle Atilla, 445'e kadar kardeşiyle paylaştığı gücü kendi tekeline almıştır.

Atilla, Avrupa'da yaşayan ve siyasal bir örgütlenme gerçekleştirilememiş barbar kavimlere düzenlediği akınlar sayesinde bu kavimleri Roma ile karşı karşıya gelmiştir. Kavimler Göçü'nün sebep olduğu bu baskıya dayanamayan Roma, ikiye bölünmüştür. Atilla Katalon Savaşı'nda Galya'yı ele geçirmiştir ve Doğu Roma'yı tamamen kendine bağlamak isteyen Atilla Roma'yı işgal edecekken dini merkez olması sebebiyle Papa II. Leo'nun ricası üzerine işgalden dönmüştür (World History Center [tarih yok]). Son yıllarda merkezi kuvvetleri şimdiki Macaristan'da olan Hunlar, Atilla'nın 453'te belirsiz bir şekilde ölümüyle tekrar organize olamamış ve dağılmışlardır. Kalan Hunlar Bulgarlar olarak bilinerek Azak bölgesinde yaşamaya devam etmiştir (Vernadsky 2009, s. 42).

Hunların dağılmasından sonra Güney Rusya'da 560 dolaylarında yaklaşık iki yüz yıl hakimiyet kuran bir sonraki topluluk Asya'dan gelen ve Türkçe konuşan Avarlardı. Avarlar'ın tarihteki en önemli girişimleri Bizans'ın başkentine sefer düzenlemeleriydi ancak Rusya'daki kontrolü kaybetmelerinin ardından Altay Türkleri tarafından Güney Rusya Bozkırlarına sürülmüşlerdir. Güney Rusya'daki varlıklarının ardından aynı hızla yok olmuşlardır. Siyasi kültürü olmayan, kültürel gelişimini tamamlamamış geçici imparatorluklarda kalıcılık gözlenmemektedir (Riasanovsky ve Steinberg 2011, s. 15).

2.1.1.1.2 Hazarlar

Altay Türkleri Avarlar Güney Rusya bozkırlarına sürmüş ve Avarlar da Don ve Volga nehirleri arasındaki alana ve Kuzey Kafkasya bölgesine yerleşmişlerdir. Bu bölgede 650 yılında devlet kurmuş olan Hazarlar'a itaat etmek istemeyen Bulgar boyları göçe mecbur bırakılmış ve Kama ve Tuna nehirleri istikametine ilerlemişlerdir. Tuna boyunda ilerleyen boylar Bizans'ı yenmiş Balkan yarımadasını kontrol altına almışlardır. Bu bölgedeki Slavları da kontrol altına aldıklarından kültürlerinden etkilenmiş zamanla Slavlaşmışlardır. Böylece bu heterojen asla haklı günümüz modern Bulgarları oluşturmuştur. Aynı dönemde bir Ugor ve Macar denilen başka bir barbar topluluk da Kafkasya'nın kuzeyinden itilmiş ve Hazar gücünü gönüllü olarak kabul etmişlerdi. Gittikleri yerde önceden beri yaşamakta olan Antları kendi yönetimleri altına almaya çalıştılar. Bug'a yönelen bu boylar IX. Yüzyıla gelindiğinde daimi kalacakları Pannonya'ya yani bugünkü Macaristan'a geldiler. Aşağı Don ve Azak bölgesindeki Alanlar ve Slavlar da Hazar hakimiyetini kabul ederek yarı bağımsız yaşamaya başladılar.

Hazarlar güçlerinin zirvesinde iken Hazar Denizi ve Aşağı Volga'dan Dinyeper ve Karadeniz'e kadar olan geniş bir bölgeye yayılmış bir devletti. Bu büyüklüğü iki kıtanın kesişme noktasını da kapsadığı için ülke kaynaklarından ziyade harçlarla ve batıya doru artan vergilerle hem kendi ekonomisini güçlendirmiştir hem de Uzak Doğu ve Karadeniz arasında bir yandan da güneydeki Araplarla kuzeydeki Slavlar arasında başarılı bir ticaret sistemi geliştirmişlerdir. Hazarlar bu farklı halkalar ile ticari temaslarının bir sebebi de dinsel farklılıklardır. Sınırları içinde ve sınırları çevresindeki farklı dinleri-Pagan, İslamiyet, Hristiyanlık- benimsemekten çekinen Hazarlar, daha az politik risk taşıdığı içindir ki Museviliği seçmiştir. VII. yüzyıldan itibaren Hazarlar müttefikleri Alanlar ile Araplar arasında çetin savaşlar yaşanmış ve 737'de ağır yenilgi alan Hazarlar Kuzey Kafkasya'ya sürülmüşlerdir. Hazarlara savaş ve istila döneminde askeri destek verecek olan Alanlar da sürülünce Hazarlar yeni müttefik arayışına girmiş ve kuzeyde İskandinavlar ile karşılaşmışlardır (Vernadsky 2009, ss. 45-47).

2.1.1.1.3 Doğu Slavları

Tarih öncesi boyunca Güney Rusya stepleri göçebe toplulukların özellikle de Sami ırkının, Nenetlerin ve Kuciks'lerin evi olmuştur. Erken dönem Doğu Slavları, Polotsk'tan Novgorod ve Rostow'a hareket ederek Güney Rusya'ya yerleşmişlerdir. VI. yüzyıldan bugüne kadar Güney Rusya nüfusunun çoğunluğunu oluşturmuş, kademeli olarak da Fin-Ugrik kabilelerini asimile etmişlerdir. Geleneksel olarak Doğu Avrupa'da altıncı yüzyıldaki değişiklikler dil ve kültürlerini de gittikleri yere taşıyan Slav halklarının demografik yayılımı ile açıklanmaktadır.

Slav kabilelerinin geldikleri yer ve kökenleri ile ilgili tarihçiler arasında büyük görüş ayrılıkları vardır ve bu durum Slavların anavatanlarının neresi olduğu konusunda kesin bir konsensusa varılmasına engel olmuştur. Ancak genel kanı Slav anavatanının kuzey Karpatyan Dağları olduğu yönündedir; çünkü orman stepleri Slavların çoğu kültürel özelliklerini ve dillerini yabancı etkilerden uzak tutarak asimile olmalarının önüne geçmiştir.

Temel olarak Hun İmparatorluğu dağıldığında açık bariz bir Doğu Slav kültürü ortaya çıkmış ve doğu ve merkez Avrupa'ya yayılmıştır. Arkeolog ve *The Slavs* kitabının yazarı Prof. Gimbutas'a göre ne Bulgarlar ne de Avarlar Balkan yarımadasını sömürgeleştirmiştir. Trakya, Roma'nın Adriyatik kıyısında ki İliya Krallığı ve Yunanistan egemenliğinden sonra Danube'nin kuzeyine topraklarına geri dönen Slavlardır. Küçük bir toprak parçasında sıkışan ve sınırlanan Slavlar sınırların kalkmasıyla da yayılmıştır (Paolantoni 2012).

Karadeniz'in kuzey kıyısındaki ve güney steplerdeki kültürler, yüzyıllarca farklı ırk ve dilden göçebe kavimlere ev sahipliği yapmıştır ve Kievan Rus'un da arka planını oluşturmuştur ancak bu devletin halkı ne İskit ne Yunan ne de Hazar'dır. Etrafındaki göçebe toplumlarıyla ekonomik ve kültürel etkileşime rağmen daha çok kendilerinin çevreyi etkisi altına alan Doğu Slavlardır. Doğu Slavları'nın bir kısmı Kievan tarihi başında Hazarlara vergi ödüyorlardı. MS 9. yüzyıla gelindiğinde Doğu Slavların ekonomisi, toplum ve kültürü oldukça gelişmişti (Riasanovsky ve Steinberg 2011, ss. 16-17).

2.1.1.2 *Kievian Rus*

Rus tarihindeki ilk devlet olan Kievian Rus'un kökenleri son derece karmaşık ve tartışmalıdır. Kievian Rus'un ortaya çıkışını açıklamak adına yapılan ilk bilimsel ve kapsamlı çalışma Norman teorisi bağlamında yapılmıştır. Bu teori kapsamında Rusya'ya Orta Çağ'daki adıyla Rus 'a kültürlerinin orjinalini verenlerin Rus tarih literatüründe Normanlar olarak da adlandırılan İskandinav Vikinglerin olduğu fikri öne sürülmüşlerdir. Ancak bu teoriye şiddetle sırt çeviren diğer Rus tarihçiler yaptıkları çalışmalarda, Rusların İskandinav etkisinden çok Hazar etkisinin olduğunu ileri sürmüşlerdir. İskandinavya'nın Dinyeper Vadisine çok uzak oluşu, Güney Rusya'da ve Kiev'de yazılı edebiyatın İskandinavya'dan daha önce oluşmuş olması, daha zengin ve hızlı gelişmesi de kanıt oluşturacak diğer ipuçlarındandır. Rusya tarihinin bu kilit noktasında konsensusun olmaması iddiaları için her bir yazara ayrı ayrı sorumluluk yüklemektedir.

'Rus' adı ilk defa MS. 862'de Prens İgor'un, Bizans'ta öldürülen tacirlerin intikamını almak için Konstantinopol'e düzenlediği sefer ile ilgili tutulmuş bir kaynaktan zikredilmiştir. Ayrıca Orta Çağın başlarındaki adı ile 'Rus' teriminin günümüz bilim adamları tarafından daha çok tercih edilmesinin sebebi, Kiev'de başkent kurulmadan önceki tarihin sürekliliğini vurgulamak içindir (Riasanovsky ve Steinberg 2011, ss. 19-24).

Kievian Rus, çoğu Avrupa ülkesinden sonra ve daha farklı koşullarda ortaya çıkmıştır. Rusya Varyaglardan Bizans'a uzanan yolda doğmuştur aslında. İsveçli bu halk, V. ve VI. Yüzyıl arasında Baltık'ın doğu kıyılarını keşfetmiş ve Rus 'Mezopotamya'sına yani Yukarı Volga'ya ulaşmışlardır (Acar 2009, s. 27). Su yolu ulaşımının kara ulaşımından daha güvenli ve daha çok tercih edildiği dönemde karada orman soyguncuları ve yağmacıları denizin tüm risklerini göze alınabilir kılmaktaydı. Deniz ticareti eski dünyanın merkezi olan Akdeniz'den Baltıklara geçmiştir. Kuzeyde Bizans Rumları hakim iken güneyde Vikingler Rusya'daki adları ile Varyagların elindeydi. Varyaglardan Bizans'a giden yol Volga ticaret yoluydu. Hazar Denizinden gelen İran mallarını taşıyan gemiler Volga'dan nehir kollarına ayrılıyordu. Bu iki geçişte İran ve Bizans malları Novgorod'tan kuzey Avrupa'ya taşınıyordu.

Yüzyıllar boyunca Slav ve Fin-Ugriyan kabileleri Şimdiki Rusya ovasında devlet kurmadan yaşamayı başarmışlardı. Dokuzuncu yüzyılda ise ani bir değişiklik ile burada yaşayan çok çeşitli kökenden çok sayıda kabile tek otorite altında birleştirilmiştir. Peki ama buna sebep ne olmuştu? 862 yılında Novgorod aristokrasisi, Varyag Knezliği'nin prensi olan Danimarkalı lord Rurik ve iki kardeşini büyük ve zengin ülkelerinde adaleti ve bölgede birliği sağlamaları için devlet kurmalarını istemişlerdi. Varg kolonyalistleri Novgorod'a yerleşmiştir. Devlet ihtiyacının doğmasının bir diğer sebebi de dokuzuncu ve onuncu yüzyıllarda Avrupa'da karanlık çağın sona ermesi ve ekonomik büyümeye geçilmeye başlamasıydı. Doğal ekonomiden ticaret ekonomisine geçiliyordu. Bu bölgede ticaretten alınan vergilerin düzenli toplanması için de iyi organize olmuş bir kağanlığa ihtiyaç vardı (Kagarlitsky 2007, ss. 41-43).

9. yüzyılın ortasında Novgorod'a gelen Rurik, bu bölgede ciddi ekonomik ve politik krizle karşılaşmıştı. İki yıl içinde diğer iki kardeşinin ölümüyle iktidarı eline almış Bizans'a, İngiltere'ye seferler düzenlemeye başlamıştı. Konsantinople'e düzenlenen seferler bu bölgenin zenginliği içindi. Ancak sefere geniş çapta bir gemi filosuyla katılan Ruslar ve Kievianlar, hala gücünü koruyan Bizans karşısında yenildi ve barış anlaşması düzenlendi. Ancak dikkat edilecek bir nokta da savaş sonrası barış anlaşmalarının yerine ticari anlaşmalarının yapılmış olmasıdır.

Rurik'in 879 tarihinde öldüğü sırada oğlu İgor'un yaşı küçük olduğundan kendi soyundan gelen akrabası olan Oleg'e verildi. Rusların Konstantinopol'e yapılan ikinci sefer Oleg tarafından Varg, Sloven, Polyanyalar, Severyanar gibi birçok Slav kavimlerinin bir araya gelmesiyle oluşturduğu ordu ile gerçekleşmişti. Haliç'in kapatılması ve güçlü Bizans direnişini geçmeyen Ruslar için en önemli sonuç, kavimlerin tek otorite altına girmeye başlamalarıdır. Bu seferden dönen Oleg kendini *knez*¹ ilan etti ve Azak Denizi'ne ilerlemesiyle Peçenek ve Tuna Bulgarlarına o dönem Kiev'de yerleşmiş Macarların batıya göçüne sebep oldu. Kiev'i ele geçiren Oleg, Kiev'i başkent ilan etti.

¹ Rusların bu ilk devlet şekline Knezlik denmektedir. Knezlik Rusça kökenli bir kelime olup prenslik anlamına gelmektedir. Knez ise prens anlamında kullanılmıştır.

Kiev döneminde bölgedeki en önemli iki güç Bizans İmparatorluğu ve Hazar Hanlığı idi. 912'de Oleg'in ölmesiyle yerine Rurik'in oğlu İgor geçti ve büyük Hazar seferini düzenledi. Volga bölgesinde saldırıya uğrayan Ruslar yaklaşık otuz bin Rus'un ölmesiyle sonuçlandı. Bizans Devleti, tekrar savaşa gireceğini anlayınca topraklarını güvence altına almak için Trakya'ya kadar ulaşan Peçeneklerle anlaşma yaptı. Bu ittifak anlaşması 944 yılında Ruslarla da yapıldı. Bir yıl sonra Oleg kendine isyan eden bir kavimden baskıyla vergi toplayınca öldürüldü ve yerine İgor'un eşi Olga geçti Olga'nın Kiev Devleti'ne hükümdarlık ettiği süre boyunca en önemli katkısı 955'te Ortodoksluğu kabul etmesi olmuştur. Bizans Ortodoks Kilisesi'nden bağımsız bir kilise kurmak istemiş, Bizans İmparatoru Otto'dan papaz ve rahip göndermesini istemiştir. Talebi karşılanmayan Olga'nın başarısızlığı halkın inanmakta olduğu paganizme olan inancını artırmıştır (Acar 2009, ss. 28-34).

Olga'nın ardından oğlu Svyatoslav (962-972) başa geçmiştir ve hükümdarlığı boyunca birçok başarı kazanmıştır. Volga Nehri'nin kontrolünü ele almış, tüm Doğu Slav kabilelerini otoritesi altına almıştır. Ukrayna asıllı tarihçi Orest Subtelny, O'nun Slavik adı, Vareg değerleri ve göçebe yaşam tarzıyla tam bir Avrasya sentezini yansıttığını ve Kievliler Rus'un en görkemli yıllarını yaşattığını belirtmiştir. Svyatoslav 967'de Bulgaristan'ı işgal etmişti. Bunun üzerine Bizans ve Bulgarların işbirliği yapması Svyatoslav Bizans İmparatoru John Jimiskes ile anlaşma yaparak bir daha ne Bizans ne de Bulgaristan topraklarına saldırmayacağı konusunda taahhüt bulunarak Kiev'e dönmüştür. Kievliler Rus, Svyatoslav zamanında son olarak da şimdiki St. Petersburg, Ladoga Gölü, Moskova, Vladimir'i kapsayan bölgede hakimiyet kurmuştur. Topraklarını üç oğlu arasında paylaştırdıktan sonra vefat etmiş yerine oğulları arsındaki güç mücadelesini kazanan Vladimir geçmiştir.

Kievliler Rus'u 980 ve 1015 yılları arasında yöneten Büyük Vladimir, daha bütünleşmiş bir devlet inşa etmek niyetindeydi. Vladimir Bizans'a Bulgar saldırıları ve Anadolu isyanlarında yardım etmek için birlik göndermeyi kabul etmiş karşılığında da imparatorun kardeşi Anna ile evlenmek istemiştir. Bunun şartı da Vladimir'in vaftiz edilip Hristiyan olmasıydı. Kendisi ile beraber geniş bir Kievli nüfus bu dine geçmiştir. Böylece Kievliler Rus, İslam hilafetinin kuzey kanadını değil Hristiyan Avrupa'nın doğu kanadı olmayı seçmiştir (Hamm 1996, s.4). Hristiyanlık Vladimir döneminde resmi din

olarak kabul edilmiş ve bu din Slav kabileleri arasında hızla yayılmıştır. Bunu en temel sebebi de misyonerlik faaliyetinde bulunan din adamlarının Slavca dilini kullanmalarıdır. Hristiyanlığı en çabuk benimseyen de coğrafi yakınlığından dolayı Bulgarlar olmuştur (Acar 2009, ss. 36-37). Bu süreçte Kiev topraklarında ne bir iç çatışma ne teolojik ne de dinsel bir tartışma yaşanmamıştır. Prens ve kilise arasında da, karşılıklı bağımlılık ve çıkar ilişkisi olması sebebiyle önemli sorunlar yaşanmamıştır.

Vladimir 1015'te ölümüne kadar devleti bir arada tutmak, tek bir resmi dini halka kabul ettirmek, düşman karşısında müttefik kandırmak ve ekonomik kalkınmayı artırmak gibi önemli işler yapmıştır. Bu sistem 1019-1054 yılları arasında oğlu Yaroslav tarafından da devam ettirilmiştir. Kiev Rusya'sına tarihi bir boyut kazandırmaya çalışan Yaroslav Mağara Manastırı'ndaki rahiplerinden önemli anları not etmeleri istemiş böylece bir teoloji, devlet ve toplum inşası başlamıştır. Yaroslav'ın bir diğer önemli icrası da Kiev'in kardeş devletleriyle ilişkilerini düzenleyen, husumeti ortadan kaldıran ve on beşinci yüzyıla kadar geçerliliğini korumuş kanunlar bütünü olan *Russkaya Pravda*'dır.

Yaroslav'ın ölümünden sonra oğullar ve kuzenleri arasında savaşlar yaşandı. Buna ek olarak Kıpçaklar ile karşı karşıya gelindi. Kiev'in Bizans ile ticaretine zarar veren Kıpçaklar kasabaları yakıp yok ediyorlardı. Hanedan Prensleri bu düşman karşısında ortak savunmaya geçmeye karar verdiler ve kısa bir süre için birleştiler. Bu birleşme kabile federasyonu ile Kievan Rus'un ömrünü uzatmış oldu.

O dönemlerde şehirde, borç yükünün artması ve borçlu olanlarında köleleştirilmesi sebebiyle kaos ortamı oluşmuştu. Özellikle uluslararası ticarete konu olan seramik, mücevher gibi metaların zanaatkarlarının sayesinde şehir zenginleşmiş ve kutuplaşma da o yönde artmıştır. Ekonomik kutulaşma ardından sosyal düzende bozulmalar meydana gelmiş, kölelerin silah taşımalarının yasak olması sebebiyle de askeri güç zayıflamıştır. 1130lu yıllarda Kiev Federasyonu'nun ortaya koymuş olduğu birlik etkisini yitirmeye başlamış birbirleriyle savaşan eyaletler şeklini almıştır. Kendi ekonomik gelir ve kaynaklarını yarattıkları için hem politik hem de ekonomik bağımsızlıkları arttı. 11. yüzyılın sonlarında başlayan Haçlı Seferleri Avrupa ve Asya arasında Rusya'nın aracılığıyla yapılan ticaretin Akdeniz ve Orta Doğu'ya kaymasına neden oldu. Bu yüzden Bizans Devleti de Kievan Rus gibi 12. yüzyıla kadar ekonomik bir çöküş yaşamıştı. 12. yüzyıl gelince de bu şartlar içinde tek devlet fikri bir yana bir

konfederasyon düşüncesi bile ortadan kalkmış, nihai çöküş yaklaşmıştı (Hosking 2011, ss. 65-77).

2.1.1.3 Moğol Devleti

Ruslar bu vaziyet içinde iken Moğollar –kendi ifadeleri ile Tatarlar- 13. yüzyılın ilk çeyreğinde merkez Asya'nın steplerinden Timur'un öldüğü 1405 yılına kadar, Orta Asya'nın göçebeleri dünya tarihinin merkezine uzun ve ihtişamlı bir giriş yaptılar. Moğol istilaları post-klasik dönemin birçok imparatorluğunu sonlandırdı ya da kesintiye uğrattı. Kendi Moğol kabilelerini ve sayısız göçebe komşularını dünyanın o zamana dek hiç görmediği kadar kudretli bir savaş makinesi kurmak için birleştiren Cengiz Han önderliğinde Orta Asya, kuzey Çin ve doğu İran Moğol idaresine geçti. Cengiz Han'ın oğulları ve torunlarının da savaşlarıyla bu alan bütün Çin, Tibet, İran, Irak, Anadolu'nun bir kısım ve tüm Güney Rusya Moğol hakimiyetine girdi (Guisepi 1992). Moğolların bunca geniş bir coğrafyaya hükmetmesinin en önemli sebebi ilk olarak Çin'i himaye altına alarak bu ülkeden çok farklı askeri ve savaş teknikleri kazanıp kentleri nasıl ele geçirebileceklerini öğrenmiş olmalarıdır (Vernadsky 2009, ss. 77-78).

Moğolların Rus topraklarına doğru ilerlemesi 1219-20 yıllar arasında Orta Asya ve İran'da bulunan Harezmi İmparatorluğu'ndan sonra Hazar'ın kuzeyini dolaşarak Kafkasya ve Kırım'a gelmeleri ile başlamıştır (Hosking 2011, s. 81). İşgal tehdidi altındaki Kıpçakların Rus prenslerinden yardım talep etmiştir ve bu talebe olumlu yanıt veren birkaç Rus prensi Kiev'de toplamıştır. Toplantıya katılan Prenslere elçi gönderen Moğollar, onların topraklarına saldırı ve işgal gerçekleştirmediklerini, Kıpçaklara yardım için ordu göndermemelerini istemiş ve barış teklif etmiştir. Rus prensleri barışı reddetmiş, elçileri öldürmüştür (Hosseini 2005). Bu olayın ardından şehir devletleri halinde bölünmüş olan Kievan Rus'un işgali oldukça kolay olmuştur. Bu işgaller Rus'un bütün şehirlerinde aynı derecede yıkıcı olmamıştır. Örneğin Moğollara direnmeyi seçen Galiçya knezi Daniel ve Çernigov knezi Mikhael, Moğol zulümüyle karşı karşıya kalırken; Moğollarla işbirliğini seçen Novgorod knezi Aleksandr Nevskii şehri yıkımdan kurtarmıştır (Acar 2009, s. 54).

Moğolların batı uzantısı olan Altın Ordu ilk işgallerin ardından Rus topraklarında etkili bir idari sistem kurmuştur. Moğolların geniş işgal prenslerinde diğer imparatorlukların

işgal sisteminden farklı olarak işgal ettikleri yerlerden yerel halkı sürüp o bölgeye yerleşmemişlerdir. Ticaret yolları, işçi gücü, asker takviyesi ve özellikle vergiler ile mali kaynaklarını artırarak zenginleşmiş, idari yapıyı da merkezden belirledikleri elçiler-*darugaçi*-aracılığı ile yürütmüşlerdir. Yani Tatar hanları talepleri karşılandığı takdirde knezliklerdeki yönetici elit sınıfa dokunmamıştır. 1260lı yıllarda oluşturulan bu sistemde; Rus prenslerinin düzeni koruma, vergi alma, askere alma işlemi gibi görevler üstlenmesi ve de kendilerine sembolik de olsa -özellikle Büyük Knezler- tabiiyetlerini düzenli olarak göstermeleri istenmişlerdir. Bunun için de Moğol İmparatorluğu'nun başkenti veya daha sonra 1242'de bu bölgede Altın Ordu'nun kurulmasıyla² başkent olan Saray'a gelerek kağandan onay almaları gerekmektedir. Rus knezliklerinin sorunlarıyla uğraşmak istemeyen Tatarlar da Büyük Knezi desteklemişlerdi (Hosking 2011, s. 85).

Tatarların Kievan Rusya'sına girişi hem ticari hem de dini anlamda Rus knezliklerinin değişmesine ve büyümesine neden olmuştur. Özellikle 1340 ve 1350ler de yaşanan savaşlardan sonra ticari tekrar gelişti. Nehir yolu, Don boyunca devam ediyor kervanlar ise Astrahan'a doğru ilerliyordu. Buradan ikiye ayrılan yoldan birisi Güney Kafkasya ve İran'a ilerlerken diğeri Ural Nehri ağzına oradan da Çin'e kadar süren bir hat oluşturmuştu. Yine ticari olarak Tatarların Rusya'yı Avrupa'dan ayırmak gibi bir amacı olmadığını İtalya, Yunanistan ve dönemin büyük deniz gücü Cenevizlilerle kurdukları ticari bağ ortaya koymaktadır. Rus tarihi açısından bu ekonomik girişimler ile Batıdan gelen mallar Vladimir'den geçerek Moskova Knezliği'ne ulaşmış buradan yerlerine ulaştırılıyordu. Rusya Tatarlar sayesinde ticari bir geçiş noktası olmuş ve ekonomisi en az Avrupa kadar hatta daha büyük bir ivmeyle gelişmiştir (Kagarlitsky 2007, ss. 100-102).

Akademik çevrelerce Moğolların barbar ve yakıp yıkan özelliklerinin olduğu iddiasına karşılık olarak işgal ettikleri bölgelere çoğunlukla yerleşmedikleri-buna Rus topraklarındaki kaos da sebep gösterilebilir- ve dini inanca saygılı davrandıkları da ileri sürülmüştür. Bu tarihçilerden biri Dmitri Obolensky'dir. Obolensky'nin tezine göre,

² Cengiz Han'ın ölümünden sonra oğlu Ögeday kağan oldu. Bir sonraki kurultayda Volga Bulgarlarına yapılacak sefer için Cengiz Han'ın torunu Batu görevlendirildi. Rus şehirlerinin işgali ve yağmalanmasının ardından yaklaşık sekiz ay geri çekilmenin ardından Batu son seferini Moldovya, Macaristan ve Transilvanya'ya yaptı ve 1241'de büyük zaferler kazandı. Bu kazanımlarını idari anlamda sağlamlaştıramadan Büyük Kağan Ögeday'ın ölümü...

Moğollar Rusya'yı Moğollaştırmamışlardır, Asyalılaştırmamışlardır ve aynı zamanda barbarlaştırmamışlardır da. Dinsel olarak da Ortodoks kilisesinin Hristiyanlığı yayma çalışmaları bu dönemde hızlanmış, Kilise tarihte hiç olmadığı kadar güçlenmiştir (Acar 2009, s. 60). Çünkü ruhban sınıfı vergiden, angarya işten ve askerlik görevinden muaftı. Topraklarını savaştan korumuştur. Rus prensleri arasındaki politik karmaşa içinde Rus topraklarında söz hakkı olan tek kurum Kilise idi ve Ortodoksluk da ulusal kimliğin ve birliğin sembolü haline gelmişti 15. ve 16. yüzyıllarda Büyük Knezliğe ve Ortodoks kilisesine verdikleri destek sayesinde bozulan Rus birliğinin tekrar kurulmasına bu vesile ile Rus ulus inşa sürecinin başlamasına etki etmiştir. Rus Devleti'nin kurulmasına büyük bir katkı sağlamıştır (Hosking 2011, s. 88).

2.1.1.3.1 Moskova'nın yükselişi

13. yüzyılda ekonomi ve ticaret Novgorod'un elindeydi. Moğol istilasını ile gittikçe daha feodal bir yapıya dönüşen Rusya'da ekonominin ticaretten tarıma doğru ivme kazandığı görülmektedir. Vergi toplama görevi alan prensler, zamanla bu vergileri ekstra feodal vergiler haline çevirmiş, topraklarını zorla, gelenekler sebebiyle veya hakimiyet kurarak zenginleştirmiştir. O dönemde Rusya'da serflik yoktu çünkü alttakiler üsttekilere kanunla bağlı değillerdi. Otorite ise toprak sahibi olan kişideydi. Toprak sahipleri, emrinde çalışanlara da toprak veriyordu. Bu sebeple keyfi olarak ayrılmak isteyen çalışan toprak ve mülküyle gidiyordu. Prensler için problem yaratan bu serbestliğe pratikte en çok karşı çıkan Moskova'ydı ve çözüm olarak da sınırın ötesinden hizmetliler getirmeyi seçmişti (Hosking 2011, ss. 100-106).

Moskova Knezliği Rus siyasi birliğini sağlama da hem nüfus hem de ekonomik güç olarak daha büyük olan Novgorod'un karşısında 14. yüzyılda beklenmedik bir gelişme göstermiştir. Bu gelişmenin belli başlı sebepleri bulunmaktadır. Bunlar başta diplomatik ve politik manevralardı ve Moskova Knezliği'nin kilise ile beraber Moğol Kağanı'nın da desteğini almış olmasıydı.

Novgorod gibi Rusya'nın liderliğine aday olabilecek güçteki bir diğer knezlik, Tver Knezliği'ydi. 1304-1318 yıllarında Büyük Knez olmayı başaran Tver Knezi Michael, yanlış politik kararları yüzünden Büyük Knezliği Moskova Knez olan Yuri'ye kaptırmıştır. Yuri döneminde özellikle Moğol İlişkileri ve Ortodoks Kilisesi'nin

Vladimir'den Moskova'ya taşınması Moskova'nın yükselişini sağlamıştır. Ancak Yuri'nin diğer eyaletlerden topladığı haraçları İsveç'e karşı savunma giderleri için kullanınca Büyük Knezi'i Michael'in halefi Dimitri'ye kaptırmıştır. Ardından Dimitri'nin yerine Aleksandr, Yuri'nin yerine de İvan geçmiştir. İvan 1331-1340 yılları arasında Knezliği Aleksandr'dan almıştır ve bu tarihten itibaren 'Büyük Knez' ünvanı aralıksız Moskova'da kalmıştır.

Ivan I'in ardından Simeon gelmiştir. Bu dönemde Novgorod'ta iç karışıklıklar ve isyanlar gerçekleşiyordu. Bu karışıklıkları lehine çevirmiş olsa da 1352-53'te Batıdan Rusya'ya giren veba salgını hem Simeon'un hem de birçok Rus'un ölmesine sebep oldu. 1364-66 ve son olarak 1425'te nüfusun 1/3'ü yok olmuştu. Ivan II (1353-59) yıllarında etkili olan Litvanya ile mücadeleye girmiştir. Ivan II ölünce yerine 9 yaşında olan Dimitri Donskoy geçti. Diğer prenslikler yaşının küçüklüğü sebebiyle Dimitri'nin yerine Moskova'yı yönetmek istemiştir ancak Moğol kağanının Büyük Knez olarak Dimitri'yi onaylaması Moskova'nın Tatarlarla ilişkilerinin iyi olduğunu göstermektedir. Dimitri'ye destek olan bir diğer etken de Metropolit Alexis'ti. Ortodoks Kilisesi de Büyük Knez'in Moskova'da kalmasını istemişti (Acar 2009, ss. 66-73).

Moskova'yı 1389'daki ölümüne kadar yöneten Dimitri, Moğollarla yaptığı büyük savaşta Moğol gücünün kırılabileceğini göstermiştir. Bu savaşın ardından Moğollar başında Toktamış Han ile geri geldiler, savaşarak başarı elde edemeyeceklerini anlayınca küçük bir grup oluşturup surlardan içeri girmeyi başarmış ve içeriden Moskova'yı yağmaladıktan sonra buradan ayrılmıştır. Dimitri ölünce oğlu Vasili herhangi bir mücadeleye gerek kalmadan Büyük Knez oldu ve büyüyen bir diğer güç olan Litvanya ile mücadele etti. Onun döneminde tarihin en büyük fatihlerinden Timur'un 1391'de Moskova'yı istilası ile karşı karşıya gelmişti.

I. Vasili'nin 1425'te ölümü ile Moskova prenslikleri arasında veraset kavgası ortaya çıkmıştır. Bu mücadeleleri genel olarak II. Vasili, amcası Prens Yuri ve Yuri'nin oğulları Şaşı II. Vasili ve Dimnitri Shemiaka arasındaydı. Dökülen kanların ardından son isyan 1450'de bastırıldı. II. Vasili Büyük Knez oldu (Riasanovsky ve Steinberg 2011, ss. 97-98).

II. Vasili'nin hükümdarlığı dönemindeki bir diğer problem de Ortodoks Kilisesi'nin bölünmesi ve Moskova'nın kendi bağımsız kilisesini ilan etmesiydi. Konstantinopolis'teki Ortodoks ekümenliğinin yetersiz oluşu ve Bizans'ın da Osmanlı Devleti karşısında güç kaybetmesi Bizans'ın Roma'daki Katolik ekümenliğinden yardım beklemesi ortak bir konsil oluşturulmasına sebep olmuştur. 11. yüzyılda Hristiyanlığı Ortodoks ve Katolik olarak bölünmesine neden olan *filioque*³ sorunu dahil bütün itilafli konular değiştirilmeden kabul edilmişti. Bunu üzerine Papa IV. Eugene yaptığı Haçlı seferi çağrısı sonunda topladığı ordu 1444'te Varna Savaşı'nda I. Murat'a yenilmiştir. Bir yıl sonra da Moskova metropoliti olan Yona kilisenin bağımsızlığını ilan etmiştir (Hosking 2011, ss. 120-122).

2.1.1.3.2 Altın Orda'nın düşüşü

Vasal Ortodoks prensler aracılığı ile yönetilen Altın Orda Devleti, 14. yüzyıl sonlarına doğru Avrasya'nın tartışmasız en güçlü devletiydi; ancak 15. yüzyılın sonlarına doğru Moskova dinsel, ekonomik ve siyasal büyüme ivmesi kazanmışken Moskova karşısında bu güç ve ihtişamını yitirmiştir. Sınırları Baltık Denizi'nden Volga'dan Orta Doğu'ya, İran'a ve Hindistan'a uzanan sınırların korunması zorlaşmaya başlamış ve isyanlar baş göstermiştir. Bu isyanların en önemlisi ordu komutanlarından Mamay'ın Volga'nın batısında bağımsız bir devlet kurması şeklinde gerçekleşmiştir.

Altın Orda'daki karışıklıklar Moğol gücünün de düşüşünün önemli simgelerinden biriydi. Moğol hükümdar ailesinden bir prens, Kasimov prensliği kurulunca Rus hakimiyetini kabul etmiştir. Yine II. Vasili Altın Orda'dan kaçan bazı asilleri hizmetine alarak çalıştırmıştır. Bir diğer önemli gösterge, Altın Orda topraklarında II. Vasili'nin halefi III. Ivan döneminde 1430'da Kırım Hanlığı, 1436'da Kazan Hanlığı ve 1466'da Astrahan Hanlığı aynı tarihlerde doğu topraklarında da Kazak ve Özbek Hanlıkları kurularak bağımsızlığını ilan etmesiydi. 1460 yılında tahta çıkan Ahmet Han, Altın Orda'yı tekrar toparlamak için hanlıkların kendisine itaat etmesini istedi ancak hanlıklar

³ Filioque; Oğul'dan sözcüğünün Latincesidir. Kutsal Ruh kimden çıktı? Baba'dan mı yoksa Baba ve Oğul'dan mı?" sorusudur. İznik İnanç Bildirisi'ne, Kutsal Ruh'un Baba ve "Oğul'dan" çıktığını belirten "ve Oğul'dan" sözcükleri eklenmiş olduğu için bundan "Oğul'dan (filioque) maddesi" olarak söz edilir. Bu durum Roma Katolik Kilisesi'yle Doğu Ortodoks Kiliseleri'nin M. S. 1054 yılında birbirlerinden kopmalarına neden olmuştur.

itaat etmeyi reddettiler. Birliği toparlamak için Moskova ve Kırım'a karşı Litvanya ve Polonya ile ittifak dahi kurmuştur.

Büyük toprak kayıplarından sonra adı *Büyük Orda* olarak değişen bu devlet, Ahmet Han'ın ölümünden sonra oğulları tarafından yaşanan taht kavgaları ve Kırım ve Nogay Hanlıkları'nın ittifakı karşısında savunmasız kalmış, aldıkları yenilgiyle Ruslar tarafından tarih sayfalarına gömülmüştür (Kamalov ve Mirgaliyev 2008).

Altın Orda'nın Rus Devlet teşkilatı üzerinde etkilerinden en önemlisi, Sovyetler Birliği ve sonrasındaki tarih okumalarında Batılıların Moğollar ve Altın Orda'yı 'despot' ve 'barbar' olarak adlandırmaları ve bu kimliğin Rusya'ya geçtiği görüşüdür. Ancak bütün önemli kararların alındığı kurultayın varlığı, kadınların devlet işlerinde önemli rol oynaması ve bütün din adamlarının her türlü mükellefiyetten muaf tutulmuş olması Batının bu iddiasının gerçekçi temellere dayanmadığını göstermektedir (Komalov 2009, s. 238).

2.1.1.3.3 Moskova Çarlığı'na giden yol

III. Ivan dönemi ve ardından gelen III. Vasili dönemi Moskova'nın yükselişinin doruk noktası, Rus tarihinin de yeni dönemin başlangıcı sayılmaktadır. 1462-1505 yılları arasındaki saltanatı boyunca Moğollara karşı bağımsız bir ülkenin ilanını gerçekleştirmiştir. 1474'de Rostov şehrinin kalan kısmını, 1489'da Viatka'yı, 1493'te Uglich'i ve diğer birçok prenslik toraklarını ele geçirerek birliği sağladı. Ancak en ünlü ve stratejik kazanımları Novgorod ve Tver'i almasıydı. Novgorod, ilk başta III. Ivan'ın hükümdarlığını kabul etmeyip Litvanyalılardan yardım isteseler de beklenen yardım gelmeyince kendi aralarındaki anlaşmazlıkların da etkisiyle Ivan'a teslim oldular. Tver ise Novgorod kadar direnç göstermedi. Tver prensi de Litvanya-Polonya Kralı ile Moskova saldırısına karşı işbirliği anlaşması imzalamışlardı; ancak beklenen olmadı ve III. Ivan'ın duruma müdahale edip Tver topraklarını kuşatınca savaşmadan teslim oldular. Tver hükümdarı Michael ülkeden kaçtı ve kendisine mirasçı da atayamayınca Ivan karşısında hak iddia edecek bir aile de kalmadı.

III. Ivan kendisini eski Kievan topraklarının varisi olarak görüyordu ve 1493'te *Tüm Rusya'nın hükümdarı* unvanını aldı. Unvanını dış ilişkilerde de temsil ediyordu. Çünkü

kendi gibi eski Kieviaan topraklarında kurulmuş Litvanya-Polonya Krallığı da aynı iddiada bulunmuştu. . Novgorod ve Tver'in alınmasıyla Litvanya arasındaki sınırdaki – Yukarı Oka-yaşayan prenslikler genel itibariyle bağılıklarını Moskova lehine kullanınca Litvanya her ne kadar halkı vazgeçirmek istese de bu durum savaşa sebep oldu. 1500'de çıkan savaş 1503'te iki ülke arasındaki barış anlaşmasıyla sona erdi ve Litvanya, Moskova'nın aldığı toprakların ona ait olduğunu kabul etmek zorunda kaldı. Moskova'nın gücünün artması Moğollardan nihai kopuşu getirmiş hatta III. Ivan Moğol Han'ının onayı olmadan Büyük Knez olmuştur. 1480 yılında da Altın Orda'ya herhangi bağılılığı olmadığını ilan etmişti.

III. Ivan 1472'de Bizans prensesiyle yaptığı ittifak evliliği ile Papa'nın egemenliğine girmesi ve hatta Kutsal Roma İmparatoru tarafından bir krallık tacı karşılığında itaati istenmiştir. Evlilik siyasi anlamda amacına ulaşmasa da bağımsızlığından ödün vermeyen III. Ivan'ın ilk milli Rus hükümdarı olarak tanınmasına neden olmuştur. Babasının yerine geçen III. Vasili III. Ivan'ın politikalarını aynen sürdürmüş ülkeyi daha da ilerletmiştir. 1511'de Pskov'un kalan yarısı dahil, Yukarı Oka bölgesini, 1514'te Smolensk'i ele geçirdi. Kazan Hanlığı üzerine baskı uyguladı. Kutsal Roma İmparatorluğu, Papa, Sultan I. Süleyman ve Babür İmparatorluğu'nun kurucusu Babar ile diplomatik ilişkiler kurarak 1505 yılında aldığı saltanatı 1533 yılında tamamlamıştır (Riasanovsky ve Steinberg 2011, ss. 100-106).

2.1.1.4 IV. (Korkunç) Ivan

IV. Ivan, 1533'te babasının ölümü üzerine üç yaşındayken Moskova Büyük Knezi ilan edilmişti. Yaşının küçük olması sebebiyle hanedanlığı, vefatına kadar annesi yönetmiştir. 1538'de annesinin vefatı ile Ivan'ın taç giyme tarihi olan 1547 yılları arasında ülke içinde şiddetli itilaflar çıkmıştır. Özellikle *boyarların*⁴ ülke yönetimini kontrol altında tutmak için devlete verdikleri zarar ve Ivan'ın taht varisliğini reddetmeleri, Ivan'ı derinden etkilemekle beraber hükümdarlığı boyunca boyarlara antipati beslemesine sebep olmuştur (Encyclopedia Britannica 2014). Ivan ülke

⁴ Boyarlar; 10-12. yy.'da Kiev prenslerine Duma adlı meclisi oluşturan danışmanlardı. 13-14. yy.'da ise kuzeydoğu prensliklerine danışmanlık görevi gören zengin toprak sahipleri idi. 15-17. yy. arasında Moskova Büyük Prensiği'nde dışa kapalı soylu bir sınıf olan ve Çar'ın iç-dış politikalarında etkili olan bu sınıfın, 18. yy başlarında I. Petro döneminde unvanı kaldırılmış, yerine 'rütbeler çizelgesi' getirilmiştir.

idaresini 16 Ocak'ta ele alınca Boyar yönetimi sonlandı ve ardından en çok güvendiği insan olan Rus Kilisesi'nin başı Metropolitan Makaris'in de tavsiyesiyle aynı yıl, Rusya'yı 1613'ten 1917'ye kadar yönetecek Romanov hanedanlığının ilk çarının halası olacak Anastasia Romanov ile evlendi (History 2015).

Özel yaşamındaki tüm karmaşıklıklara rağmen Ivan, Moskova'nın yönetim ve idaresinde önemli reformlar yapmıştır. Bunlardan ilki 1550 yılında ilk defa toplanan, boyarlar, ruhban sınıfı ve aydın sınıftan seçilmiş bazı temsilcilerin oluşturduğu *zemsky sobor*dır(yurt temsilcileri meclisi). Bir diğer reform da soborun onayı ile İvan'ın 1555'ye yerel idare sistemini değiştirmesiydi. Daha önce merkezden atanan valilerin vergileri toplama, suçluları yargılama hakkı ve bunun karşılığında sorumlu oldukları bölgelerden ihtiyaçlarını temin etme hakkı tanınmıştı. Yapılan reformlar gereği, merkezden vali atamaları iptal edilmiş, vergi toplama, suçluları yargılama görevini yapacak idari memurların halk tarafından seçilmesi kararlaştırılmıştı. bu reformlar özellikle boyarların soylarından gelen aristokrasi güçlerini sınırlamak içindi. Yine tımar sisteminde, hukukta ve orduda yapılan reformlar ile Rusya'nın modernleşmesi ve merkezileşmesi amaçlanmıştır.

Hanedanı yaklaşık yarım asır süren Ivan, Rusya'nın bağımsızlığı elde etmesi sebebiyle grandükalık makamından tatmin olmamış, Ruslar tarafından Bizans İmparatoru ve Moğol Han'ı için kullanılmış *Çar* unvanını resmi hükümdarlık unvanı haline getirmiş ve Konstantinopol patriği de on dört yıl sonra unvanı onaylamıştır. Çar unvanının temsil ettiği iki şey vardı. Bunlardan ilki; Moğol çarının egemenliğinden tam bağımsızlığa geçmiş olmak, diğer neden ise Bizans İmparatorluğu'nun Türkler tarafından yıkılmasıyla Ortodoks dünyasının *Çarsız* kalmasıydı. Hıristiyan dünyasının hem bir çara hem de patriğe ihtiyacı vardı. Bu misyonu da IV. Ivan üstlenmiştir (Vernadsky 2009, ss. 130-136).

2.1.1.4.1 Livonya Savaşı

Ivan hanedanlık meseleleriyle uğraşmasının yanı sıra dış politika konusunda da oldukça önemli başarılar elde etmiştir. İvan ülkenin hem doğu hem de batı yönünde ülke topraklarını genişletmek istemiştir. Batıda özellikle Baltık Denizi'nden yapılacak ticareti kontrol edebileceği bir yer olan Livonya'nın bulunduğu Baltık bölgesiyle

ilgilenmiştir. 1550'li yıllarda bu verimli topraklarda Polonya-Litvanya Krallığı, Danimarka, İsveç bulunmaktaydı. Eğer Rusya, Livonya'ya bir saldırıda bulunacak olursa bu ülkelerin savunmasıyla karşılaşacaktı. Keza durum bu şekilde vuku bulmuştur. 1558'den 1578'e kadar süren Livonya Savaşı'nın sonucunda Rusya, Batı Avrupa'ya açılma umudunu yitirmiş tüm ilgisini doğuya yönlendirmiştir. Bu savaşın bir diğer sonucu da ülke içinde reformları aksatması ve terör olaylarının baş göstermesine sebep olmasındır.

Batıdaki başarısızlıklarının tersine Ivan doğuda önemli başarılar elde ederek topraklarını genişletmiştir. Kazan ve Astrahan'da yaşanan iç karışıklıklardan istifade ederek bu hanlıklara asker gönderdi ve 1552'de Kazan'ı, 1554'te Astrahan'ı ele geçirdi. Ivan bu savaşta kendi aklının desteğini almak için dini kullandı ve savaşı Ortodoks Ruslarla Müslüman Tatarların - hac ile hilalin- mücadelesi olarak lanse etti. Kazan'ın fethiyle Volga yolunun kontrolünü ele geçirmeyi başarmış, Rusya bir imparatorluk haline gelmiştir (Acar 2009, ss. 100-101).

2.1.1.4.2 Opriçnina

IV. Ivan çocukluk dönemini annesi ve babası olmadan, saray içindeki düşmanlık ve entrikalar içinde geçirmiş, sevgiden yoksun büyümüştür. Tahta geçtikten sonra da etrafındaki insanlara şüpheli ve güvensiz bir tutumla yaklaşmıştır. Belki de bu yüzden ilk evliliğini yaptığı Anastasia, Ivan'ı yatıştırabilen ve güvendiği tek kişi olmuştur. Eşinin ardından oğlu Dimitri'nin de ölümü üzerine daha güvensiz, şüpheli ve gaddar bir karaktere bölünmüş ve devlet politikalarında da paranoyaların ağır bastığı bir dönüşüme uğramıştır. Bu atmosfer içinde Ivan, ani bir kararla tahttan feragat ederek ailesiyle Moskova'yı terk etmiş, Alaxandrov'a yerleşerek bu köyde kendi kumanda merkezini oluşturma şartıyla tahta tekrar geçmeyi kabul etmiştir. Bu merkezin adı *Opriçnina*'dır.

Opriçnina adı verilen oluşum içinde Ivan, kendi ve ailesi için ayrı bir saray inşa ettirip, bu saray içinde de hazine görevlileri, sekreterler, memurlar, ev işleri için hizmetliler ve bir tüfekli askeri birlik oluşturmaya karar vermiş Moskova'daki ordu, yargı ve kamu idaresini güvendiği seçilmiş boyarların oluşturduğu *zemşçina* adlı gruba bırakmıştır. Esasen bu oluşum devlet içinde bir devlet görünümündeydi. Opriçnina, orta ve kuzey Rusya'yı içine dâhil ediyordu (Acar 2009, s. 108). Ivan bu yöntemle diktatörlük

yetkisine ulaşmıştı ancak Rusya neredeyse iki parçaya bölünmüştü. Kuzey bölge Opriçnina'nın denetimindeyken batı ve güney zemşçinanın kontrolü altındaydı.

Bir nevi tarikat olan bu polis teşkilatı, boyarların opriçnina bölgesinde kalan topraklarını kamulaştırdı. Zamanla bu kamulaştırma gittikçe daha gaddar ve acımasız bir hal alıyordu. Başlangıçta boyarları kontrol altına almak için yapılan girişimler avam sınıfının tepkisine sebep olmamıştı. Fakat Livonya Savaşı'nın devam ediyor olması ve infazların artması hem halkı hem yönetici sınıfı hem de Metropolitan Philip'in muhalefet etmesine sebep olmuş, Çar'ı uyarmak isteyen ve O'na karşı çıkan herkes işkence ve hapsin ardından infaz edilmiştir (Vernadsky 2009, ss. 138-140). Bir diğer muhalif söylemlerin ve protestoların Novgorod şehrinde çıktığı söylentileri 60. 000 vatandaşın canına mal olmuştur. 1571'de Kırım Tatarlarının Moskova'ya son kez sefer düzenlemesi karşısında opriçnina tarafından savunmada başarısız olunması, örgütün yarattığı terör olaylarının devlete verdiği zararın Çar tarafından yaklaşık yedi yıl sonra anlaşılması 1572'de opriçnina kıtalarının dağıtılmasına zemin hazırlamıştır (Haarman [tarih yok]).

Ivan döneminde değinilmesi gereken bir diğer önemli konuda İngiltere'nin Moskova'yla ilgilenmeye başlaması ve batı ülkeleri arasında geldiği noktadır. IV. Ivan hükümdar olmadan önce annesi Ginskaya iktidardaydı. Tüm prensliklerdeki para birimlerini kaldırarak tek para sistemini kurmuştur. Ancak ortak bir Rus iç pazarı oluşumu açısından önemli bir adım olsa da Çarlık, Batı ile 16. yüzyıl başlarında Avrupa ülkeleriyle paralel giderken ilerleyen yıllarda Avrupa'yı geriden takip etmeye başlamıştır. Batılı ülkeler konileşmeye giderken Rusya Livonya Savaşı sonucunda Batı ile bağlantısını kaybederek buradan gelecek ekonomik ve bilimsel yeniliklerden uzak kalmış, Doğu'ya doğru ilerlemiştir.

Aynı dönemde İngiltere yeni bir güç olarak doğuyordu ancak Atlantik'te İspanya ve Portekiz, Baltık'ta Alman egemenliği İngilizlerin atılım yapmasına engel oluyordu. Rusya, İngiltere ekonomisine hammadde ve kaynak sağlama konusunda imtiyaz vermiş, tüm ülkedeki vergilerden muaf tutmuştur. Bir yıl sonrada Londra'da, ilk kez bir parlamento tarafından onay alarak kurulan Moskova Şirketi'nin faaliyete geçmesi yirminci yüzyılda da ulus ötesi şirketlerin habercisi olmuştur. Bu şirketin Batıyla münasebetleri Hollanda, Danimarka, Almanya gibi devletlerle de devam etmiştir.

Kapitalizm çağı başlarken politika ile ekonomi iç içe girmeye başlamıştı; çünkü savaş ve ekonomi de birbirinden ayrılmaz hale gelmişti. Bu stratejik ittifaklar ve güç mücadeleleri arasında Rusya; embriyo halindeki dünya sisteminde, çevre ülke konumunu bile zorlukla elinde tutabilmiştir (Kagarlitsky 2007, ss. 128-141).

IV. Ivan'ın 1584'teki ölümü üzerine Anastası Romanovna'dan olan iki oğlundan büyüğü Ivan, babası tarafından yaralanarak ölmüş diğer oğlu Fedor tahtın varisi olmuştur. Aynı zamanda tahtta hakkı olduğunu düşünen ve Fedor'un tahta çıkmasına karşı olan birileri daha vardı. Bunlar IV. Ivan'ın bir diğer eşinden olan oğlu Dimitri ve annesiydi. Fedor'un zayıf kişiliği, akıl sağlığının devlet yönetimine engel olması ve kendini ibadete adanmış olması Altın Orda kökenli Ivan döneminde de önemli görevler almış Boris Godunov'un nüfuz kazanmasına imkan vermiştir. Boris'in kız kardeşinin Fedor ile evlenmesi de Boris'in tahttaki Fedor'a daha da yakınlaşmasına hatta devlet idaresinin tamamen eline geçmesine sebep olmuştur. Bu yükseliş Ugliç şehrinde yaşayan Dimitri ve annesinin düşmanca hislerini pekiştirmiştir. Ancak 1591 yılında 9 yaşındaki Dimitri'nin öldüğü ya da öldürüldüğü haberi gelince üst düzey şahsiyetlerden oluşan bir heyet olayın asıl yüzünü ortaya çıkarmak için görevlendirilmiş sonuç itibariyle Dimitri'nin bıçakla oynarken üzerine düştüğü raporlanmıştır.

Fedor'un 1598'de ölümü üzerine Moskova Knezleri'nin Ivan Kalita nesli sona ermiş oldu ve Fedor'un varis kıldığı eşi İrina tahtı istemeyince zemsky sobor Çar seçimi için toplanmış ve 1598'de toplantıya katılanların çoğunluğu tarafından desteklenen Godunov Çar seçilmiştir; ancak tahtı kabul etmesi için bütün halkın yalvarması sonrası olmuştur. Godunov, ordunun güçlendirilmesine oldukça önem vermiş ancak harplere girmenin halkı kaybetmense nede olacağını biliyordu. Godunov, avuçlarına bırakılan savaş mağlubu, ekonomik bunalım içindeki Rusya'yı ayağa kaldırmak için çok çaba göstermiş ancak 1601-1603 yılları arasında yaşanan büyük kıtlık çabalarının başarısızlığa uğramasına sebep olmuştur (Kurat 2014, ss. 191-196).

1601 yaz başlarında üretimin düşmesi, kuraklık, savaşın da etkisiyle kıtlık baş göstermiş sadece Moskova'da yaklaşık 127 bin kişinin resmi olarak gömüldüğü belirlenmiş, kitle halinde ölümler yaşanmıştır. Godunov, bu felaketi durdurmak için Moskova'da halkın çalışması ve şehirlerin yeniden inşası için geniş kapsamlı programlar hazırlamıştır.

Ancak köylerden kente göç, çeteler ve anarşi artmıştır. Erzak sahibi çiftçiler de yağmalanmaya başlamıştır.

Çar olmasıyla beraber Godunov boyarların ihanet suçlamalarına maruz kalmıştır. Bunlardan biri de 'Düzmece Dimitri' olayıdır. Boris'in Dimitri'yi öldürtmek istediği ancak Dimitri'nin ölmediği dedikodusu tüm yurda yayılmıştır. Yaklaşık on yıl sonra bu ölümden Boris sorumlu tutulmuştur. Tam olarak kim olduğu bilinmeyen bu kişi Polonya hükümetinden direk askeri destek almamışsa da Moskova karşısında kendi tarafındaki sempatizanlarını yanına alarak bu şehre girmesine izin vermiştir. Dimitri'nin Roma Katolikliğine geçerek özellikle güneydeki Kazak ve köylülerin desteğini alması, Boris'in 1605 yılında ölmesi ve ailesinin de kısmen öldürülüp kısmen de sürgün edilmesi üzerine Sahte Dimitri'nin Moskova tahtına geçmesi kolaylaşmıştır.

Bu dönem Rus tarihinde Karışıklık Dönemi olarak geçmektedir ve Dimitri'nin Çar olması karışık ortamı daha da çıkmaza sokmuştur. Rus topraklarında Leh geleneklerinin yaşatılmaya başlanması, Çar'ın hala Katolik olması halk ve boyarlar tarafından antipatiyle karşılanmış sahte olduğu ilan edilen Çar, 11 ay sonunda öldürülmüştür. Rusya yine Çarsız kalmıştır (Verdnansky 1969, ss. 113-119).

Halk artık karışıklıklardan bıkmış durumdaydı. Bu sefer kaderini *zemsky sobora* teslim etmemiş ve Kızıl Meydan'da toplanan büyük halk kitlesi son yıllarda devlet yönetiminde etkin rol alan knez ve boyar Vasili Ivanoviç Şuysky'i Çar ilan etmiştir. Tahta çıkarken haç öperek kimseyi öldürtmeyeceğine dair yemin etmişti. Ancak sözünü tutmamış üstelik boyarların IV. Ivan öncesi boyar gücünü yeniden kazanmalarına vesile olmuştur.

Şuysk'nin ilk sınavı Türklere esir olarak satıldıktan sonra kaçarak tekrar Rusya topraklarına dönerek özellikle köylü halkın kötü boyarlar karşısındaki sosyal ve ekonomik durumunun iyileşmesi adına çeteleşmeye giden öncesinde de bir knez askeri olan Ivan Bolotnikov idi. Özellikle Kazak halkını tamamen arkasına alan Bolotnikov, Moskova sınırındaki köylere kadar gelmiş ancak Rusya'daki ilk büyük köylü ayaklanmasını çıkarmasına rağmen 1606 yılında yakalanıp sürgüne gönderilerek öldürülmüştü.

Rusya yeniden Sahte Dimitri vakasına şahit olmuştur. II. Dimitri olarak lanse edilen bu kişi halk tarafından ‘hırsız’ olarak bilinmiştir. Kısa sürede Kazaklar başta olarak üzere Lehler ve Litavlar olmak üzere geniş bir taraftar kitlesi edinmiştir. Moskova’nın yakınlarında Tuşino köyüne konuşlanan bu birlik, Moskova-Volga arasındaki ve Volga’nın kuzeyindeki bir kısım şehirleri ele geçirmişlerdir. Tuşino’da bir hükümet kurulmuş ve Rostov metropolitanı getirilerek patrik ilan edilmiştir. Rusya ‘iki hükümet’ ile yönetilmeye başlanmıştır. İyice çıkmaza giren Şuysky İsveç’ten yardım istemiştir. Fedor İvanoviç zamanında Ruslara iade edilen toprakların geri verilmesi şartıyla yardımı kabul eden İsveç, ordu göndermiştir ve 1610 tarihi itibarıyla ‘hırsız’ ve kitaları aldıkları Rus topraklarından geçici olarak temizlenmişti. Henüz iki yıl geçmeden Leh Kralı III. Sigizmund, İsveç’in Moskova’ya yardımını bahane ederek Rus topraklarını işgale girişmiştir. İsveç kuvvetleri de Rusların bıraktığı şehirleri ve Novgorod’u işgal ettiler. Bu karmaşayı fırsat bilen II. Dimitri de Moskova’ya kadar ilerledi. Moskova’da baş gösteren bu felaket tablosu içinde Şuysky tahttan indirildi ve Rus yönetimi yedi boyardan oluşan bir heyete bırakıldı (Kurat 2014, ss. 213-217).

Sigizmund’un Smolensk’i kuşatması sırasında Romanovlar da dahil olmak üzere Tuşino’daki boyarlar ile birlikte oğlu Wladslaw’ın Rus Çar’ı olarak kabul etme kararlarını açıklamaya Polonya’ya gittiler ve Sigizmund oğlunun yaşının küçüklüğü sebebiyle temsili olarak kendinin bu görevi yürüteceğini söyledi. Asıl amacı Rusya’yı yönetmek ve bu topraklarda Katolikliği kabul ettirmektir. Ancak bu isteklerin halk tarafından ve boyarlar tarafından fark edilip Lehler aleyhine dönmesi üzerine tüm Rusya Patrik Germogen ve Prens Dimitri Pozarsky etrafında birleşerek 1612 yılında Polonya ile savaşmış, Moskova’yı geri almışlardır. 1613 tarihinde kontrolü yeniden eline alan boyarlar, zemsky soborda Filaret Romanov’un oğlu 16 yaşındaki Michael Romanov’u Rus Çar’ı ilan ettiler (Bushkovitch 2012, ss. 42-43). Bu vesileyle 1645 yılına kadar sürecek Romanov hanedanlığının ilk dönemi başlamıştır.

1600’lü yılların ilk çeyreğinde ülkede kıtlık, açlık, kaynakları tükenmiş ve çökmüş bir ekonomi buna ek olarak da ülke geneline yayılmış bir ordu vardı; sınırlarda ise Novgorod ve Pskov’da İsveçliler, Moskova’da Lehler ve Kazaklar, İngilizler ise Akdeniz bölgesini Baltık limanları üzerinden kontrol altına almıştır. Ülke genelindeki

bu çöküşün normale dönmesi için ise para gerekiyordu. Özellikle yeniden yapılandırılan vergi sistemi ile sorunlar çözülmeye çalışılmıştır.

Hem yaşının küçüklüğü hem de tecrübesiz ve hasta oluşu Michael'in hükümdarlığının atıl kalmasına sebep olmuştur. Michael'in babası olan patrik adı ile Filaret, Polonya Savaşı'nda esir düşmesinin ardından 1619'da tekrar ülkeye döndüğünde güçlü bir hükümet kuruldu ve kendisi Rus Ortodoks Kilisesi patriği olsa da yönetimi ele almıştı (Verdnansky 1969, ss. 121-122). Boyarların Kargaşa Devri'nden ders çıkarmış olmaları Filaret'in de işini kolaylaştırmış ve iyi bir diplomat, siyasetçi ve eğitimli kişi olarak 1632'de Leh orduları karşısında anlaşmalar imzalamış ve 1633'te ölmüştür. 1642'de ise oğlu Michael Kazak ordularının işgal altında tuttıkları Rus topraklarını geri alma başarısını garantilemek için anlaşmalar imzalamıştı. Bu topraklardan biri de Azak Kalesi'ydi. Kazaklardan boşaltılması istenen Kale, ağır hasar ile terk edilmişti. Kale, 1642'de Osmanlı'nın eline geçerek Karadeniz'in kilidi olma özelliğini sürdürdü. 1645 yılında Çar Michael Fedoroviç'in ölmesi üzere oğlu Aleksey Michayloviç hükümdar oldu.

Aleksey devleti tek başına yönetme yetisine sahip olmadığından lalası boyar Boris Ivanoviç Morozof'un yardımını aldı. Ancak Morozof ve devlet kademelerine yerleştirilen ailesi halkı diğer boyarlar da olduğu gibi soymaya çalışmıştır. Halkın bu duruma ayaklanmasıyla Çar, durumun ciddiyetini anlayarak yönetime ağırlığını koymuştur. Bunun somut örneği de 1648'da hem zemsky soboru hem de Patrik Şurası'nı (ruhani meclis) toplayarak 1550 'Çar Kanunnamesi'⁵ yerine bu meclislerle kolektif bir kanunname hazırlamaktı. 1649'da tamamlanarak 'Meclis Kanunnamesi' adını alarak 1917'ye kadar tatbik edilmiştir (Kurat 2014, ss. 213-220).

Aleksey döneminde psikopos olan Nikon, 1653'te başlattığı reformlarla Rus Ortodoks Kilisesi'nde günümüze kadar uzanan derin hizipleşmeyi ortaya çıkarmıştır. Bu hizipleşmenin Ukrayna olaylarıyla bağlantılı olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Şöyle ki; 1550'ye kadar Moskova kilisesi hem ideolojik hem de örgütsel yapılanmasını neredeyse tamamlamış ve Kutsal Rusya'nın *-Holly Russia-* temelleri atılmıştı. Grek hayranı ve reform yanlısı olan Nikon, özellikle Ukraynalıların Rus himayesine girmeleri

⁵ Çar Kanunnamesi; IV. Ivan tarafından oluşturulan kanunlar askeri ve idari hizmetin sorumluluk ve görevlerin çerçevesini çizmiş merkezi otoriteyi güçlendirmiştir.

için ve Kiev ruhban sınıfının Konstantinopol'e olan bağlılığın Moskova lehine dönmesi için Rus ayin şekillerinin Ukrayna ayinlerine uydurulması gerekliliğini savunmuştur. Bu bağlamda kilise kitaplarının düzeltilmesi, ritüellerde Rus ve Ukrayna farkının giderilmesi konularında hızlı bir revizyona gidilmiş ve Rusça dua kitaplarının da bir kısmı değiştirilmiştir.

Sadece dini düzenlemeleri içeren reformların ani ve kati oluşu muhalif seslerin yükselmesine ve eski dinin korunması adına vaazlar verilmesine sebep olmuştur. Anti-Nikoncu olan Eski Ritüelistler birliği üyeleri cezalandırılmıştır. Ancak bu olayların ardından Çar ve Nikon ilişkileri gerilmiş boyarların da memnuniyetsizlikleri sonucu Nikon, 1658'de patriklik nişanını bırakmıştır. Kilise idaresini eline alan Çar, Rus kilisesinin bölünmeye gideceğini düşünerek 1666'da Ruhaneler toplantısı yaparak Nikon'un reformlarını onaylamış, Nikon'un rütbesini keşişliğe düşürülmesini kararlaştırmıştır. Sonuç olarak da Eski Ritüelistlerin aforoz edilerek sürgüne gitmesi iki grup arasındaki kırılganlığın son adımı olmuştur. Bu kırılganlıktan sonra yaşanacak sosyal huzursuzluklara da kapı açmıştır (Verdnansky 1969, ss. 129-133).

2.1.2 Rus İmparatorluğu

Romanov hanedanlığının ilk jenerasyonları Rusya'da *status quo* 'ya sahip oldukları için kafi derecede mutluydular. Rusya'yı merkezileştirmeye devam ettiler ancak Rusya'ya Avrupa'da yaşanan ekonomik ve siyasal hayattaki ani değişim ve dönüşümlere ayak uydurabilecek ivmeyi kazandıramadılar. Bu noktada Petro tüm bunları değiştirmeye kararlıydı; politikaları Batılılaşma ve modernleşme bağlamında Rusya için bir dönüm noktası olmuştur (A Brief History of Russia [tarih yok]).

2.1.2.1 Büyük Petro dönemi

Petro, Çar Aleksey'in ikinci eşinden olan çocuğudur. Aleksis 1676'da öldüğünde ilk eşinden olan oğlu Theodor'u halefi olarak ilan etmiştir. Ancak 1682'de ardında halef bırakmadan ölünce kardeşi Ivan tahta layık görüldü. Yöneticilik vasfı olmadığına karar verilen Ivan'ın yerine Partik'in ve üst düzey yöneticilerin de onayladığı Petro Rus Çarlığı'nın başına getirilmişti. Sobor'un kararı alınmadan halk önünde Çar ilan edilmesini Ivan'ın ablası Sophia kardeşi kadar normal karşılamadı ve Petro'yu darbe ile

devirme girişimlerinde bulundu. Theodor döneminde son derece dağınık ve disiplinsiz olan *strelets*⁶ kıtaları Sophia için en uygun maşa olmuştur. Birtakım kışkırtmalar sonucu tüfekçi kıtaları ayaklanmıştır ve Ivan'ın Petro ile beraber çar ilan edilmesini Sophia'nın da naibe yapılmasını istemişlerdir. Böylece *coup de d'etat*⁷ gerçekleşmişti (Verdnansky 1969, ss. 177-178).

Petro'nun Sophia'nın gücünü elinde alması için yedi yıl geçmesi gerekmişti. Petro 1689'da tüfekçiler tarafından bir darbe olacağı haberini aldığı anda sarayından Troştok Manastırı'na gitmişti. Burada kaldığı süre boyunca taraftarları artmış hatta tüfekçilerin büyük kısmı da Petro'nun safhına geçmiştir. Aynı yıl Petro karşı devrimle Sophia'yı manastıra kapatmak suretiyle Çar unvanını eline almıştır.

Petro'nun devlet işleriyle meşguliyeti 1694'te annesinin ölümünün ardından başlamıştır. Çocukluk yıllarında Alman mahallesinden insanlarla dostluk kurarak Avrupa askerlik düzeni, denizcilik, matematik gibi bilimlerle ilgili bilgi sahibi olmaya başladı. 1694 yılında ilk defa deniz görmüş, 1695 yılında kalabalık Rus ordusuyla Azak kalesine çıkarma yapmak istemiştir. Ancak kaleye deniz yoluyla yardım gelmesi ve Petro'nun başarısız olması Rus dış politikasında 'sıcak' denizlere açılmanın zorunluluğunu göstermiştir. Aynı yıl içinde Don Nehri yakınlarında birçok tersane kurulmuş ve otuza yakın savaş gemisi yaptırmıştır. Azak seferinin bu teçhizatla yeniden yapılması Rusya'nın Karadeniz'in kilidini eline alma imkânı vermiştir. Sefer dönüşü Rus donanması için şirketler kurulmuş; Venedik, Danimarka, İsveç'ten ustalar ve işçiler getirilmiştir.

Petro; kişisel inanç ve siyasi kültürü bakımından neo-Stoacı⁸ ve İsveç ve Polonya'dan edindiği prensipler doğrultusunda aynı zamanda merkantalistti. Bu anlayışlar Petro'nun hem devlet sistemi hem de dini reformlarının temelini oluşturmuştur. Petro, 1721'de patrikliği kaldırmış ve dini otoriteyi tek elden alarak, seküler bir vekillik makamı oluşturarak üyeleri çar tarafından seçilen bir heyete vermiştir. Kilisenin gücünü elinden alması ve zayıflatması Petro'nun Ortodoks olmadığı veya olmayı bıraktığı anlamına gelmemektedir. Petro'nun kiliseden aldığı gücü monarşik otoriteye kaydırmıştır.

⁶ *Streletsler*; tüfekçiler kıtası veya Rus yeniçerileri anlamına gelmektedir.

⁷ Hükümet darbesi anlamına gelmektedir.

⁸ Neo-stoacism; 16. yüzyıl sonunda politika düşüncesinin yapısal ve önemli bir elementidir. Güç ve ordunun merkezi rolünü kabul eden neo-stoacılık, devletin merkezi güç ve otoritesini artırmayı amaç edinmiştir.

Devletin ve monarşinin kutsallaşmasını sağlamıştır. Kendinden önceki dönemlerde aile bağları, etnik ve dini seçimler hükümetin ve elit sınıfın çerçevesini çizmiştir. Ancak Petro'ya göre bu faktörler devlet otoritesinin yanında sözü edilemeyecek şeylerdi. Devlet, monarkın mülkü değildi (Hosking, ss. 278-282)

Rusya'nın dış politikalarının 17. yüzyıl itibariyle dönemin en büyük imparatorluklarından olan Osmanlı İmparatorluğu'ndan ayrı tutulamayacağını söylemek yanlış olmayacaktır. Keza, Petro, Azak çıkarmasından sonra Türklere karşı ittifak arayışı için bir heyetle Avrupa'ya gitmiş ve temaslarda bulunmuştur. Diplomatik olarak beklediğini alamamış olsa da Avrupa'da başlayan Aydınlanma felsefesinden etkilenmiş ve Rusya'nın Avrupalılaşması sürecini başlatmıştır. Avrupa'da iken *streletslerin* isyan çıkardıkları haberini almış ve hemen yurda dönerek isyanı bastırmış ve sorumlular cezalandırılmıştır.

Petro, Karadeniz'e hâkim olmak istiyordu ancak bunun harp ile başarılamayacağını farkındaydı. Rusya 1699'da Lehistan, Avustura, Venedik ve Osmanlı'nın yaptığı Karlofça Anlaşması'nda umduğunu bulamayınca İsveç'e ait Fin-Riga körfezlerine yönünü çevirmişti ve Osmanlı ile barış yapmak istemişti. Beklenmedik şekilde bu barışla Osmanlı, Azak Kalesi'ni Rusya'ya bırakmış ve elçi bulundurma hakkı vermiştir.

18. yüzyıl savaşıyla başlamış Rusya, Lehistan ve Danimarka İsveç'e savaş açmıştır. Bu savaş toplamda 20 yıl sürmüştür. Büyük Kuzey Savaşı'nın bu tarihlere denk gelmesinin en büyük sebebi İsveç'in Otuz Yıl Savaşı'ndan⁹ topraklarını genişleterek çıkmış olması ve şaşkıncu derecede güçlü olan ordu ve donanmasının Rusya ve diğer Baltık ülkeleri tarafından tehdit olarak algılanmasıdır. Savaşta ordularının başındaki İsveç hükümdarı XII. Karl (Demirbaş Şarl), tüm cephelerde başarılı olmuş ve Rusları da 1700'te Narva'da ezmiştir. Ancak 1709 yılında İsveç, Rus güçlerine karşı koyamamış ve Osmanlı'ya sığınmıştır. Petro en büyük amaçlarından birine ulaşmış Neva kıyısını ele geçirdi ve buraya St. Petersburg adından bir liman şehri kurdu muştur. Osmanlı ve Rusya'nın karşı karşıya gelmesine sebep olan savaş, Prut Savaşı'dır ancak Osmanlı zaferiyle sonuçlanmasına rağmen orduyu daha fazla yıpratmak istemeyen Baltacı Mehmet Paşa

⁹ Otuz Yıl Savaşı; 1618 ile 1648 yılları arasında Avrupa devletlerinin çoğunun katıldığı savaşlar dizisidir. Temelde, Protestan-Katolik mücadelesinin yanında siyasi amaçlar için de gerçekleşen bir iç savaş niteliği de taşır. Protestanların zaferiyle bitmiş ve Vestfalya Antlaşması ile Uluslararası ilişkilere self-determinasyon, içişlerine karışmama ve devletlerarası eşitlik prensibini getirmiştir.

anlaşma yaparak savaşı sonlandırmıştır (Kurat 2014, ss. 269-277). 30 Ağustos 1721 yılına kadar aralıklarla süren ve Petro'nun toprak kazanımları sonucu Nystadt Anlaşma imzalanmış; İsveç, İngerya, Letonya ve Estonya'yı Ruslara teslim etmiştir. Rusların Baltık coğrafyasındaki bu kazanımları 3 Mart 1918 yılında son bulacaktı (Verdnansky 1969, s. 199).

2.1.2.2. II.Katerina dönemi

Petro döneminde yaşanan Batılılaşma girişimleri II. Katerina (1762-1796) döneminde zengin kültür meyvelerini vermiştir. I. Petro ve II. Katerina Rusya'nın Aydınlanma Dönemi'ni ve sonraki kültürel gelişimini etkileyen ve belirleyen isimlerdir. I. Petro, zorla verdirdiği karar ve emirleriyle, II.Katerina ise idealist fikirleri ve kesin yargılarıyla, her biri kendine göre doğru yöntemler ve yaklaşımlarla aydınlanmayı Rusya'ya getirmeye çalışmıştır. II.Katerina dönemine kadar Rus topraklarında kısa süreli yönetim değişiklikleri yaşanmıştır. Siyasi anlamda istikrarsızlaşan Rus imparatorluğu 1762 yılında muhafız birlikleri ile gerçekleştirdiği darbe sonucu tahta geçmiş ve ülkeyi 1796 yılına kadar yönetmiştir (Acar 2009, ss. 182-183).

Fransız ihtilalinden bir çeyrek asır önce tahta geçen Katerina, bu ihtilalin düşünsel temelini oluşturan Voltaire ve Montesquieu ile mektuplaşarak aydın kimliğini şekillendirmeye başlamış ancak köylülere karşı despot yaklaşımı bu yönünü zedelemiştir. Bu düşünceler ışığında modern ve gelişmiş bir Rus imajı oluşturmaya çalışmıştır. Rusya'nın bir Avrupa devleti olduğunu belirterek adil vergi, toprak üzerinde mülkiyet hakkı, işkence yasağı ve dini hoşgörü gibi konularda yasalar da çıkartmıştır. Serfliğin hala büyük sorun olduğu ancak kaldırılması için erken olduğunu söyleyen Katerina, kölelere de mülkiyet hakkı vermiştir. Usulsüzlük ve bürokrasideki hantallığın çözümü içinde kanunlar çıkarmıştır (Şahin 2014, ss. 189-190). Katerina döneminde en büyük gelişmelerden biri de eğitim alanında olmuş; halk okulları açılmış, eğitimde anadilin önü açılmış, askeri okullar yaygınlaştırılmıştır.

Dış politikada ise ilk olarak Yedi Yıl Savaşları için gönderilen birlikleri çağırdı ve ilgisi Polonya ve Osmanlı Devleti'ne yöneltti. Osmanlı Devleti ile ilişkiler temelde

Karadeniz'den sağlanacak avantajlar ile ilgiliydi. Boğazlardan sıcak denizlere ulaşmak ve Karadeniz'de Kırım'ı ilhak ederek bir üs elde etmiş oldu. Fransız İhtilali'nin etkisi ülkede bu şekilde görülürken sonraki yıllarda II.Katerina ve oğlu Paul döneminde Rusya, katı bir yönetime tanıklık etti ve 1802 yılında Aleksandr I ile daha liberal yönetime kavuşmuştur (Ransel 1975, ss. 94-98).

2.2 GENEL DEĞERLENDİRME

18 yüzyılın başı ve 19 yüzyılın ortalarına kadar uzanan süreç, tam anlamıyla dünya dengesinin sarsıldığı Ortaçağ Avrupası'ndan Aydınlanma Çağı'na Rönesans ve Reform hareketleriyle geçmiş, Fransız Devrimi'ne kadar olan süreçten sonra (Eski Rejimler Devri) 19. yüzyıldaki Endüstri ve Demokrasi Devrimleriyle Modern Dünya'nın kapıları açılmış ve globalleşme süreci de başlamıştır. Bu süreçlerin temel kaynağı özellikle Avrupa yenilmezliği düşüncesi olmuştur. Bu süreçte Coğrafi Keşiflerle denizlerin ve deniz gücünün de öneminin artması Batı Avrupa'nın kara ülkeleri üzerindeki yenilmezliğini perçinlemiştir. Otuz Yıl Savaşlarından sonra rekabet dini çerçeveden çıkmış ve ulus-devletler arasındaki *güç dengesi* mücadelesine geçmiştir. Güç dengesi 1713 Utrecht Barışı'ndan beri barışın gereği olarak kabul görmüştür. Batının yükselişinin en somut hal aldığı vaka ise Yedi Yıl Savaşları ve ardından imzalanan Paris Barış Anlaşması olmuştur.

Bağımsızlık, özgürlük ve eşitlik kavramları 1770lerde Amerikan Devrimi ile 13 Koloni'nin doğusuna yerleşerek buradan tekrar Avrupa içlerine yayılarak Fransız Devrimi'ne sebep olmuştur (Sander 1989, ss. 92-98). Ancak Fransa'da 1800 'de kurulan Konsüllük ile devrimin noktalanmasına rağmen ihtilalin sonrasında yayılan terör ve şiddet olayları devrimin niteliğini değiştirmiştir. 1804'te Fransız İmparatoru olan Napolyon Bonapart, milliyetçiliği ve kendi ülkesinde uygulamadığı liberal düşünceleri silah ve korkutma yoluyla Avrupa'ya empoze etmek istemiştir (Sander 1989, ss. 113-114). Napolyon anılarında eski hükümdarlar arasında savaşın bir toprak parçasını zaptedilmesi olarak görürken savaşın kendisiyle bütün imparatorluğun varlığı olarak görmüş ve elde ettiği güç için 'benim tek metresim iktidardır. Onu fethetmek için o kadar çalıştım ki elimden alınmasına hatta kıskanç gözle bakılmasına dayanmam.

İktidar bana çok acılara, uykusuz gecelere mal olmuştur' demiştir (Aubry 1964, ss. 46-48).

Fransa'nın 1798'de Mısır'ı işgalini ardından bu coğrafyada kalma planlarını gerçeğe dönüştürmek istiyordu. Proje, Mısır üzerinden Suriye'ye Suriye'den Hindistan'a giderek burada Batı'ya dönüp İstanbul ve son olarak da Avusturya ele geçirilmeliydi (Uçarol 1995, s. 78). Aynı zamanda Fransa'nın Dalmaçya ve Mora kıyılarındaki birliklerini uzaklaştırmak için Rus-Osmanlı ittifakı kurulmuş ve bu sebeple Türk Denizi sayılan Karadeniz'de Rusya'nın varlığı hukuken ve resmen de kabul edilmişti. Rusya aynı tarihlerde Osmanlı ve İngiliz ittifakında yer almıştır. I. Aleksandr yönetime geçer geçmez İngiltere ile anlaşma yapınca Fransa'da Osmanlı ve İngiltere ile anlaşma yoluna gitmiştir. Osmanlı ile Fransa'nın 1802'de yaptıkları Dostluk Anlaşması gereği Osmanlı'nın yeni Fransız hükümetini tanıma eğilimi Rusya ve İngiltere'yi rahatsız etmiştir. Aleksandr İngiltere ile anlaşmasının ardından 1803'te Avusturya ve İngiltere ile ittifak anlaşması imzalamış ve üçlü ittifaka dahil olmuştur. Bu ittifakların Napolyon'u durduramamış ve Rusya 1807'de Austerlitz'de Napolyon'a yenilmiştir. Bu yenilgi üzerine Rusya, Fransa ile savaşmayı değil barış yapmayı tercih etmiş ve 1807'de Fransa'nın arabuluculuğu ile Osmanlı-Rus Savaşı sona ermiş ve Tilsit Anlaşması imzalanmıştır. Anlaşma gereği her iki ülkede Eflak ve Boğdan'dan çekilmiştir (Uçarol 1995, ss. 84-100). Bu anlaşma Rus aristokrasisi içinde destek görmemiştir; çünkü Napolyon ile anlaşmak, İngiltere ile ticari bir savaşa girmektir ve Rus-İngiliz ekonomik çıkarlarına tersti. Ancak bu ittifak ile Fransa desteğini alan Aleksandr, Finlandiya ve Alan adalarını topraklarına katmıştır. Bu ittifak karşısında Osmanlı boş durmamış ve iç siyasette yaşanan belirsizlik ve kaos ortamını da dikkate alınarak İngiltere ile 1809'da Kale-i Sultaniye (Çanakkale) Anlaşması imzalanmış, iki devlet arasındaki anlaşmazlıklar ortadan kaldırılmıştır. Bu anlaşmanın Rusya başta olmak üzere etkilediği önemli bir madde de Osmanlı'nın barış zamanında hiçbir devletin savaş gemisinin Boğazlardan geçmense müsaade etmeyecek olmasıydı. Boğazların durumu ilk defa bir devletlerarası anlaşmada yer almıştı (Uçarol 1995, ss. 101-103).

2.2.1 Bükreş Anlaşması

1806'da başlayan Türk –Rus Harbi 1812 yılına kadar sürmüştü. Napolyon'un bitmesini istemediği bu savaş, Osmanlı Devleti'nde yaşanan Kabakçı Mustafa isyanı sebebiyle

III. Selim'in tahttan indirilerek öldürülmesi yerine IV. Mustafa'nın getirilmesi iç siyasetin dış politikayı aksatması (Gürsel 1968, s. 77) ve yine Balkanlar'da özellikle 1803 yılında Kara Yorgi önderliğinde ortaya çıkan Sırp isyanının hala devam etmesi, Osmanlı Devleti'nin gücünü daha da zayıflatmış ve savaşa devam edemez duruma getirmiştir. Rus Çar'ı I. Aleksandr'ın Napolyon'u mümkün olduğunca uzak tutmaya çalışmasına rağmen Napolyon'un yönünü Rusya'ya dönmesiyle de Rusya savunmaya geçmek durumunda kalmış ve Osmanlı-Rus Savaşı Bükreş Anlaşması ile sona erdirilmiştir (Kutlu 2007, s.46). Bükreş Anlaşması'nın ilk üç maddesi düşmanlıkların hemen sona erdirileceğinden bahsederken diğer maddelerde siyasi sınırlar, Rusya'ya verilen yerlerdeki Osmanlı tebaanın 18 ay içinde göç etmesini, Bab-ı Ali'nin ve Sırbistan ilişkilerinde her zaman hoşgörülü ve Sırlara ayrıcalıklar tanınması hususu ele alınmaktaydı. Bu anlaşma iki taraf için de tatminkâr olmasa da imzalanmıştır (Znkeisen 2011, ss. 515-518).

Napolyon 1812 yılına kadar toprakları genişletmeye devam etmiş ve Avusturya ve Prusya ile de kendi lehine anlaşmalar imzalamıştır. Ancak Napolyon'un Rusya'ya saldırması üzerine bu devletlere ek olarak İspanya ve İngiltere'de Rusya'ya katılınca Fransa'nın liderliğinde bileşik bir Avrupa'yı savaşıarak kurmayı planlayan Napoleon, hem kış şartları, 570. 000 askeri kaybetmesi hem de ittifak bloğu karşısında 1813'teki Leipzig Muharebesi'nde yenildi. Aleksandr bu savaş sonrasında Avrupa'da istikrarın ve barışın temsilcisi olarak Rusya'yı Avrupa'nın en güçlü devletlerinden biri yapmayı başarmıştır (Acar 2009, s. 216).

2.2.2 Viyana Kongresi 1815

Napolyon'un değiştirmiş olduğu Avrupa siyasi düzeninin tekrar düzenlenmesi adına dört büyük devlet olan Avusturya-Macaristan, İngiltere, Rusya ve Prusya Viyana Kongresini toplamış ve *statu quonun* korunması için önlemler almışlardır. Viyana Kongresi'nin kapsamı genel olarak Rusya'nın Baltık ve Balkanlardaki geleneksel diplomasi konuları ve Polonya sorunu etrafında belirlenmiştir. Bu sorunlar zafer kazanan büyük devletler için yeni bir çatışma tehdidi olabilir miydi? Rusya'nın batıya yayılması korkusu dükalığın Prusya paylaşımı, Galiçya'nın Almanya tarafından paylaşımını ve Aleksandr'ın Polonya'yı anayasal monarşiyle yöneteceği taahhüdü ile şekillendiren Danzing ve Poznan Polonyası Kongresi ile ortadan kaldırılmıştır.

Aleksandr, Fransa'nın alt edilmesi ve sağlanan barışın devam ettirilmesi için müttefikleri Avusturya ve Prusya Kutsal İttifak'ı kurmuştur (Cahques 1956, s. 159). Avrupa'daki düzenin dinsel esaslara dayandırılması düşüncesinin Metternich'e gerçekçi gelmemiş ve İngiltere'yi de yanına alarak 20 Kasım'da İkinci Paris Anlaşması ile Dörtlü İttifak'ı kurmuştur. Ancak bu çabalar Avrupa genelinde mutlakiyete karşı halk ayaklanmalarını durduramamış ve özgürlük akımları 1830 ve 1848 ihtilallerine yol açmıştır (Uçarol 1995, ss. 114-117).

Aleksandr yönetimin ikinci kısmında Kongre Sistemi'nin aksamaya başladığı görülmektedir. 1820lerde Aleksandr Orta Avrupa monarşilerinin ortak politikalarına hakim olma eğilimindeydi ve özellikle Britanya egemen devletlerin diğer devletlerin iç işlerine karışmasına tepki gösteriyordu ve egemen devletler arasında bölünmeler yaşanmaktaydı.

Napolyon Savaşları'nın ardından Aleksandr ideal disipline yönelirken bu kararı ve savaş yıllarında reformlar durmuş olsa da askeri, mimari alanlara da uygulamaya çalışmıştır. Rus topraklarında askeri yerleşimler kurarak askerlerin yaşamlarının daha düzenli olması hem de ordu masraflarını azaltmaya çalışmıştır. Aleksandr Rus milli ruhunu 1812'de ayaklandırmış ve çete gruplarıyla köylülerin ve aristokratların vatan savunmasına vesile olmuştur. Son yıllarda ise rasyonalist düşüncelerden dindarlığa yönelmiş dinin eğitim alanında etkin olmasını sağlamıştır. Ülke yönetimine daha az ilgi göstermekle beraber halkından kopmak için Rusya'nın her yerini gezmiştir.

Aleksandr'ın hanedanlığının sonunda yaşadığı Dekabristler İsyanı Rusya'daki ilk devrimci grubun çıkardığı isyandır. Temelinde savaşlarda ve eğitim için Avrupa'yı gören subayların kendi ülkelerini buralarla kıyaslayıp geride olduklarını görmeleri ve asker yerleşimlerin katı ast üst ilişkisine bağlı olması ve bu askerlerin batıdaki milliyetçi ve özgürlükçü ayaklanmaları bastırmada kullanılmasıydı. Çünkü Dekabristler, Fransız İhtilali ve Aydınlanma düşünceleriyle dolu liberallerdi. Ayrıca Aleksandr tahta geçtiğinde anayasal ve liberal bir hükümet için umut vermiş ancak muhafazakâr dönüşümü isyana mecbur bırakmıştır. Kişi haklarını korumak, serfliği feshetmek, sosyal refahı artırmak amacındaydılar. Puşkin gibi aydınlar tarafından destek görseler de İngiltere yahut Fransa'daki gibi özellikle orta sınıfın desteğinden yoksundular. Aleksandr'ın 1822'de gizli bütün dernekleri ve mason birliklerini yasaklamasına

rağmen Kurtuluş Birliği olarak kurulan devrimci grup Kuzey ve Güney grubu olarak ikiye ayrıldı ve 1825'te taleplerini içeren bir bildiri yayınladılar. Aynı tarihte Aleksandr'ın ani ölümü üzerine tahtın boş kalmasını fırsat bilerek veraset yasalarına göre Aleksandr'ın kardeşinin geçmesiyle anayasal bir sistem getirmek adına isyan ettiler (Riasanovsky ve Steinberg 2011, ss. 330-334).

2.2.3 I. Nikola Dönemi

I. Nikola ağabeyinin tersine daha kabaca, daha az ilgi alanı olan ve siyasal görüş olarak da liberalizmden bir nebze iz taşımayan biriydi. Daha çok Büyük Petro gibi 'disiplin' ve 'asayiş'e önem verirdi; ancak Petro kadar da yetenekli değildi. Nikola askeri eğitimin dışında yöneticilik ve diğer konularda eğitim almamıştı. Hükümdarlığa hazır değildi.

İlk olarak anayasal reform hazırlıklarını durdurdu. Ancak Rusya'daki sosyal ve yönetsel grupların ilerlemesi için gösterdiği çabaları da unutmamak gerekir. Ülkenin başına geçtiğinde Dekambristlerin yönetsel ilişkilerdeki değişiklik talepleri doğrultusunda çalışmaya koyuldu. Dekambristler için bir hukuk sisteminin olmayışı ve mahkemelerdeki işleyişin bozuk olması büyük sorundu. Nikola bunun için kanunları derleyecek bir komite oluşturdu ve 1832'de Rus İmparatorluğu'nun Çar Aleksis'ten (1649) itibaren kronolojik olarak yasaları sistematikleştirilmiş oldu.

Rus hayatındaki bir diğer önemli problem elbette ki serflikti. Aleksandr gibi Nikola'da köylü sorunun soylularla mücadelede politik önem arz eden bir olgu olduğunun farkında olmuştur. Çünkü Nikola soyluların politik entrikalarına duyduğu güvensizliği hiç bırakmamıştır ve serfliği sınırlandırmak için bazı önlemler almıştır. Özellikle köylü işçinin toprak sahipleri tarafından kullanıldığı düzenle ilgili çalışılmış, köylünün toprağa olan sorumluluğunu konu alan yasa 1842'de ilan edilmiştir. Dekambristler ülke ekonomisindeki karışıklıktan da rahatsızdılar. Uzun süren savaşlar ve kağıt para enflasyon ile bozulan ekonomi, paranın stabilizasyonu ve eski paraları Merkez Bankası'nın alımıyla düzeltilmeye çalışılmış bu görev için de Kankrin bakan olarak atanmıştır.

Tüm bunların dışında basına sınılama getirilmiş, üniversiteler kontrol altına alınmış, gizli polis teşkilatı kurulmuştur. Bağımsız siyasal görüşü olan herkes tutuklanma ile

tehdit edilmiştir. Örneğin; muhafazakar siyasal düşünürlerden Slavofil grubun önderlerinden Samarin tutuklanmış ve dönemin dahi yazarlarından Dostoyevsky de Fransız sosyalimsini savunan bir grubun üyesi olmaktan sürgüne yollanmıştır. I. Nikola'nın itiraz kabul etmeyen sistemi Rusya'nın Kırım Savaşı'nda yaşadığı askeri mağlubiyet ile başarısızlığını ve Rusya'yı ayakta tutamayacağını anlamaya yetmiştir.

2.2.3.1 Nikolas Dönemi Dış Politikası

Bu dönem dış politika Nikola'nın iç politikasıyla benzerlik göstermektedir. Liberal ve devrimci hareketlere olan karşıtlığı devam etmiştir. Ancak bu durumun istisnası 1828-29'daki Osmanlı-Rus Savaşı'dır. Nikola özellikle Grek isyanında genel prensiplere göre değil Balkanlardaki geleneksel Rus diplomasisinin öngördüğü şekilde davranmıştır. Nikola esasen kardeşinin bıraktığı yerden aldığı görevi daha uyuşuk bir şekilde devam ettirmek istemiş ve Rus halkının Dekambristlerin yükselişine olan dikkatini başka yöne kaydırmak için yabancı bir savaşı yeğlemiştir. 1827 yılında Rusya, İngiltere ve Fransa ile anlaşma yaparak Yunanlılara yardım göndermiş ve sonbaharda Fransız gemileri Türk-Mısır donanmasını Navarin'de yakmış ve sonuç olarak da Osmanlı-Rus Savaşı başlamıştır. Nikola'nın planına göre bu savaş güneyde yaşayan Slavların bağımsızlığı içindi ve Polonya'da bu savaşta yer almalıydı (Verdnansky 1969, ss. 210-213).

Yunan isyanı ve Osmanlı-Rus savaşı aslına bakılırsa Rusya'nın sıcak denizlere inme ve Balkanlardaki Ortodoksları himaye etmesi adına hazırlanmış Grek Projesi'nin bir uygulaması olmuş ve Osmanlı Devleti'ne ağır darbe vurmuştur. Rus desteğiyle ayaklanan Yunanlar Etniki Eteryaya adında bir Rum derneği kurarak örgütlenmiştir. Yunanlıların er geç bağımsız olacağını bilen İngiltere, Yunanlıların Rusların değil kendi himayesinde olmalarını istediğinden Ruslara karşı başlangıçta Osmanlı'ya yardım etmek amacıyla Yunanistan'ın bağımsızlığını kazanmasına destek olmuştur. Navarin baskını üzerine başlayan savaş sonunda Kafkas cephesinde Kars, Ardahan, Ahıska Erzurum'a kadar işgal edilmişti. Aynı anda farklı cephelerde savaşıyor durumda olmayan Osmanlı barış istemek zorunda kalmış 14 Eylül 1829'de Edirne Anlaşması imzalanmıştır, ana cephesinden uzakta olan Rusya'da anlaşmayı kabul etmiştir. Yunanistan bağımsızlığını kazanmış; Eflak-Boğdan ve Sırbistan'a genişletilmiş muhtariyet verilmiştir ve Osmanlı Devleti Rusya'ya savaş tazminatı ödemek zorunda kalmıştır. 1830'da Fransa Cezayir'i işgal etmiş ve ardından Mısır Valisi Mehmet Ali

Paşa'nın isyanıyla Osmanlı Devleti artık Rusya'yı yenemeyeceğini anlayarak kaderini büyük devletlerin denge siyasetine bırakmıştır. Bu savaşın Osmanlı, Rusya ve Balkanlar açısından önemi, din unsurunun kendisini en çok gösterdiği savaş olması ve artık Balkanlardaki diğer ulusların bir bir bağımsızlık için isyan etmesine sebep olmasıdır (Gürsel 1968, ss. 81-88).

Büyük devletlerin güç dengeleri gittikçe hassas bir hal almaya başlamıştı. Çünkü Fransız İhtilali'nin ardından kurulan *statu quo*ya 1820'lerden itibaren güçlenen liberal tepki 1830 ve 1848 İhtilalleri'ne sebep olmuş birçok ülkede iktidar değişikliğine ek olarak anayasal yönetime geçmişti. Fransa'da X. Charles'ın liberalizm karşıtlığı üzerine Louis Philippe kral seçilmiş ve bu ihtilal İngiltere hariç Avrupa ülkelerinin çoğunu etkilemiş ve devletlerarası diplomaside de kendini göstermiştir. Philippe'nin İngiltere'yle işbirliğine yönelik dış politikası Rusya ve Avusturya'nın da birbirine yaklaşmasına imkân tanımıştır. 1848 ihtilallerine gelince daha da şiddetlenen liberal düşünceye nasyonalizm ve sosyalizm de eklenmiştir. 1848'de gerçekleşen ihtilal sonucu Napolyon Bonapart'ın torunu olan Louis Napolyon cumhurbaşkanı olmuş ve 1852 yılında III. Napolyon unvanını alarak imparator oldu. Böylece İkinci Cumhuriyet yerini İkinci İmparatorluğa bırakmıştır (Uçarol 1995, ss. 118-124).

Avrupa'da siyasi dönüşümlere yol açan ve sınırları değiştiren bu gelişmeler ışığında Napolyon başa geçer geçmez Rusya'nın Ortodoks hegemonyasına meydan okudu ve Katolik haklarını savunarak ruhban sınıfının ve halkın desteğini almak istedi. 1852'de İngiltere'deki muhafazakâr hükümeti de Rusya'nın Osmanlı üzerindeki arazi genişletme teklifine olumsuz bakınca Rusya, Prens Menşikov'un önderliğinde İstanbul Boğazı'na gemi gönderdi. Bu güç gösterisine karşılıksız kalmayan Fransa filosu arkasında İngiliz gemisiyle Çanakkale Boğazı'na geldiler. Avusturya'nın arabuluculuk çabalarına rağmen Osmanlı, Rusya'ya savaş ilan edince Rusya Sinop'taki Osmanlı donanmasını yaktı ve bu durum İngiltere ve Fransa'nın savaşa dâhil olarak Sivastopol'u işgali ile sonuçlandı. Nikola savaşı meşru göstermek için Kutsal Kitaba sarılarak bu 'kutsal davaya' tebaasını ortak etmiştir. Kırım Savaşı sırasında 1855'te hayatını kaybeden I. Nikola'nın yerine geçen II. Aleksandr; anlaşma yapmayı kabul etti ve 1856'da Osmanlı'nın Avrupalı Devletlerin garantörlüğünde olduğu, Karadeniz'in tarafsız bir statü elde ettiği ve Rusya'nın elde ettiği topraklardan çekilmesini içeren Paris Anlaşması imzalandı. Kırım

Savaşı'nın intikamını almak isteyen Rusya uzun uğraşlar sonucu 1871'de düzenlenen Londra Konferansı'nda Paris Anlaşması'nın birçok hükmünü kaldırmayı başarmış ve bu başarısıyla Panislavist siyasetine yeni bir ivme kazandırmıştır (Palmer 1999, ss. 19-31).

2.2.4 II. Aleksandr Dönemi

II. Aleksandr'ı tanımlamak için yapılacak en iyi benzetme 'reformist çar' olacaktır. Büyük Petro'nun başlattığı reform hareketleri ve Batılılaşma eğilimi II. Katerina'na ile devam etmiş ve II. Aleksandr ile daha modern ve liberal bir boyut kazanmıştır. Tahta geçtiğinde Kırım Savaşı sürmekte olan Çar, Paris Anlaşması'nı imzaladıktan sonra iç ve dış politikalarında değişikliğe gitmiş, Balkanlar ve Karadeniz'den tecrit edilmesi sebebiyle Kafkasya ve Orta Asya'da yeni toprak kazanımlarına yönelmiştir.

Aleksandr'ın iç politikadaki en mühim mesele serfliğin kaldırılması konusuydu. Rus köylülerin tam olarak serf olmaları Boris Godunov ile başlayıp II. Katerina zamanında klasik hale dönüşmüştür. I. Aleksandr dönemi ve sonrasında hem kanayan bir yara hem de soylular için bir güç kaybı olarak görülmüştür. Rusya'da artık kapitalizmin gelişmesi köylü serfliğine gerek kalmadığını göstermiştir. 1861 yılında bir fermanla serfliğin kaldırıldığı ilan edilmiştir. Köylülere dağıtılacak arazilerin sayısının özgürleşen serflerden çok daha az olması üstelik çiftliklerin ilga edilip köylülere dağıtılmamış olması, köylü ayaklanmalarının artmasına sebep olmuştur. Serfliğin kaldırılmasının ülke idaresinde yeni birimlerin oluşturulmasına gereksinimi artırmıştır ve halk tarafından seçilen *Zemstvo* lara, yerel idareler olarak yollar, hastaneler, hapishaneler, okulların bakımı, eksikliklerinin giderilmesi gibi görevler verilmişti. Askerlik süresi 25 yıldan 15 yıla, askerlik yaşı da 21 olarak belirlenmiştir. Mali konularda da devlet gelirini artırmak için değişikliklere gidilmiş iç ve dış ticaretin artması sağlandı; yabancı girişimcilerin ülkeye girişi teşvik edilmiştir. 1860 yılında ilk Rus 'Devlet Bankası' kurulmuştur (Kurat 2014, ss. 338-343).

2.2.4.1 Panislavizm ve 1877-78 Osmanlı –Rus Savaşı

Aleksandr devletin başına geçtikten sonra Kırım Savaşı'ndan sonra karşılaştığı ilk olay 1863'te başlayan ve bir yıldan fazla süren Leh ayaklanmasıdır. Ayaklanma sonucunda yüzlerce Polonyalı aristokrat Sibirya'ya sürülmüş boş kalan topraklara da Ruslar

yerleştirilmiştir. Bu isyan ve sürgün Rusya’da görülmeyen sınıflar üstü bir sınıf bilincinin oluşmasını sağladı. Çünkü kırsal bölge konsül bütün sosyal sınıfları kapsamış ayrı bir köylü kurumu oluşturulmamıştı (Hosking 2011, ss. 417-418).

Balkanlarda da ayaklanmalar devam etmekteydi. Ancak bu ayaklanmalar; Rusya’nın ulusal kimliğini yeniden oluşturabileceklerine inanan, Orta ve Güneydoğu Avrupa’daki Slav ve Ortodoks halkın ulus-devlet inşasına katkıda bulunarak Rusya’nın Avrupa’daki konumunu güçlendirebileceğine inanan Panizlavist hareketin desteklenmesiyle ortaya çıkmıştır (Hosking 2011, s. 429). Panizlavizm yani Rusya’nın Balkanlardaki silahı 19. yüzyıl başında ortaya çıkmış ortalarında iyice hız kazanmıştır. Bu bakımdan önce bu bölgede Rusya’nın silahı Panordodokizm olmuştu. Panislavizm, Balkan Slavları’nın Alman romantizminden etkilenmeleri sonucu ortaya çıkmış ve tabir olarak ilk kez 1826 yılında Slovak Jan Herkel tarafından kullanılmıştır. Rusya’da ise politik bir yöntem halini alması Prof. M. P. Pogodin’in Yunanlılar, Macarlar ve Romanyalıları dâhil tüm Slavların bir federasyon çatısında birleşmelerini öngörmesi ile gerçekleşmiştir (Kocabaş 1986, ss. 52-56).

Balkanlarda 1875’e gelindiğinde Bulgar ve Sırp ayaklanmaları ortaya çıkmıştır. İsyan sonucunda üç büyük imparatorluğun onayını alan Rus Dışişleri Bakanı Gorçakov’un hazırladığı ve Osmanlı topraklarında yaşayan Hristiyanların daha iyi bir *statu quo* ya kavuşturulmasını gerekli kılan Berlin Memorandum’u Osmanlı Devleti tarafından kabul edilmeyince Ruslar Sırlara maddi ve askeri destek göndermiştir. Bu yardımlara rağmen Sırların başarısızlığına Rusya’nın iki seçeneği vardı. Sırlar için savaşacak ya da Balkanlardaki otoritesini kaybedecekti. Neticede Osmanlı’nın daha önce yapılan Avrupa anlaşmalarının gereğini yapmadığını gerekçe göstererek Osmanlı-Rus Savaşı’nı başlattı.

1877 Temmuzunda Rus ordusu, Tuna nehrinden sonra Balkan sıradağlarından güneye inmeye başlamış, Aralık ayında da Plevne düşmüştür. Savaşta yenileceğini anlayan Osmanlı, İngiltere’ye yardım etmemesi durumunda Rusların özellikle Boğazlardaki talebini kabul etmek zorunda kalacağı konusunda nota gönderince İngiltere arabuluculuk yaparak Osmanlı’yı ateşkes istemeye ikna etmiş ve Avrupa devletlerini ilgilendiren kararların uluslararası bir konferansta belirlenmesini kabul etmiştir. İngiliz kuvvetleri Çanakkale Boğazı’nı geçmiş ve Marmara Denizi’ne girmişti. 3 Mart 1878’de

Ruslar tarafından ağır maddelerin koyulduğu, Karabağ, Sırbistan, Romanya'nın bağımsızlıklarını kazandığı, Kars, Ardahan ve Doğu Beyazıt'ın Rusya'ya Doğu Rumeli'nin Osmanlı'ya verildiği Aya Stefanos Antlaşması imzalanmıştır. Ardından toplanan Berlin Kongresi'nde ise alınan kararlar teyit edilmiştir (Diplomasi Tarihi 2009, s. 57-64). Bu savaşta Osmanlı askerlerinin başlangıçta uymadığı askerliğin temel kurallarına sonraki aşamalarda da uymamış olması ve Başkomutan II. Abdülhamit olmak üzere idari ve askeri kararlarda yapılan hatalar muhtemelen kazanılacak bir savaşta yenilgi getirmiştir (Süer 1993, ss. 527-530).

2.2.5 Rus Kapitalizmi ve Sosyalizmin Doğuşu

II. Aleksandr dönemi reformlar dönemi olmuştur. Ancak reformlara özellikle kırsalın hazır olmaması ve isteksiz yaklaşımı Kırım Savaşı'nın ardından patlak veren ekonomik kriz karşısında direnmeyi zorlaştırmıştır. Kapitalizmin ticari organizasyon şeklinin toplumsal, kültürel ve ideolojik bir sisteme dönüştüğü bu dönemde sanayileşme de küresel bir boyut almaya başlamaktaydı. 1870lerde dünya ekonomik çöküş yaşayıp dibi görünce sömürgecilik yarışında başka bir boyuta geçildi ve Batı Avrupa Afrika'yı, Rusya ise Orta Asya'yı ele geçirmeye başladı. Ancak bu noktada Rusya'nın hem o dönemki atılımı neden gerçekleştiremediği hem de günümüz karşılıklı bağımlılık ilkelerinin geçerli olduğu dünya sisteminde neden çevre ülke olarak kaldığının sebeplerini irdelemek gerekmektedir.

Büyük güçler listesine sonradan dâhil olan Almanya, ABD ve Japonya'nın etkin modernleşme ve kalkınma atılımı neden Çarlık Rusya'da yaşanmamıştır? Almanya burjuvazisi, önemli miktardaki sermayeye ve girişimcilik tecrübesine dayanıyordu. Rusya'da kapitalizm ise ulusal burjuvaziye değil soyluluk ve yabancı sermaye ile olan ittifakına dayanıyordu. Bunun yanında Prusya modelini benimsemiş olan Rusya'nın kırsal alandaki dayanağı ise çiftçi veya girişimci değil toprak sahiplerine bağlıydı. Kagarlitsky kitabında '*az gelişmiş taşra*'nın modernleşmeyi frenlediğine değinmiştir. Sanayi kapitalizminin gelişme düzeyinin çok alt seviyelerde oluşu, devrimlere rağmen ticari sermayenin egemenliğini sarsamamıştır. Serf emeğine dayalı çiftliklerin serfliğin kaldırılmasından sonra dağıtımının yapılmaması ve çiftlik sahiplerinin burjuvalaşması köylünün çiftçiye dönme imkânı azalmıştı. Bu aşamada karşılaştırmalı olarak Rusya'yı dünya piyasasında avantajlı gösteren tek sebep; insan gücüyle ucuz üretim ve basit

yöntemleri bir arada tutan üretim şekliydi (Kagarlitsky 2007, ss. 314-318). Fransız sosyalisti Fourier ise ekonomik buhranları açıklarken yoksulluğun bizzat bolluk medeniyetinde doğduğuna dair görüşü tam olarak Rusya'da yaşananları özetlemektedir. Meta bolluğu, toplumun gerçek ihtiyaçlarından ziyade peşin talebe orantılı olmalıdır (Nikitin 1973, ss. 191-192). Dünya ticaretinde doyma noktasına ulaşan tahıl ticareti ve Rusya'nın köy reformu sonucu çavdar üretimine yoğunlaşması 1880 itibariyle fiyatların düşmesine sebep olmuş ve köylü tarımının parasal kaynakları tükenmiştir (Kagarlitsky 2007, s. 234).

Rus kapitalizmi tarihsel doğal süreç içinde şekillenen iç ve dış politikalarının sonucunda şekillenmeye başlamış gibi görülse de, entelektüel boyutunu da unutmamak gerekmektedir. Kapitalizm genel olarak temel çıkış noktası kar olan aynı zamanda en zayıf noktası da kar olan bir piyasa ekonomisidir. Üretim ise işbölümü ile toplumun üreticilerinin tamamının eseridir. Kapitalizm beli bir gelişme derecesine gelince daha fazla ilerleyemez. Üretim araçlarının ferdi mülkiyette olması da üretimin toplumsal statüsüyle çelişeceğinden gitgide büyüyen buhranlar ve sınıf mücadeleleri ortaya çıkar. 1818'de doğan Marks ve 1820'de doğan Engels; 1845'te Doğrular Birliği'ne katılmış ardında da 1847 yılında Komünistler Birliği'ni kurarak 1848'de Komünist Manifestosu yayımlanmış ve burjuvazinin devrilmesi ve proletaryanın egemen sınıf katına yükseltilmesi ve özel mülkiyetsiz toplum kurulması adına kararlar alınmıştır (Marx ve Engels 2012, ss. 21-38). Tam bu noktada Marks, ferdi mülkiyetin kolektif mülkiyete ilerlemesinde itici güç olmuştur (Beer 1989, ss. 531-545). Çünkü kolektifleşme kamulaşmayı getirir ve bu çeşit bir kapitalizm de içinde sosyalist ekonomiyi ve sosyalist toplumu barındırır, barındırmalıdır. Kapitalizm, anonim şirketler halini alınca sosyalizmin esas parametreleri oluşmaya başlar. Bir adım sonrasında da devletçi ekonomiye geçerek sosyalizm, aydınlığa karışır (Bourgin ve Rimbart 1993, ss. 32-41).

Rusya'daki sosyalizm Petro dönemi sonrasında güçlenen ortak sorumluluk geleneğinden etkilenmiştir ve Rusya'daki ilk sosyalist düşünür Bakunin olmuştur. Bakunin'e göre devrim düşüncesi yıkıcı değil yaratıcıydı ve yığınların devletten en uzak olduğu 1900lü yıllarda devrim kaçınılmazı ve bunu Rus halkı gerçekleştirecekti. Bakunin'i Nikolay Çernişevski, II. Aleksandr'a suikast girişiminde bulunan Karakozov idi. Halka mevcut durumu anlatmak için toplumun kalbi olan köylülerin arasına girme

düşüncesi, 1870'ler sonrasında özellikle üniversite öğrencilerinin çabalarıyla olmuştur. Köylülerin toprak sahipleriyle eşit şartlarda olma fikrine ve köy komünlerini kendilerinin yönetmesi gerektiğine dair fikirleri ortaktı; ancak köylüler bu girişimi kendilerinin değil baba-çar tarafından yapılmasını bekliyorlardı. İşçiler ise bu girişimlere daha olumlu yaklaşmışlardı. Halka yaklaşma girişimi Rusya'da muhalif yapıları da beraberinde getirmiştir. Son nokta olarak da Rus kapitalizminin köylülerin sömürülmeden gelişemeyeceği anlaşılmış, bu sebeple tarımsal devrim hareketinin kapitalizm karşıtı bir devrim hareketine dönüşecekti. Rus köylüsünün köklü bir şekilde iyileştirilmesi ile Rus Devleti'nin karakterinin değiştirilmesinden ayrı düşünülemezdi (Hosking 2011, ss. 420-428).

2.2.6 Rusya'nın Orta Asya ve Kafkaslara Yönelmesi

Rusya, Batılı formları almıştı ama Batının bir parçası olamamıştır. Ruslaştırma politikalarına Balkanlarda Panslavizm ile devam ederken Kafkaslar ve Asya'da yayılmacılığa devam etmiştir. Kırım Harbi nedeniyle sıcak denizlere ve güneye inme projesi sekteye uğramıştır ve dönemin Dışişleri Bakanı Gorçakov'un da belirttiği üzere Rusya'nın geleceği Asya'dadır. Bunun genel olarak üç açıklaması vardır. Kırım yenilgisini tanzim etmek, bölgedeki, Rus-İngiliz rekabeti ve Orta Asya'nın hammadde ve Pazar kaynağı olarak görülmesidir. Bunun en önemli aracı da silah ve işgal olmuştur.

Ruslar bu işgalleri meşrulaştırmak içinse Orta Asya'nın vahşi halklarına uygarlık götürdüklerini bunu uygar dünya adına yaptıklarını iddia etmişlerdir. Çünkü Batılı olmayan Batıya uzak olan medeniyetten de uzaklaşmış oluyordu. Gorçakov'un politikalarının Rus aydınlarından da destek görmesiyle Asya'daki hanlıkların mevkileri ellerinden alınmış ve Ruslaştırma faaliyetlerine girişilmiştir (Tacibayev 2012, ss. 183-190).

19. yüzyılda Orta Asya'daki Buhara, Hokand ve Hive Hanlıkları bulunuyordu ve bölgede siyasi birlik yoktu; aksine kendi aralarında mücadele içindeydiler. Bu da Rusların bu bölgeyi 'uygarlaştırmaları' için uygun bir ortam sunmuştur. Aynı dönemlerde bu bölgeye ilgi gösteren bir diğer ülkede Hindistan ve Asya'daki sömürgeleri üzerinde Rus tehdidinin artmasıyla İngiltere olmuştur. 1866'da Taşkent Ruslar tarafından ilhak edilmiş, 1876'da sadece stratejik açıdan değil ekonomik olarak

öneme sahip olan Hokand Hanlığı alınmıştır. Bu bölgedeki verimli toprağa ve yeraltı kaynaklarına sahip olması sebebiyle Fergana Vadisi’de çok önemlidir ve hala dünyadaki çatışma bölgelerinden birisidir. Büyük üç hanlıktan sonuncusu olan ve Rusların Orta Asya’daki hâkimiyetine engel olan Hive Hanlığı 1873’te işgal edilmiştir. Bu coğrafya Hazar Denizi’nden başlayıp Türkistan içine ulaşan ticari yolları içinde barındırmakla beraber İran ticaretinin kontrolü için çok önemliydi ve Ruslar tarafından alınması elzemdi. Batı Türkistan’ı Rus boyunduruğu altına almak için geriye sadece Türkmen toprakları kalmıştı. 1881’de Aşkabat’ın işgaliyle Türkmen topraklarının batısı da kaybedilmiştir. Geri kalan kısmı için Rusya, İngilizlere karşı yatıştırma politikası izlemiştir. 1884 yılında da Tüm Türkmenistan ve Türkistan Rus egemenliğine girmiştir (Demirağ 2006, ss. 9-11).

Rusya’nın Batılı devlerin oluşturduğu merkez devletler arasında görme isteği farklı bir şekilde Rusya’ya ‘yarı-çevre’ misyonu yüklemiştir. 19. yüzyılda özellikle ağır sanayinin yaygınlaşması, kömür ve demir madenciliği, petrol üretimi gibi birçok endüstriyel alanların aktifleşmesi Rusya’nın yayılcılığıyla daha kazançlı hale gelmiştir. Rusya bu kazancın büyük bölümünü 1800 ve 1890lı yıllarda Rus kapitalizminin ve Rus pazarının merkezi haline gelen Kafkasya’dan sağlamıştır. En iyi örnek de; 1883’te açılan Bakü-Batum demiryolunun, Hazar ticaretini Karadeniz’e bağlamış ve Rusya’nın petrol satımında en önemli rota olmuş olmasıdır (Gökırmak 2000, ss. 27-32).

II. Aleksandr, kuzeni Aleksandr Baryatinsky’i Kafkasya Genel Valisi ilan etmiş ve orduda ve eğitim alanında reformlar yapması için tam yetki vermiştir. Reforme edilen yeni ordunun ilk mücadelesi de 40 yılı aşkın süredir Rus istilasında Kafkas Müslümanlarının haklı direnişini gösteren Şeyh Şamil’e karşı olmuştur ve bölge 1859 yılında tamamiyle Rusların eline geçmiştir. On dokuzuncu yüzyılın son çeyreğine gelince bu bölgede Rus halkı ve Rus Devleti’nin idaresi altına girmeye mecbur bırakılan milletler maddi manevi yükten bıkmıştı. 1900lü yılların ilk çeyreğinde Rus aydınlarının devirmek istediği rejim aynı zamanda Kafkasya ve Orta Asya’daki milletlerinde demokratikleşme hareketi olmuştur (Saray 2014, ss. 30-34).

Güney Kafkasya topraklarının kolonileştirilmesine ve Ruslaştırılmasına bakılacak olursa; işgallerin ötesinde göç karşımıza çıkmaktadır. Çünkü hükümet yetkilileri buradaki yerlilerin zorunlu iskânını devletin yararına ve çok dinli imparatorluğun

düzenini sağlamada bir yöntem olarak kabul etmiştir. Bu bağlamda Güney Kafkasya'nın yeniden iskanı üç formda gerçekleşmiştir: hükümet ve ya mahkeme kararıyla, ailelerin gönüllü kararıyla ve yer değişikliği için izin alamayanların resmi olmayan yolları kullanmaları şeklindedir. Göç ettirilen yerlilerin yerine gelen Ruslar ise çarlık otoriteleri tarafından model kolonyal yerleşimciler olarak görülmüştür. Ancak bu kolonizerlerin bölgeye katkı yapacakları beklentisi asıl gönderilme sebeplerinin yanında çok daha önemsiz kalmaktadır. İstemeyen nüfusun büyük göçleri aynı zamanda ideal toplum yaratmada çarlık tipi demografik politikalarını da yansıtmıştır (Breyfogle 2005, ss. 45-47).

Şimdiki Gürcistan, Azerbaycan ve Ermenistan olarak bilinen Transkafkasya'daki yerleşimcilerin etnik kimlikleri bu bölgede büyük değişiklikler yaşanmasına sebep olmuştur. Hristiyan Ortodoksluk ve Rus etnisitesi arasındaki bağ yüzünden, elit Ruslar farklı din ve mezheptekileri ilk olarak Rus olmayan dini inanışlara göre sınıflandırmak istemişlerdir. Ancak 19. yüzyıl boyunca Transkafkasya'daki olaylar Ortodoks olmamalarına rağmen model kolonistleri de Rus olarak kabul edilmişlerdir ve bu kapsamda Transkafkasya, günden güne Rus olarak kendi kimliklerinin tartışmasız farklı olduğu komşularıyla kültürel ve etnik olarak etkileşime girmişlerdir (Breyfogle 2005, ss. 164-166).

2.2.7 III. Aleksandr ve II. Nikola Dönemi

1881 yılında II. Aleksandr'ın suikast sonucu öldürülmesi üzerine yerine oğlu III. Aleksandr geçmiştir. Aleksandr çarın mutlak gücü elinde bulundurması gerektiğine inanmış otokrasiyi koruyacağını beyan etmiştir. Ancak otokrasi yirminci yüzyılda daha çağdışı bir yönetim şekliyen milliyetçilik de Rusların sosyal ve politik beklentilerine hizmet etmekten uzaktı. Ruslaştırma politikalarının zirvede olduğu yeni yüzyılda ise bu politika ülkeyi daha çok bölmeye yarıyordu. Özellikle Aleksandr'ın yönetim kadrosunun da gericiliğe olan hayranlıkları daha fazla reformun yapılmasına engel olmuş hatta yapılanlarında etkisini azaltmayı amaçlamıştır. Sınıf sistemine dayalı Rus sistemi gelişmiştir.

Üniversitedeki özerkliğin kaldırılması, Rusya'da lider sınıfın kibar sınıfın etki alanının genişletilmesi, *zemstvol*ların yetkilerinin azaltılması ve merkezileştirilmesi, dini anlamda

Ortodoks olmayan hristiyanların, İslamı, Budizmi veya Museviliği benimseyenlerin Ruslaştırma politikaları, ülke içinde huzursuzlukları artırmıştır.

III. Aleksandr'ın ilk milliyetçi olarak anılması Ruslaştırma politikalarının bir yansımasıdır. Aleksandr sosyal politikalarının yanı sıra ekonomi üzerindeki reformları daha çok desteklemiştir. Bu girişimleri de devlet adamları aracılığıyla gerçekleştirmiştir. 1881-88 yılları arasındaki Maliye Bakanı Bunge, ekonomik gelişmeyi teşvik etmiş, Köylü Toprak Bankası'nı kurmuş, çalışma mevzuatını ülkeye getirmiştir; 1888-1892 yılları arasında Vişnegradsky ve 1903'e kadar balan olan Witte, ağır sanayinin gelişmesi, demiryollarının devlet politikası haline gelmesi devlet ihaleleri konusunda övülesi işler başarmışlardır.

III. Aleksandr'ın ölümü üzerine büyük oğlu II. Nikolas imparator olmuştur. Babasına göre daha pasif bir siyaset adamı ve çardı. Nikolas da otokrasinin gücünün milletin gücünün kaynağı olduğunu düşünüyordu. Dünyada her şeyin değişmekte olduğu, toplumsal haklar, demokrasi, hukuk devleti anlayışının yerine otokratik politik sisteminin başındaki imparatorun Tanrı tarafından kutsanmışlığına inanarak geleneklere göre yaşamak Rusya'nın çevre ülke konumu açıklamaya yardımcı olmaktadır. Rus milliyetçiliğinin ise muhafazakâr yönetim anlayışı ve siyasi kültüre bağlılık çerçevesinde ulus dışındakilerin baskı altında tutularak huzurun sağlanmaya çalışıldığı bir hal almıştı.

Dönem dış politikasında ise Bulgaristan Rus etkisinden çıkmış, Avusturya-Macaristan ilişkiler gerilmiş, Rusya'nın Asya'da var olma çabaları İngiltere'nin emperyal politikalarına tehdit olarak görülmüş, geleneksel olarak Alman yönelimi ise devam etmiştir. Genel olarak barışçıl yöntemin izlendiği dış politikada II. Nikolas, 1899 yılında 26 devlet temsilcilerin katıldığı ilk Lahey Barış Konvansiyon'a katılmış ve uluslararası arenada ön plana çıkmıştır. Bu toplantı sonucu ilk savaş mahkemesi olana Lahey Uluslararası Adalet Mahkemesi kurulmuştur.

II. Nikolas'ın dış politikası iç politikada olduğu gibi istikrarlı olmamıştır. Yirminci yüzyıla girerken Japonya'ya karşı girişile savaş bu tutuma en iyi örnektir. 1891-1903 arasında tamamlanan Trans-Sibirya demiryolu hattının Rusya'nın Mançurya, Çin, Kore ve dolayısıyla Japonya'ya kadar ulaşmasına imkân vermiştir. Batıyla rekabet edemeyen

Rusya, işlenmiş malları Doğu'ya satıyordu ve yeni fırsatlar daha da agresif politikalar üretmiştir. Aynı zamanda Rusya, hızlı bir modernleşme yaşamış olan Japonya'yı küçümsemiştir. Japonya 1904 tarihinde Arthur Limanı'ndaki Rus filosuna saldırmış ve ilk Pearl Harbour'u gerçekleştirmiştir. Ağır kayıplar veren Rusya ülke içindeki isyanların patlak vermesiyle Roosevelt aracılığı ile gerçekleştirilen Portsmouth Anlaşması'nı imzalamayı kabul etmiştir. Witte'nin diplomatik becerileri sayesinde Rusya'nın bu savaştan yine de kazançlı çıktığını söylemek yanlış olmayacaktır. II. Nikola savaşın ardından ülke içindeki iç savaşa yanı 1905 devrimiyle sınav verecekti (Riasanovsky ve Steinberg 2011, ss. 404-418).

2.2.8. Lenin Dönemi

Lenin, 1870 yılında bir köy kasabası olan Simbirsk'te doğmuştur. Gerçek adı Vladimir Ulyanov'dur. Siyasal aktivist olduktan sonra Lenin takma adını almıştır. Lenin'in geçmişine bakıldığında Rus faktörlerin yanı sıra Yahudi, Alman ve Kalmuk etnik unsurlarından oluşan karma bir örnektir. Bu, Romanov İmparatorluğunda sıkça görülen bir durumdur. Lenin'in hayatındaki en sıra dışı olay Ağabeyi Aleksandr'ın Rus Çar 'ı III.Aleksandr'a suikast amacıyla düzenlenen bombalı bir saldırıya katılması ve bu sebepten asılmasıdır. Birçok kaynak Lenin'in siyasal hayatının başlangıcının temelini bu olayda yatmakta olduğunu belirtmektedir. Lenin abisi gibinin gittiği yol olan anarşik ve bireysel yöntemler yerine Marksist bir yöntemi ilke edinmiştir (Central Committee of The C.P.S.U-Sovyetler Birliği komünist parti 1939)

Marksizm, Marks'ın görüş ve öğretilerinin sistemidir ve devrimin de kilit entelektüel kaynağıdır. Marksizmin kökenleri 18.yy Aydınlanma Felsefesi, klasik İngiliz ekonomi politiği, Marksizm öncesi sosyalizm ve Alman idealist felsefesinde görülebilmektedir. Marks bir materyalisttir ve felsefi olarak da sistemin temelinde diyalektik materyalizm yatmaktadır. Materyalizm dünyaya bilimsel olarak yaklaşan sadece maddenin olduğunu ve bilincin de madde ile oluşabildiğini savunur. İnsanlar bilinçleri olduğu için var olmaz, aksine sosyal varoluşları bilinçleri şekillendirir. Diyalektik ise değişim , çatışma, tarih ve özellikle sınıf mücadelesini bu teoriye ekler. Diyalektik bize her şeyin zamanla değiştiğini, bu değişikliklerin çelişkiler yarattığını ve nicel bir atlama halinde değişime (devrime) yol açacağını söyler (Beer 1989, ss. 531-537).

Leninizm, Marksizmi Marx'ın yaşadığı yıllara çok uzak bir dönemde nüfusunun yüzde 80'inin köylü olduğu bir ülke olan Rusya'ya uyarlamaya çalışmasıyla ortaya çıkmış öğretiler dizisidir (Örs 2010, ss. 200-205).

Lenin, Devlet e Devrim adlı kitabında *devrim ve proletaryan diktatörlük* doktrinin esasları olarak kabul edilen yönergeleri ele kaleme almıştır. İlk defa proletaryan diktatörlükün siyasal programını ortaya koymuştur. Çok karmaşık olmayan bu bileşenleri üç ana başlıkta toplayabiliriz: (1) Burjuva devletin baskı mekanizmalarını yıkmak, (2) Yığınların isteklerini kesinlikle göz ardı etmemek koşuluyla siyasal temsilciler ile emekçi sınıfların demokrasini kurmak, (3) Ülke idaresinin direkt olarak yığınların eline transferini sağlamaktır (Lenin 2014, ss. 42-44).

Lenin; tarihte kendi siyasal önderlerini çıkarmadan, önde gelen temsilcileri bir hareket örgütleyip ona önderlik etmeden siyasal iktidarı ele geçirmiş hiçbir sınıf olmadığını belirtmiş ve sağlam temellere oturtulmuş bir partiyi, bu partinin tüm hedef ve yollarını ülkede ki tüm emekçi yığınlara iletebilecek bir iletişim kanalı olarak da bir gazeteyi zaruri görmüştür (Lenin 2015, s. 82).

'Devrimler tarihin lokomotifleridir.' der Karl Marx. Bu çerçevede devrim, Rusya'daki köylülerin devrimci potansiyeli üzerinde yoğunlaşmış, Rusya'daki proleter-köylü devriminin Batıdaki tam bir sosyalist devrimin kıvılcımı olacağını umut edilmiş, Proletaryan ayaklanma yaratarak ve Rusya'daki feodal düzenin yıkılmasından sonra burjuvazi-liberal olmayan bir proleter ve köylü diktatörlüğünde bir düzen kurmak amaçlanmıştır (Wallerstein 1998, ss. 120-123).

2.2.8.1 1905 Rus Devrimi

Rus devrimleri tarihleri incelendiğinde özellikle I.Petro dönemi ve sonrasında Avrupalılaşma ve Batı sempatisini ülkeye kazandırma sürecinde girilen politikalarda Batılı değerlerle Batılılaşmak için Şarki yöntemlerin kullanması sebebiyle aksaklıklar yaşanmıştır. Lenin ve diğer Rus devrimci liderlerin çoğu partinin organizasyonu üzerine tartışmaları devam ederken, Çarist düzen 1904'te başlayan Rus-Japon Savaşı baskısı

altında dağılmaya başlamıştı. İşçi ve halkçı uyanış 1905 yılı boyunca güç kazanmış zirve noktasına da ekim- aralık periyodunda ulaşmıştır (Lenin 2015, ss. 160-165).

“1905 Rus Devrimi” veya diğer adıyla “Birinci Rus Devrimi” Çar II. Nikola’nın Rus hükümetinin yönetim şeklini otokrasiden meşruti krallığa dönüştürmesine zemin hazırlayan olayların başlangıcı olmuştur. Özellikle Rus-Japon Savaşının ardından, ülke çapında gerçekleşen protestolarda farklı sosyal örgütler, var olan Rus hükümetine karşı duydukları memnuniyetsizliği dile getirmiş ve darbe söylemlerinde bulunmaya başlamışlardır. Öyle ki bazı bölgelerde öğrenci ayaklanmaları ve terörist saldırılar da baş göstermiştir (Hall-Thur 2015). Ancak, 1905 yılının 9 Ocak tarihinde, St. Petersburg’da Georgi Qaponun başkanlığındaki işçilerin huzurlu gösterisinin imparator birlikleri tarafından bölünmesi ile gerçekleşen ve “Kanlı Pazar” olarak adlandırılan katliam olayının devrim hareketleri tüm ülkeye yayılan siyasi sloganlarla hız kazanmıştır (Valehoğlu 2012). Bu olayın ardından St. Petersburg ve diğer önemli endüstri merkezlerinde işçi birlikleri tarafından darbeler gerçekleşmiştir. Gerçekleşen ayaklanmalar, imparatorluğun Polonya, Finlandiya ve Gürcistan gibi Rus olmayan bölümlerine de sıçramıştır. Darbe yapılan merkezlerde “işçi konseyleri” veya diğer adıyla “Sovyet”ler kurulmaya başlamıştır. İlk Sovyet Ivanova-Vonesenk’te kuruldu. Ardından St. Petersburg’da, Moskova’da ve Odessa’da da kurulmuştur. Sosyal demokrat olan Menşeviklerin de darbelere katılmasıyla bu hareket devrimsel bir hale gelmiştir. Bunların sonucunda II. Nikola “Ekim Manifestosu” çıkararak Sergey Yulyevich Witte’nin başkan olacağı ve seçimle kurulacak bir parlamento kurulacağını beyan etmiştir. Bu durum devrimciler arasında, oluşturulacak parlamento kabul edenler ve etmeyenler şeklinde ayrıma yol açarak oluşturulan kuvvetin zayıflamasına neden olmuştur. Bu karşıtlıktan faydalanan Rus hükümeti askeri gücünü geri toplayarak Kasım ayının sonunda Sovyetlerin başkanı Menşevik G.S. Khrustalev-Nosar’ı tutuklayarak devrim hareketlerinin tamamen çözüme sürecini başlatmıştır. Devrim hareketleri istenen başarıya ulaşmamış olsa da hükümeti yeni reformlara zorlamıştır (Hall-Thur 2015).

2.2.8.2 1917 Bolşevik Devrimi

1905 yılındaki devrimden sonra II. Nikola bazı reformlar yapmış olsa da Rusya'daki işçi sınıfının maruz kaldığı kötü yaşam koşulları ve çalışma şartları, devrim hareketini gerçekleştiren görüşleri tatmin etmemiştir. Bu süreçte pek çok yeni sosyalist lider ortaya çıkmaya başlamış ve gizli devrimci topluluklar kurulmaya başlanmıştır. Bu devrimcilerden biri de takma adıyla Lenin olarak bilinen Vladimir Ilich Ulyanov'dur. Lenin, Kazan Üniversitesi'nde öğrenci iken devrimci olmuş ve hayatının sonuna kadar geri dönmeyeceği bir mücadele çizgisine girmiştir. Lenin, Rus Sosyal Demokrat parti, diğer adıyla Bolşeviklerin başına geçmiştir (BBC [tarih yok]).

Bolşevikler ve Menşevikler karşıt görüşlü olmalarına rağmen hükümete karşı birlikte hareket etmişlerdir. Ancak, bu hareketler 1914 yılında Avusturya'nın Rusya'ya savaş açması ve Almanya'nın da bu savaşa Avusturya'nın yanında katılması sebebiyle durmuştur. Savaşın baskısı altında zor zamanlar geçiren Rusya halkı ve işçi kesimi Rus hükümeti tarafından gönderilen yiyeceklerin çürümeye bırakıldığı ve savaş yaralılarının ölüme terk edildiği gibi dedikoduların yayılmasıyla tekrar hükümete karşı cephe almıştır. Bunun sonucunda 1917'nin başında çok büyük bir darbe hareketi gerçekleşmiş; 600'den fazla işçi 1300'den fazla darbe gerçekleştirmiştir. 8 Mart 1917'de gerçekleşen ve 3 gün süren ayaklanma sonrası başkent Petrograd ekmek ve kömür sıkıntısı yaşamaya başlamıştır. 10 Mart'ta ayaklanmaları bastırmak için gönderilen bir grup askeri birlik de isyancılara katılmıştır. 15 Mart'ta Çar II. Nikola tahttan çekilerek, seçimle oluşturulmuş olan parlamento Duma geçici bir hükümet kurmuştur. Hemen ardından Petrograd Sovyet İşçileri ve Askerleri'nin milletvekilleri tarafından kurulan gölge hükümet yeni hükümete rakip olarak alınan kararlarda zorla söz sahibi olmuştur. Ancak, başta hangi hükümetin olacağına belli olmadığı bu durum akıllardaki soruları gidermeyerek karışıklıkların devam etmesine neden olmuştur. İşçi sınıfının ve köylülerin tarım yapacakları topraklarına dönmeyerek isyan hareketlerine katılması zaten açlık çeken Rusya'yı daha zor bir duruma sokmuştur. Bunun ardından 16-18 Temmuz 1917'de Bolşevikler ilk hükümeti ele geçirme hareketlerinde bulunmuş ancak başaramamışlardır. Ardından, Lenin, Leon Troçki'nin de yardımıyla organize ettiği ve iyi eğitilmiş, askeri teknolojilere sahip "Kızıl Ordu (Red Army)" ile 7 Kasım 1917'de yeni bir hareket gerçekleştirerek başarılı olmuştur. Ardından yeni hükümet köylü ve işçi

sınıfının taleplerini karşılayacağını vaat ederek isyanların bastırılmasını sağlamıştır (Hall-Thur 2015).

2.2.8.3 1920 Rusya İç Savaşı

I. Dünya Savaşının bitiminde, henüz tam bir devlet düzeni sağlayamamış olan ve komünist Rusya kurma idealinde olan Bolşevikler bir iç savaşla mücadele etmek zorunda kalmışlardır. Lenin hükümeti, baştaki köylülere topraklarını geri verme vaatlerine yerine getirmemiş; aksine köylüyü, eğitilmesi gereken bir çiftlik hayvanı gibi görmüş ve toprakları devlet hakimiyetine almıştır (Hall-Thur 2015). Bunun sonucunda, Bağlaşıkların desteği ile iç savaş patla vermiştir. Bu iç savaş Bolşeviklere yönelik karşı devrim niteliğinde olan bir harekettir. Dört generalin önderliğinde yönetilen ve Bağdaşıkların desteği ile kurulan “Beyaz Ordu”, Bolşeviklerin Kızıl Ordu’suyla karşı karşıya gelmiştir. Başlarda zafer kazanıyor gibi görünmesine rağmen, daha sonra büyük bir yenilgiye uğramıştır. Bunun nedeninin ise Bağlaşıkların, Rus olmayan milletlere eşitlik sağlayacağı gibi vaatlerinin başta bu hareketin başlangıcını sağlayan unsurlar olmasına rağmen, daha sonra ortaya çıkan söylentilerle aslında Çarlığın geri getirilmesini amaçlayan emellerin olduğu düşüncesidir. Beyaz Ordu’nun başındaki generallerin koyu Rus milliyetçisi olması gibi durumlar be söylentilerin oluşmasını ve kuvvetlenmesini sağlayan unsurlar olmuştur (Köse 2011).

2.3 SAVAŞ KOMÜNİZMİ’NDEN NEP’E (YENİ EKONOMİK PROJE)

İç savaşın zaferle sona ermesi sonucunda Sovyet Hükümeti dünyanın altıda biri büyüklüğünde zengin yeraltı kaynaklarına sahip tarım alanları kazandırdı. Ancak Birinci Dünya Savaşı, Savaş Komünizmi ve iç savaş iktisadi hayatı neredeyse çöküntüye uğratmıştır. 1917 ‘de komünistler tarafından ortaya konan iktisadi politikalar neticesinde köylü halkın tüm ürünleri zorla ellerinden alınmaktaydı ve köylüler artık ihtiyacından fazlasını üretmemeye başlamıştı. Kıtlığa sebep olan bu politikaları tersine çevirmek için köylünün üretime teşvik edilmesi gerekmiş, kısa bir süre için canlanan ekonomi, daha kapitalist bir zihniyetle ekonominin yönlendirilmesini gerekli kılmıştı; çünkü ekonomik başarısızlıklar dış politikayı da etkilemekteydi (Carr 2015, ss. 78-81).

1921 yılına gelindiğinde Rusya; iki devrim, bir dünya savaşı bir de iç savaş yaşamıştı. Sadece bir hanedanlık değil bütün bir imparatorluk sona ermiş, Niall Ferguson'un dediği gibi 1922 yılına gelindiğinde ise Baltık Denizi'nden Bering Boğazı'na kadar yeni bir Rus sosyalist federal cumhuriyet var olmuştur (Bullitt 1955, ss. 68-70). Bu topraklarda üretim Büyük Petro dönemindeki kadar düşmüştü. Açlık ve yıkıntı ülkenin genel portresi olmuştu. Lenin ve Troçki öderliğindeki yeni komünist rejim, bu gerilemenin kaos ve anarşiye sebep olmasını engellemek için bir acil eylem planı hazırlamaya karar verdiler.

Planının en önemli odak noktası; ülke nüfusunun yüzde seksenini oluşturan, savaş döneminde en çok vergi geliri edilmesi ve ülke geneline yiyecek temin konusunda baskı altına alınan köylülerdi. Köylüden alınan vergide kesintiye gidilmiş, ellerinden alınan gıda miktarında da düşüş yaşanmış böylece üretim teşvik edilmişti. NEP çerçevesinde uygulamaya konan bir diğer plan özelleştirmelerin önüne geçmektir. Bu çerçevedeki Toprak Kanunu ile tüm topraklar devletleştirilmiştir. Köylülerin topraklarını kendi çıkarları için kullanmalarına izin verilmemiştir. Köylüler birey değil komün olmaya itilmiştir. Bu reformlar sayesinde ülke savaş komünizmin çemberinden kurtulmuştu, ancak sosyalist bir ülkede kapitalist ekonomiye geçişinin ilk adımı atılmıştı (Verdnansky 1969, ss. 411-414) ve bu adımı haklı çıkarmak için Lenin: 'NEP, devlet kapitalizminin sosyalist evrilmeden önceki son safhasıdır.' demiştir (Richman [tarih yok]). Rusya 1927 yılına gelindiğinde 1913'teki ivmesini yeniden kazanmıştı.

2.3.1 Stalin Dönemi

Lenin NEP'in ilanından yaklaşık üç yıl sonra ölünce parti içi muhalefet artmaya ve Kremlin liderlik entrikalarına sahne olmaya başlamıştı. Lenin'in varisi hem Komünist Parti'nin hem de Sovyet hükümetinin lideri vasfını taşıyabilmeliydi. Bu lider Stalin'di. Stalin'in Lenin'den sonra ülkenin başına geçmesi kolay olmamıştır. İlk olarak Lenin'in ölmeden önce son iki yılındaki parti içi muhalefete karşı zafer kazanması ikinci olarak da kazandığı zaferin devamlılığını sağlamak için ciddi adımlar atması gerekmiştir (Carr 2015, ss. 126-129).

1879'da Gürcistan Gori'de dünyaya gelen Gürcü asıllı Sovyet devlet adamı olan Stalin, Ekim Devrimi'ni planlayan ve başarıya ulaştıran Bolşevik liderler grubun içinde

olmakla beraber, aynı zamanda Rus İç Savaşı'nda cephe komutanlığı yapmıştır. Rusya Sosyal Demokrat İşçi Partisi II. Kongresi'nde kararlı ve devrimciliğe destek veren tavrıyla Lenin'in dikkatini çekmiştir. Bolşeviklerin Kafkas bölge temsilciliğini de yapan Stalin, Lenin'in ölümü üzerine 1922 yılında Sovyetler Birliği Komünist Partisi Genel Sekreterliği'ne seçilmiştir. Bu görev için Lenin, Troçky'yi istese de Troçky bu makamda çalışmayı reddetmiştir.

Stalin'in güce ulaşması konusunda birçok görüş onun şüphesiz yönetsel dehası ve organize yeteneği üzerinde yoğunlaşmıştır. Stalin yönetici özelliklerinin tamamını taşıyan, basit ancak etkili hitabet yetisine sahip bir liderdi ve politik oyunlarla uğraşmaktan da keyif alıyordu. Stalin, Genel Sekreterlik'te görev yaparken Troçky başta olmak üzere, Zinoviev ve Kamenev ile mücadele etmiş ve Parti'nin merkez organları tarafından destek görmüş ve bu durumu da kendi nüfuzunu artırmak için kullanmıştır. Stalin'in 1922-30 yılları arasındaki iktidar mücadelesinde destekçileri özellikle askerî akademideki öğrencileri, fabrika işçileri ve gençlik yapılanması olmuştur.

Partinin önde gelenleri arasındaki muhalif durum özellikle NEP üzerinde yoğunlaşmıştır. Ekonomi politikasının sosyalist anlayıştan uzak görülmesi Stalin'in muhaliflerini artırmıştır. 1924 yılı 13. Parti Kongresi, Troçki'nin Politbüro'daki görevine devamına, Bukharin'in Lenin tarafından boş bırakılan koltuğu almasına ve Parti'nin üye sayısının artırılmasına karar verilmiştir. Bu yeni üyelerin özellikle sanayi işçilerinin Parti'nin tanınan liderlerinden Zinoviev ve Kamenev'i takip edecekleri düşünülmüştür ancak kısa süre içinde üyelerin Stalin'in izinden gittiği anlaşılacaktı. Stalin'i desteklenmesi açısından avantajlı duruma sokan önemli bir husus da Troçki, Zinoviev ve Kamenev'in Yahudi oluşu ve yeni üyelerin anti-semitik tutumlarıydı. Lenin'in zorla askere alma politikası da Rusların Parti'de çoğunluk kazanmalarında etkili olmuş aynı zamanda siyasi kültürden uzak olmaları Stalin'in etkisinin artmasına yardım etmiştir (Ulam 1989, ss. 236-243). 14ncü Parti kongresinde *Tek Ülkede Sosyalizm* fikrini benimseyen Stalin, Troçki'nin dünyada sosyalist devrim düşüncesini azımsamıştır (Hosking 2011, s. 612). Sosyalizmin nasıl inşa edileceği ise 15nci Parti Kongresi'nde Stalin tarafından yol haritası şeklinde açığa kavuşmuştur.

15nci Parti Kongresi'nde alınacak kararlar esasen partinin dar bir yönetim kadrosu arasında belirlenmişti ve sadece duyurulması kalmıştı. İlk olarak Stalin'e muhalif olan Troçki, Zinoviev ve Kamanev görevlerinden tamamen azledilmiş ve ülkenin farklı ücra köşelerine (Troçki iki yılını İstanbul Büyükkada'da geçirmiştir) sürülmüştür. Yakın tarihlerde muhalif matbaalara yapılan baskınlar ile de muhalefetin varlık temeli yok edilmiştir. Ekonomik anlamda dar boğaza girmiş Rus ekonomisinin modern endüstriyel ekonomiye dönüşümü içinse temelde Rus tarımının bir dönüşüme uğraması gerekmiştir. Stalin kongrede: 'Çözüm, küçük ve dağılmış köylü topraklarının en yeni teknolojik araçlarla yeniden işlenmesi için birleştirilmiş büyük çiftliklere dönüştürülmesine dayanmaktadır. Yani tarımın kolektifleştirilmesi gerekmektedir.' demiştir (Stalin 1992, 51-55). Bu dönüşümün başarıya ulaşması için izlenecek yol ise Lenin'in özdeyişiyle açıklanmıştır: İkna ve eğitim ile bu yeni projenin yadsınamaz faydaları köylülere gösterilmelidir. Rusya aynı zamanda bir tarım ülkesi olarak tarımda makineleşmeye ve mobilizasyona gitmek istemiştir.

Stalin önünde duran iki seçenektan birincisi dış yatırımların ülkeye çekilmesi ve dış borç almak; bir diğeri de kendi yağı ile kavrularak endüstriyel gelişimini sağlamaktır. Tam bu noktada da 15nci Parti Kongresi hükümete Beş Yıllık bir kalkınma planı üzerinde çalışması için görev vermiştir. Sovyet vatandaşlarının günlük ekonomik hayatını düzenleyen planlar serisi oluşturulmaya başlanmıştır. Endüstri ya da tarımdaki her bir Sovyet üreticisi belirlenen üretim kotalarına uymaması durumunda savaşta firar eden askerlerle bir tutularak cezalandırılması kararlaştırılmıştı. Malların sadece arz miktarı değil ürünlerin ne olduğu da denetim altındaydı. Bu bağlamda Karl Marx, kapitalizm sürecini; işçilerin makinelerin tamamlayıcı bir parçasına dönüştürülmesinden ibaret olduğu tanımını yapmaktadır. Stalinizmin zirvede olduğu dönemde de bu olgu en yaygın kabul gören fikir olmuştur. Köylüler ve işçiler sadece ekonomik güçlerin uygulamalarına değil aynı zamanda her şeye kadir olan devletin yaptırımlarıyla da baş etmek durumdaydılar. Yani Stalinizm, insan kapasitesini hem zarar görmeye hem de inanca zorlamıştı (Ulam 1989, ss. 289-294).

2.3.1.1 1929 Büyük Buhran, Rusya ve Stalin Çözümü

Sosyalist bir ekonomide büyüme probleminin iki farklı boyutu vardır: Birincisi, özellikle sadece gelişmemiş tarım ekonomisinin olduğu bir ülkedeki büyüme sorunudur.

İkincisi de; var olan bir sosyalist endüstrinin büyüme oranları problemidir. Bu anlamda 1920'ler boyunca Sovyetler Birliği hızlı atılım yöntemleri konusunda şiddetli tartışmalara şahitlik etmiş; Troçki'nin de aralarında bulunduğu sol kanat NEP'in acilen sonlandırılması gerektiğini, modern teknolojilerle büyük sanayi atılımı yapılmasını ve bu teknolojilerin de ülke çapında yayılması için de küçük köylü çiftliklerinin yerini tarım kooperatiflerinin geçirilmesini teşvik etmek gerektiğini savunmuştur. Ancak Troçki devrimin daha ileri ekonomilere yayılana kadar uluslararası siyasal durumun bu gelişmeleri engelleyebileceğini savunmuştu. Bu yüzden de tek bir ülkede sosyalizm ihtimalini de reddetmiştir. Tüm tartışmalar neticesinde var olan koşullar altında süratle endüstrileşmeye geçilmesi gerektiğini ve bunun için de Devlet Planlama Komisyonunun yönetiminde detaylı bir ekonomik planlamanın şart olduğunu kabul etmiştir (Service 1997, ss. 138-140).

Bukharin'in de içinde bulunduğu Komünist Parti'nin sağ kanadı ise 1928 yılı itibariyle toplamda yirmi altı milyon olan özel çiftlikteki köylülerle işçilerin arasındaki hayati bağı kıracağı kantindeydiler. Bukharin hızlı endüstrileşme amacını kolaylaştırmak adına kendi yöntemini açıklamıştır. NEP'in bireysel ticaret ve tarım için sağladığı özgürlüğe izin veren yönünde etkilenmiş ve endüstrinin tarımdaki hızlı büyümenin temelinde artacağını savunmuştur. Ancak sağ kanadın politika tercihi zengin çiftçilerin daha da güçlenerek Komünist siyasal temelin zayıflatacağı düşünülmüştür (Service 1997, ss. 159-160).

1925 on dördüncü parti kongresinde Stalin'e merkez tamamen sağ kanadın politikalarını desteklemiş ve Bukharin baş sözcü olmuştur. Zengin köylü ile uzlaşma çağrısında bulunmaya devam eden bu politika sol kanat için tarımsal kalkınmanın kaplumbağa hızıyla sürmedi anlamına gelmekteydi. Bu noktada Kamenev ve Zinoviev'n Troçki'nin bulunduğu sol kanada katıldıkları görülmüştür. 1926 ve 1927 yıllarında sağ kanat kapitalizmin ülke geneline yayılması riskine rağmen köylüleri tarım için cesaretlendirmiş ve Bukharin'in kendi deyimiyle köylülere dediği gibi 'kendinizi zenginleştirin' politikasına devam edilmiştir. Şaşkıncı ve beklenemedik şekilde on beşinci parti kongresinde Stalin sol kanadın politikalarını uygulamaya koymuş ve sağ kanadın politikalarının aleyhine konuşmaya başlamıştır. Kollektifleşmenin önemine

vurgu yaparak şiddet ile değil ikna yöntemiyle bilimsel ve teknik yöntemlerle tarım geliştireceğini duyurmuştur.

Stalin'in ekonomik kalkınmaya düşündüğü çözüm kanlı ve masraflı olmuştur. Kollektifleşmeye karşı çıkan köylüler tarafından iç savaş denilebilecek şiddet olayları yaşanmış, sürgünler ve ölümler gerçekleşmiştir. Sonuç olarak ise zengin köylüler bertaraf edilerek siyasal olarak sosyalizm yeniden güçlendirilmiştir. Tarımda modern yöntemler ile makineleşmeye gidilmiştir ve en önemlisi hükümetin sermaye olarak kullanabileceği pazarlanan tahıl miktarını ciddi biçimde artırmayı başarmıştır.

2.3.1.2 I. 5 Yıllık Kalkınma Planı (1928-1932)

(1928-1932) 5 Yıllık Kalkınma Planı'nın beş yıllık süreçte endüstriyel anlamda ürün hasatlarında başarısızlıkların ortadan kaldırılması, ithalat ve ihracatın artırılması ve baştanbaşa ekonominin her alanda verimliliğinin artırılması amaçlanmıştır. Tüketimin ise yüzde 75 gibi 'cüz-i' miktarda artırılması planlanmıştır. İkinci yılında revize edilen planda yoğun kolektifleşmeye yan etki olarak, tarım alanında atılan hızlı adımların daha da zorlanmasını gerekli kılmıştı; çünkü kentte çalışan işçi sınıfının artan gıda ihtiyacı olması gerekenden daha çok üretimi gerekli kılmıştır. 1913'te 9.2 milyon olan dış satı 1928-29 yıllarında 1 milyona kadar düşmüştür. 1932'ye gelindiğinde planlanan yatırımlar beklenin üstünde tamamlanırken tüketim beklenenin altın hatta Batı değerlerine göre ciddi derecede düşmüştür. Ancak yine de genel itibariyle demir ve çelik endüstrisinde, parça sanayinde, elektrik gücü kullanımının verimliliğinde ciddi artışlar gözlenmiştir (Sherman 1975, ss. 66-81).

Stalin'in ekonomik alandaki kalkınma ve planları görünen o ki bütün Sovyet Rusya'daki başta köylüler olmak üzere hayatını değiştirecekti. İlginçtir ki bu konuda Adam Ulam Stalin adlı kitabında 'Stalin'in muhaliflerini tasfiye ettikten sonra artık Parti'sini de ulusa karşı başlattığı savaşına çekmeye hazırdı. Stalin kendinden önceki bütün Rus liderlerin ve birkaç yıl içinde ülkedeki tüm ulusların yaşam şekillerini değiştirmek, ulusun enerjisi ve kaynaklarını yine ulusa karşı seferber etmek gibi yapmaya çekindikleri girişimleri ihtişamlı şekilde gerçekleştirecekti.' demiştir. Bu girişimler sonucunda birçoklarının açlık çektiği, çalışma şartlarının zorlaştığı, çalışma saatlerinin uzadığı ve iş için bir yerden ötekine geçme özgürlüğünün sona erdiği

düşünülünce halkına savaş açmaktan kastedilenin ne olduğu açıkça ortadadır (Ulam 1989, s. 317).

2.3.1.3 II. 5 Yıllık Kalkınma Planı (1933-1937)

İkinci kalkınma planı; ileri teknoloji temelinde tüm ekonominin tekrar inşasının devamını getirmiştir. Resmi görüş çok aşırı hızla değil ancak yeni teknolojiyi gerçek anlamda öğrenerek ve ayağa kaldırılmış olan endüstriyel yapının sağlamlaştırılması üzerine yoğunlaşmıştır. Finansal olarak tüketim mallarının üretiminin ve yatırımların artırılması için yapılan baskıların azaltılması ve 1936-1937 yıllarındaki perakende fiyatlarının istikrarıyla başarıya ulaşmıştır. Lojistik problemler de özellikle raylı sistemin uzunluğunun ve nakliye kapasitesinin artırılmasıyla iç ve dış ticarete ciddi bir ivme kazanmıştır. Tarımın canlanmasıyla kentten köye göçlerin başlamış, gıda maddelerinin de paralel yönde hareketlenmesine imkân vermiştir. Bu plan ile iş verimliliği de planı gerçekleştirenlerin öngöremediği kadar artmıştır. İkinci plan sonunda Sovyet Rusya tüm Batı Avrupa ülkelerindeki üretim miktarını aşmış, tüm sanayi veriminin yüzde seksenlik kısmı 1937 yılı itibariyle 1928'den bu yana Beş Yıllık Kalkınma planları süresince yenilenen veya yeni kurulan fabrikalardan sağlanmıştır. Özellikle demi-çelik yüzde 400 artmıştır. Bu dönemde kent nüfusu da ikiye katlanmıştır.

Son olarak ikinci planın hayal kırıklığı yaşatan tek boyutu uluslararası ticaret sektöründeki sönüklüktür. 1937 yılı itibariyle dış alım ve satımda düşüş yaşanmıştır. En önemli sebeplerinden biri; artık gelişmiş bir sanayiye sahip olan Sovyet Rusya'nın makine ithalatını artık zaruri görmemesi ve Batı milletleri arasındaki yarış ile hatalı ticaret politikaları yüzünden yaşanan Büyük Buhrandır (Sherman 1975, ss. 89-92). Edward Carr'ın Yirmi Yıllık Kriz adlı kitabında Birinci Dünya Savaşı'nın ardından girişilen barış çabalarının; bir dizi uluslararası kurumun oluşturulması ile değil öncelikle sosyal ve ekonomik anlamda koşulların oluşturulması ile başarıya ulaşabileceğine değinilmiştir (Carr 2010, ss. 47-48). Bu koşullar uluslararası sistem içinde oluşturulamamış ve ekonomik kriz patlak vermiştir.

2.3.1.4 III. 5 Yıllık Kalkınma Planı (1938-1941)

Üçüncü kalkınma planı savaş tehdidi altında gerçekleşmiştir. Sanayi büyüme hedefleri yılda sadece yüzde 14 olarak belirlenmiştir. Bu durumun en önemli sebebi ekonomik büyümenin silahlanmak için kaynaklara ayrılan bütçenin harcanması olmuştur. Sadece endüstri değil tarımsal kalkınma kaynakları da askeri ihtiyaçlara kaydırılmıştır. 1940 yılına gelindiğinde savunma harcamaları, Sovyet ulusal gelirinin en azından yarısına denk gelmiştir. 1937-1938 yıllarından sonra yaşam standartları tekrar düşüşe geçmiştir. 1941’de Almanya üretimin batı merkezlerini işgal etmekten sonra üçüncü 5 yıllık kalkınma planının sonlanmasına sebep olarak, savaşın yıkıcılığı ekonomik ilerlemeyi tam tersi yöne çevirmiştir (Sherman 1975, ss. 92-93).

2.4 II. DÜNYA SAVAŞI VE RUSYA

I. Dünya Savaşı’nın ardından yenilen devletlerle yapılan barış anlaşmaları aslında yenilen devletlerin çıkarlarını sağlamaya yönelik olmuştur. Bu barış anlaşmaları teoride umut verici olsa da uygulamada yetersiz kalmıştır. İlki resmi kuruluşu 10 Ocak 1920’de Versailles Antlaşması’nın onaylanması ile yürürlüğe giren Milletler Cemiyeti idi. Amerika Birleşik Devletleri başkanı Woodrow Wilson uluslararası bir kuruluşun barışı sağlayacağını inanmasıyla dünya barışını tesis etme ve çıkabilecek çatışmalara engel olmaktı. Milletler Cemiyetinin karşılaştığı ilk ciddi sorun 1931 yılı sonrasında başlayacak olan Japonya’nın Güney Mançurya Demiryolu’nu işgali ile gerçekleşecekti. Hemen öncesinde ise Dünya Silahsızlanma Konferansı hazırlıları devam etmekteydi (Kıran [tarih yok]).

Bir diğer önemli barış anlaşması olan Briand Kellog Paktı ise; Rusya 1926 yılı baharında her ne kadar Milletler Cemiyeti’nin ilkelerine olan düşmanlığını azaltmasa da ekonomik problemlerin ve silahsızlanma konularının ele alındığı uluslararası tartışmaları katılma niyetini göstermiştir ve Rusya’nın MC’ye girmesine engel olmaya çalışılması dönemin Dışişleri Bakanı Çiçerin için gerçeklerin çarpıtılması sebebiyle olmuştur. Özellikle ekonomik yeniden yapılanma problemleri, Rusya’nın kapitalist dünya ile daha yakın ve uygulanabilir ilişkilere girmesi ihtiyacını ortaya konmuştur. 1927 yılında yapılan dünya ekonomik konferansına katılan Rus delegeler ilk kez böyle büyük çapta fark edilme imkânı bulmuştur. Dış ticaret monopolünü savunan ve

kapitalist ülkelerle işbirliği içine girmek istediklerini ve iki farklı ekonomik sistem arasında bir sentez oluşturmak istemişlerdi. Bu çerçevede tüm ülkelere Sovyet birliği ile ilişkilerini geliştirme çağrısı yapılmıştır

I. Dünya Savaşı sonrası silah yarışı dış politikada tüm ülkeler için gittikçe daha karmaşık bir sorun haline gelmiştir Silahsızlanma çalışmaları başlamıştır ve tartışmaları sürerken 1928 'de uluslararası sahne Briand Kellog Paktı'nın imzalanması ile yeniden canlanmış ve savaşın ulusal politikaların bir aracı olarak kullanımının terk edilmesi dünya uluslarına mecbur kılınmıştır. Rusya'nın komşularında bu paktı imzalan tek ülke Polonya olmuştur. Diğer Doğu Avrupa ülkelerinin imzalamaması Rusya'nın, bir dizi görüşmeden sonra Latvia, Estonya, Romanya, Türkiye ve İran Hükümeti, Litvanya ve Polonya'yı da içine alan Briand Kellog oluşturmasına vesile olmuştur (Carr 1976, ss. 104-117).

1920'li yıllarda Almanya Versailles Anlaşması ile köşeye sıkıştırılmış, tazminat yükü, Fransa'ya ve Polonya'ya verilen sınır bölgeleri sorunu ve 1929-33 arasındaki mali ve ticari bunalımlar ile yarı özgür bir güç haline gelmiştir. Hitler'in gelişi Almanya'nın Avrupa'daki konumunu birkaç yıl içinde değiştirmiştir. Özellikle Almanya'nın toprak, nüfus ve hammadde kaybına rağmen sanayi potansiyelini korumuş olması Hitlerin Almanya'nın diplomatik ve askeri çıkarlarını yeniden tesis etmede elini güçlendirmiştir ve Hitler uluslararası konjonktürü acımasızca kullanmasını bilmiştir. 1936 yılına gelindiğinde Almanya'da diğer ülkeler gibi savunma harcamalarında zirve oranlara ulaşmıştır (Kennedy 1990, ss. 335-338).

Hitler'in ilk başarısı Fransa, İngiltere, İtalya ve Almanya'nın katıldığı Münih Kongresinde Çekoslovakya'nın bir kısmının Almanya'ya verilmesinin kabulüdür. 18.500 kilometrekare Alman topraklarına eklendikten sonra Hitler rotasını Polonya'ya çevirmiştir. 1939'da Polonya'ya saldıran Hitler, Fransa ve İngiltere'nin de kendine savaş açmasıyla İkinci Dünya Savaşı resmen başlamış oldu (Öndeş 1980, ss. 48-49).Polonya ile saldırmalık anlaşması olmasına rağmen Rusya da Alman işgalini sebep göstererek Kızıl Ordu birlikleri Polonya'ya girdi. Polonya, birbirine üstünlük sağlayamayan iki ordu arasında paylaşıldıktan sonra Rusya Baltık sınırlarını güvenceye almak için Estonya, Latvia ve Litvanya ile anlaşma yaparak kilit noktalara garnizonlar

tesis etti. Ancak bu durum Fin hükümetinin tarafsızlık politikasına zarar vereceğinden Rus talepleri reddedilmiş ve Rus işgali başlamıştır. Fin halkının devasa askeri güçteki Rus ordusunu geri püskürtmesi bu küçük demokrasi kalesine Fransa ve İngiltere korumasını getirmişti. Fakat sonuç olarak Finlandiya 12 Mart 1941’de Moskova Anlaşması ile Rus taleplerini karşılamak zorunda kalmıştır. Bu savaş Rusya’nın 14 Aralık 1940 tarihinde Milletler Cemiyeti’nden çıkarılmasına da sebep olmuştur (Öndeş 1980, ss. 85-90).

Bir diğer yandan Hitler’in dostu Musollini önce Mısır’a taarruzda bulunur ancak başarısız olunca bu sefer Yunanistan’a saldırmıştır. Ancak İngiltere desteğiyle Yunanistan İtalyanlara karşı iyi bir savunmayla karşılık vermiştir. Hitler ise İngiltere’ye saldırmayı düşünmü; ancak bir ‘deniz aslanını’ yeniden üzerine çekmek istemeyerek yüzünü Akdeniz ve Afrika’ya çevirmiştir. Görüldüğü üzere Hitler için 1940-41 yılları kararsızlık yılları olmuştur. *Benim Kavgam* adlı kitabı yazarken tek hedefinin Rusya ve düşmanı olduğu Komünizm olduğunu ifade etmiştir. Çünkü Almanya’nın Ukrayna’nın verimli ovalarına ihtiyacı olduğunu, İngiltere için Hindistan ne ifade ediyorsa Almanlar için de Avrupa Rusyası aynı şeyi ifade etmekteydi. Sınırları Tanrı değil, insanlar değiştirdi. Hitler’in ırkçı anti komünist ve anti-semitist inancı tüm Avrupa kıtasındaki bu savaşın temel ideolojisiydi. Asya steplerini Avrupalılaştırmak isteyen Hitler, Hollanda, Lüksemburg, Belçika, Fransa ve Balkan işgalinin ardından Barborossa Harekatı’nın başlamasını emretmiştir (Artuç 1984 ss.71-90).

Führer, Rusya’ya karşı başlatılacak bir taarruzun Avrupa ve Balkanlardaki anlayışla başarıya ulaşamayacağını bilincinde olarak ordularını organize etmişti hatta Napolyon’un Rus hezimetinin sebeplerinin tüm detaylarını, eksiklerini analiz etmiştir ve bu doğrultuda stratejiler gelişmiştir. Almanya kimsenin umut etmediği 21 Haziran 1941 gününde Rusya’nın Polonya topraklarındaki sınırı geçerek fiili olarak Alman-Rus savaşı başlatmıştı. Alman tankları Polonya sınırını geçerken zorlanmamış olsalar da Stalin hattı denilen ve batı kenarı Leningrad-Odessa doğu kenarı ise buz denizinden başlayıp Moskova ve Stalingrad’ı a içine alarak güneye uzanan Volga’dan hazara ulaşan bir hattı. Bu hat karşında birlikler duraklamaya ve çetin kış şartları ile mücadele etmeye mecbur kalmışlardır. Hitlerin planı suya düşmüştü.

Rusya'nın Almanya ile savaşa girmesi kendisini oomatik olarak İngiltere-Fransa ittifakına itmişti. Bu ittifaktan teçhizat ve harp malzemesi desteği yapılyordu ancak Girit'in Hiterin elinde olması; İttifak Devletleri'nin Akdeniz'de egemen olmalarına rağmen Rusya'ya yardım gitmesini engellyordu. Çözüm olarak ise Basra, İran, Hazar hattı kullanılmıştı. Amerika'nın savaşa dahil olmasıyla eraber savaşın yöneü değişmiş ve İngiltere ile Kuzey Afrika'ya çıkarma yapılması Almanları telaşa düşürmüş ordularının bir kısmını güney batıya çekmşerdi.

Stalin, Batı dünyası tarafından hiç anlaşılamamış bir lider olmuştur. Çünkü diğer Bolşevik liderlerdeki özgüven ve davaya bağlı olmayanlara karşı bir düşmanlık O'nda da vardı ve kendilerini Komünist olmayan her liderden ve bireyden üstün görüyorlardı. Örneğin Stalin komünist olanlar ile olmayanlar arasındaki bilim adamı olan ve bilim adamı olmayan sıradan insanlar arasındaki farka benzetmiştir ve özellikle diplomasi alanında Komünist olmanın çok büyük avantaj olduğunu dile getirmiştir. Stalin'in tüm kapitalist ülkelere bakışı aynı olmuştur ve barış çabalarını eleştirerek barış anlaşmalarının Avrupa tarihinde olduğu gibi yen savaşları için yeni faktörleri belirlemek amacı güttüğünü belirtmiştir.

Stalin'in İkinci Dünya Savaşı'na yaklaşımı da oldukça realistti. Bu sebep, bütün kapitalist ülkelerin Sovyet Rusya'ya aynı anda saldırmaları olmuştur. Bunu engellemek veya geciktirmek için de bir dizi saldırımazlık ve tarafsızlık ablaşması imzalamıştır. Nazi Almanyası'na bakışına gelince; faşist rejmin varlığına rağmen Mussolini İtalya'sı ile iyi ilişkiler kurulmasına engel teşkil etmemişse de Führer'in komünist düşmanlığı da bu üke ile Sovyet çıkarları için iyi ilişkileri kurmaya engel değildi (Kissenger 2011, ss.313-327). Öyle ki 1939'da Nazi-Sovyet Paktı imzalanmış ve 1941 yılında Nazilerin Rusya'ya saldırmasına kadar Sovyet demiryolu vagonlarla Almanya'nın savaş makinesine hammadde sağlayarak yatıştırma politikasını uygulamış hem de karşılığında kömür ve mamul eşya temin etmiştir (Kissenger 2011, s. 335).

Stalin'in Hitleri kendi gibi şguk kanlı bir lider olduğunu sanması O'nun en büyük zaafi olmuştur. Çünkü Hitler, çoktan Rus saldırı planlamıştı. Savaşın yaklaştığını hisseden

Stalin, Molotov'u başbakanlıktan alarak başbakan yardımcısı ve Dışişleri Bakanı olarak kalcağını bildirerek devlet işlerinin günlük yürütme gücünü ele almıştır (Kissenger 2011, s. 346).

Almanya'nın Rusya'ya saldırması insanlık tarihinin en büyük kara savaşının da başlamasına sebep olmuştur. Alman orduları Rus sınırlarından içeriye sızarken aynı zamanda Birleşik Devletler'e de savaş ilan etmiş ve savaşı global bir avgaya dönüştürmüştür. 1941 yılının kış aylarında Moskova dolaylarında durdurulan Alman ordusu 1942-43 yıllarında Batılı müttefiklerinden Rusya'ya İran üzerinden gelen yardımlardan çekinerek Güney Rusya'ya yönelmiş ancak burada da muvaffak olamamıştır. Hitler elinde kalan Altıncı Ordusu'nu Stalingrad'te yapılan şiddetli savaşta kaybedince Churchill, Rosevelt ve Stalin yenedünyayı nasıl şekilledireceklerini düşünmeye başlamışlardı bile (Kissenger 2011, ss. 375-376).

İbn-i Haldun, savaşa geniş yer verdiği eseri *Mukaddime*'de savaşmayan milletin olmadığını belirtmiş ve savaşın dört gerekçesi olabileceği üstünde durmuştur: ilki devletlerarası rekabet ve kıskançlık, ikincisi husumet, üçüncüsü din yayma ve dördüncüsü de dünyaya düzen ve nizam koyma amacıdır (Canpolat 2003, ss. 8-9) Hitler, dünyaya kendi düzenini kurmak istemiş; ancak düşmanlarından Hitler'in hegemonyası altında bir dünyayı kabul etmeyeceklerini duyurmuştur.

Hitler, Avrupa'yı ırksal bir varlık olarak değerlendirmiş ve Alman toparalrında saf ırkı oluşturabilmek için kaçış, boşaltma, yeniden yerleştirme ve zorla çalıştırma gibi yöntemleri kullandı ve 1939-1948 yılları arasında Yahudilerin de dahil olduğu doksan milyon kişi ya ölmüş ya da yerlerinden edilmiştir. Savaş bittiğinde Almanlara karşı öfke ve düşmanlık ciddi boyutlara ulaşmış ve Almanya dışındaki Alman yaşamının yok edilmesine sebep olmuştur. Kızıl Ordu'nun Almanlar üzerine yürümesi üzerine 1944-1948 yılları arasında yaklaşık on iki milyon Alman Doğu Avrupa ülkelerinden sınır dışı edilmişti (Mazover 2003, ss. 247-253).

2.4.1 Yalta ve Postdam Konferansı

Alman ordularının Stalingrad ve Güney Rusya'ya yaptıkları taarruzdan muvaffak olamayıp saldırıyı durdurarak geri çekilmeye başlamıştı. Bütün Altıncı ordusunu kaybeden Hitler için de artık yolun sonu görünmüş oldu. Bunun üzerine müttefik liderler; Stalin, Churchill ve Roosevelt zaferi ve dünyanın geleceğini nasıl şekillendireceklerine karar vermek durumundaydılar ve 4 Şubat 1945 - 11 Şubat 1945 tarihleri arasında SSCB'nin önde gelen tatil yeri Yalta'nın 3 km güneyinde bulunan Livadia Sarayı'nda bir araya gelmişlerdi. Konferansın başlıca konuları, Polonya topraklarının değişimi, Almanya'nın bölünmesi ve SSCB'nin Japon İmparatorluğu'na savaş ilan etmesi idi (Kissenger 2008, ss. 376-377).

Churchill, Avrupa'da geleneksel güç dengesini yeniden kurmak istiyor, Roosevelt savaşın 3 galibinin Çin ile birlikte dünyanın yönetim kurulu gibi hareket eden ve dünya barışı bozan güçlere karşı duran meşhur 'dört polis' formunun kurulmasını istiyor, Stalin ise hem komünist ideolojiyi hem de geleneksel Rus dış politikasını yansıtıyordu. Stalin, payına düşeni alıp Orta Avrupa'daki nüfuz alanı genişleterek olası Alman saldırılarına karşı tampon bölgeler kurmak istiyordu. Roosevelt Wilson ilkeleirne bağlı kalmak istiyor Stalin ise Dünya Eski Realpolitik düzeni istiyordu.

Konferansın başlıca konuları, Polonya topraklarının değişimi, Almanya'nın bölünmesi ve SSCB'nin Japon İmparatorluğu'na savaş ilan etmesi idi. Birleşmiş Milletler'deki veto yetkisi de bu konferansta kararlaştırılmıştır. Bunun haricinde gizli oturumlarla özellikle İsrail yanlısı toprak paylaşımlarının yapıldığı yeni bir dünya düzeninin temellerinin atıldığı ifade edilmektedir. Ancak Kissenger Diplomasi kitabında karşılıklı bir dizi görüşme neticesinde savaşın jeopolitik bir boşluk yarattığını, güç dengesini yok ettiğini ve geniş çaplı bir barış anlaşmasının imkansız olduğunu ifade etmiştir (Kissenger 2011, s. 403).

Yalta Konferansını ardından Temmuz 17 ve 2 Ağustos günleri arasında süren Postdam görüşmeleri başlamıştır. Stalin, Churchill ve Roosevelt Almanya'nın yenilmesinin ardından Avrupa sınırlarını kararlaştırmak ve Yalta görüşmelerinin kaldığı yerden devam ettirilmesi için Almanya Postdam'da yeniden bir araya gelmişlerdi. Bu görüşmelerden çıkan sonuçlar ise, Almanya ve Avusturya, dört işgal bölgesine ayrılarak

ABD, İngiltere, Fransa ve SSCB yönetimine bırakılması, Alman savaş endüstrisinin kısıtlanması, farklı ülkelerde bulunan Almanların, Almanya'ya götürülmesi, savaş suçlularının tutuklanması, savaşa resmen girmemesine karşın; Mihver Devletlerine destek veren İspanya'nın, Birleşmiş Milletler'e alınmamasına dair alınan kararlardı. Ancak bu konferansın en nemli sonucu aslında dünyanın iki nüfuz bölgesine yani iki bloğa ayrılmasına ortam hazırlamış olmasıydı. Çünkü dünya artık soğuk savaşa girmişti (The Postdam Conference 1945).

2.4.2 Stalin Sonrası Dönem

II. Dünya Savaşı'nın bitmesinin kesinleştiği günlerde Stalin ülkenin nasıl tekrar ayağa kalkacağına planlarını yapmaya koyulmuştu. Bunu içinde ilk olarak Politbüro ile beş yıllık planlar hazırlamaya başlamıştı. 1946-1950 yılları arasında yürürlükte olacak Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma hazırlanmıştı. Toplam yatırımların yüzde 85' i yine ağır sanayiye geri kalan kısmı da demir çelik tarım makineleri kömür üretimine ayrılmıştı. Savaşın bitmesiyle yaklaşık on milyon askerin terhis edilmesi de iş gücünde canlanmaya neden olmuştur. Bu planın etkili olmasının en büyük sebeplerinden bir de Almanya'dan alınan savaş tazminatı ve müttefiklerden alınan bazı ödemelerdir. Büyüme hızının ilk üç kalkınma planları dönemindeki rakamlara ulaşmaya başlaması 1951-55 yılları arasında uygulanan Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı'nı da başarıya ulaştırmış, görece olarak doğuya kayan sanayi Ukrayna dolaylarında da etkin olarak işlemeye başlamasını hızlandırmıştı. Stalin'in son dönemlerine kadar devam ettirilen beşinci plan, dördüncü plana ek olarak havacılık, silah sanayisi ve atom enerjisi alanlarını da içine almıştır (Riasanovsky ve Steinberg 2011, ss. 572-575).

Stalin'in ölümü, bazı Sovyet Politbüro üyeleri için değişim adına bir şans yaratmıştır. 1953 sonrasında belli bir dönem Sovyet politikası yeni reformlar yapmak ile tasarrufa gitmek arasında kararsız kalmıştır. Bir kesim Komünist Bloktaki insanların kalbini ve fikirlerin kazanmak isterken, uydu devletlerde vuku bulan isyanlara karşı tutarlı bir eylem planının hazırlanmasındaki başarısızlık USSR'nin kendi içindeki liderlik krizi sonucu ortaya çıkmıştır. Ayrıca Doğu Avrupa'daki düzeninin demokratik olmaması buradaki komünist yönelimlerin meşruluğunu da tartışmalı hale getirmiştir. Sovyet

Rusya, uydu devletlerin Batı karşısında Komünist Blok'un birlik ve güvenliğini tehlikeye atmasına izin vermeyecekti.

Stalin'in vefatı sonrasında kolektif bir yönetim sistemi Moskova da ilan edilmişti (Vadney 1945, ss. 187-190). Bu yönetimde Georgi Malenkov Başbakan, gizli polis teşkilatını da idare eden İçişleri Bakanı Beria, eski Dışişleri Bakanı Molotov, ordudaki siyasal komiserlik yapmış Bulganin ve Stalin'in yakın adamlarından Kaganoviç de Başbakan yardımcısı olmuşlardı. Yönetimin açıklandığı bildiri de Moskova Komünist Partisi Genel Sekreteri Parti Merkez Komitesi'ne üye seçilen Nikita Sergeyeviç Kruşçev'i de açıklamıştı. Bu atamaların arasından Malenkov parti sekreterliğinden 1955'te de Başbakanlıktan çekilmiş, Beria devlet aleyhtarlığı yapmakla suçlanıp idam edilmiş, 1957 yılı itibariyle de Partide Stalinist Grup, Parti Aleyhtarı grubu olarak bilinen Molotov, Malenkov ve Kaganoviç'i görevinden azletmişti ve bu olaylar nihayete erdiğinde Kruşçev Bulganin'i de görevinden alarak 1958 yılında hem Parti Birinci Sekreteri hem de Başbakan olmuştu. 1964'e kadar sürecek olan iktidarı Brejnev ve Kosigin tarafından sona erdirilecekti (Armaoğlu 1996, ss. 463-465).

2.4 SOĞUK SAVAŞ DÖNEMİ (1947-1991)

2.5.1 Kruşçev dönemi 1954

Kruşçev dönemini yansıtan en önemli reform, Rus kültüründen Stalinizmi ortadan kaldırması olmuştur. Marksizim, Lenizm'in yanında bir de Stalinizm doğmuştu. Ancak Stalinizm bir ideolojiden ziyade Marksist-Leninist çizgiyi benimsemiş, tek ülkede sosyalizmi amaç edinmiş bir yönetim şekli ve pratiğidir. Stalin'i parti üyeleriyle yapılan 'gizli toplantı'da despotik eğilimli ve aşırı gaddar kişilik olarak bahsetmiştir. Kruşçev'in başlangıçta sadık bir Stalinci iken anti-Stalinçi çizgiye kayması, onun karmaşık ve hırslı karakterinin bir göstergesidir. Sadece Stalin'i değil 22. Parti Kongresi'nde kabul edilen 'komünizm inşası' programında komünizmin iç ve dış düşmanları da kınanmıştır. Stalingrad Volgograd olmuş, Stalin'in adı verilen tüm şehir isimleri değiştirilmiş ve Stalin'in naaşı da Kızıl Meydan'dan kaldırılmıştır (Riasanovsky ve Steinberg 2011, ss. 587-590).

Kruşçev'in iktidarlığı dönemi öncesinde başlayan ve Kruşçev döneminde devam eden hem Sovyet Rusya sınırları dışındaki Komünist kanadı ilgilendiren hem de uluslararası politik arenada dünya sisteminin Soğuk Savaş dönemine girmesine sebep olan olaylar dizisi yaşanmıştır. Doğu Avrupa, yüzyılın ideolojik deneyleri için bir deneme tahtası halini almıştı. 1918, Hitler'in yeni düzeni ve Nazi yenilgisi sonrası Sovyet nüfuzunu derinden hissetmiştir. 1950lerin başında Stalinist terör doruk noktasına ulaşmış ve siyaset bilimciler komünizm ve faşizm arasındaki benzerliğe bağlı olarak totaliterizmin tanımını yapmaya başlamışlardı. Sovyetlerin Doğu Avrupa'daki etkinliği esasen halk demokrasisi söylemi ve savaş sonrası kitlelerin güvenlik ve istikrar ihtiyacı sebebiyle kabul görmüştür. Özellikle Sovyetlerin Almanya'ya yaklaşımları Sovyet Rusya'yı tehdit edecek güce tekrar ulaşamamalarını sağlamak ve Doğu Avrupa'da komünizmin kendi etki alanını oluşturması için liderlik etme düşüncesiyle şekillenmiştir (Mazower 2003, ss. 291-294). Çünkü İkinci Dünya Savaşı sonunda kaybeden devletler Japonya, Almanya ve İtalya'ydı ve yenen ülkeler İngiltere ve Fransa olmuştur ki bu devletlerde savaşın yarattığı tahribattan ciddi derecede etkilenmiş ve eski güçlerine dönmeleri 1970lere kadar uzamıştır. Tam da bu noktada komünizm ve Sovyetler yükselişe geçmiş bu yükseliş karşısında da ABD iki büyük gücün diğer ayağını oluşturmuştur (Kantarci 2008).

Almanya, 1946 yılında Amerikan ve İngilizlerin işgal ettiği bölgelerin birleştirilmesi üzerine ve 'Bizonia' adındaki bölgeye 1948 yılında Fransa'nın işgal ettiği bölgeler eklenince Postdam Konferansı'nda Almanya'nın bir olması ve tek bir ekonomik birime sahip olması kararına yine aynı ülkeler tarafından uyulmamıştır ve 1949'da Batı Almanya işgal statüsünü resmi olarak ilan edilmiş, yaklaşık beş ay sonrada Batıda kurulan Alman Federal Cumhuriyeti karşısında Sovyet Rusya tarafından Alman Demokrat Cumhuriyeti kurulmuştur. NATO'nun kurulmasıyla anlaşılacaktır ki Batının amacı Almanya'nın 'ortak silahlı kuvvetlerinde' yerini almasını ve savaş mekanizmasını tekrar kazanmasını istemişlerdi. Ancak Almanya'nın bu şekilde kontrol altında tutulabileceğine dair görüşün gerçekçiliği tartışmaya açıktır (Ataöy [tarih yok]).

Komünizmin evrensel tatbikçisi olarak ortaya çıkmış olan Sovyet Rusya Doğu Almanya girişimine ek olarak savaşın hemen ertesinde üç istikamette faaliyete geçmiştir. Bunlardan birincisi Doğu Avrupa'da komünistlerin öncü olduğu koalisyon hükümetleri

kurmak, ikincisi Ortadoğu ve üçüncüsü de Uzak Doğu ve Asya'dır. Sovyet Rusya savaşın son yıllarında Alman işgalinden kurtarmak bahanesi ile askerlerini soktuğu Polonya, Çekoslovakya, Macaristan, Romanya ve Bulgaristan'da komünist rejimlerin kurulması için faaliyetlerine hız verirken, Uzak Doğu'da da Kuomintang'ın milliyetçilerine karşı Mao Tse-tung'un komünistlerine yardımlarını artırmak ve Çin'i kontrolü altına almak için harekete geçmiştir.

Sovyet Rusya'sının bu girişimleri Birleşik Amerika'nın da Soğuk Savaş politikaları geliştirmesine sebep olmuş, Truman Doktrini ve ardından Marshall Planı ile Amerikan fonlarını harekete geçirerek 'komünizm tehdidi altındaki devletlere mali ve askeri yardımını' uygulamaya koymuştur. Bu ülkeler; komünist bir gerilla hareketinin başladığı Yunanistan ve Sovyetlerin en yakın komşusu Türkiye olmuştur. Amerika Birleşik Devletleri'nin geleneksel dış politikası olan izolasyonist politikadan ayrılarak birçok Batı Avrupa ülkesinin ortak güvenlik ve savunma amacıyla ön ayak olarak tam manasıyla transatlantik güvenlik anlaşması olan Kuzey Atlantik Anlaşması 4 Nisan 1949'da imzalanmış ve NATO bünyesinde doğu bloğu ülkeler karşısında varlığını ortaya koymuştur.

Kruşçev döneminde başlayan ve günümüzde devletlerarasındaki güç politikalarına ciddi anlamda yön veren silahlanma yarışı, nükleer silahlar ve uzayın keşfi uluslararası politikaya yön veren önemli konulardandır. Öyle ki Rusya'nın ilk atom bombası denemesiyle (1949) başlayan silahlanma yarışı ABD'nin de kısa süre içinde etki alanı daha geniş olan silahları üretmesiyle 1960ların başına kadar geçen sürede birbirine eşit güçte silahlara sahip olmuşlardı. Bu silahlar doğu-batı bloğu için hep bir tehdit unsuru olarak ilk sırada yer alsada aynı zamanda sınırlandırıcı etkide yaratmıştır. Örneğin; Birleşik Amerika, Kore Savaşı'nda Rusların Çinlilere yardım etmesi durumunda Üçüncü Dünya Savaşı çıkması tehlikesine karşı bu silahlarını imkan dahilinde iken kullanmamıştır (NATO [tarih yok]).

Soğuk Savaş döneminde ABD ve Rusya'yı sıcak savaşın eşiğine getiren en önemli olay Küba Krizi olmuştur. Küba Krizi temelde Fidel Castro'nun ABD emrindeki Batista rejimini yıkararak komünist rejimi Latin Amerika'ya taşıması ve ABD'nin düşmanlığını kazanmasıyla sürece dahil olmuştur. Sovyet Rusya'nın iki ülke arasındaki gerilimlerden faydalanarak Küba'ya ekonomik ve olası bir ABD saldırısında ihtiyaç duydukları

desteği sağlayacağına dair güvence vermesi ve 1 Mayıs 1960 yılında ABD'ye ait U-2 casus uçağının düşürülmesi gerginliği bir üst seviyeye taşımuştur (CIA 1964).

Krizin bir sonraki adımı; ABD'nin İkinci Dünya Savaşı sonrası NATO'ya giren Türkiye'ye kendi güvenliği ve Sovyetlerden Batıya karşı gelebilecek bir saldırıyı önlemek için 1961 yılında Jüpiter füzelerini yerleştirmesi olmuştur. Bu füzelerden oldukça rahatsız olan Sovyetler Birliği ise karşılık olarak Küba'ya füzeler yerleştirerek bir nevi 'eşitlendik' mesajı göndermişti. Sovyetlerin pazarlık malzemesi ise Türkiye'deki Jüpiter fzeleriydi. Başkan Kennedy'nin Moskova'ya Türkiye'deki Jüpiter meselesinin Sovyetlerin istediği gibi çözüleceğine dair mesajı iletildi (Pehlivanoğlu 2003). Uzun görüşmeler sonucunda gerçekten de en başından beri kimsenin hesaba katmadığı yöntem olan diplomasi, çözüm için araç haline gelmiş, Sovyetlerin füzelerini Küba'dan çekmesi karşılığında ABD'nin Küba'yı işgal etmeyeceği diplomasinin içe yaradığını göstermiştir. Füze krizinin en önemli sonucu savaşın dönüm noktalarından birisini oluşturan Detant(Yumuşama) döneminin doğmasına vesile olmasdır (Balcı 2014).

2.5.1.1 Detente dönemi

Doğu-batı ilişkilerinin dördüncü büyük devri *detente* dönemidir. Aslında 1696-1979 yılları arasında yaşananlar bir dönem içinde değiş bir süreç içinde yaşanmuştur. 1961 yılında Kennedy'nin Amerikan başkanlığına gelmesiyle gerginleşen ilişkiler Berlin Krizi sonunca Alman demokratik cumhuriyetin Berlin duvarını inşa etmesi üzerine son bulmuştu. Eğer ABD'nin Vietnam müdahalesi, Sovyet Rusya'nın 1968 Çekoslavakya işgali olmasaydı *detente* dönemi daha erken başlayabilirdi. Küba krizinde zirveye çıkan gerginlik dönemin Amerikan Başkanı olan Nixon'un: 'Zaman düşmanlık döneminden müzakere ve işbirliği dönemine geçme vaktidir.' sözünün üzerine 1969 yılı itibariyle yumuşama sürecine girilmiştir. 1945 yılından yumuşama dönemine kadar sadece üç görüşme yapan iki süper güç dört yıllık bir aradan sonra Brejnev ve Nixon üç kere, Brejnev ve Ford iki kere ve 1979'da bir diğer Amerikan başkanı olan Jimmy Carter ile bir kere grşmuştur. Bu görüşmelerin sadece zirve toplantıları olarak görmemek gerekir çünkü karşılıklı kültür alışverişi, artan Sovyet-Amerikan ticareti, katılımlı uzak uçuşlarını içeren teknik işbirliği iki ülkenin artan ilişkileri bağlamında bir dizi alandaki görüşmeleri kapsamaktadır (Daniel 1992, ss. 137-138). İki süper gücün silahlanma

yarışının kontrolünü gerekli gören bir dizi görüşmelerde başlamıştır. 190 devletin imzaladığı, nükleer silahların ve nükleer silah teknolojisinin yayılmasının önlenmesini esas alan Non-Proliferation Treaty’de imzalanarak 1970’de yürürlüğe girmiştir (US Department of State [tarih yok]). 1972’de Stratejik Silahların Sınırlandırılması Antlaşması’nın ilk ayağı olan SALT I Brejnev ve Richard Nixon arasından imzalanmıştır. SALT I’i uzun menzilli nükleer silahların sınırlandırılması için düzenlenen SALT II takip etmiş ve 1972-79 yılları arasında bir dizi görüşme gerçekleşmiştir (Vadney 1992, ss. 418-422).

1970’li yılların ortaları Avrupa’da Doğu-Batı ilişkilerinin İkinci Dünya Savaşı sonrasında en üst düzeye çıktığı dönemdir. Turizm ve ticaretin hızla arttığı bu dönemde Batı Avrupa’nın Doğu Avrupa’daki girişim ve yatırımlarının da hızla arttığı gözlenmektedir. Özellikle Kremlin, Batılı çok uluslu örgütlerin Sovyet Rusya’da yatırım yapmalarını önemli ölçüde teşvik etmiştir. Soğuk savaş retorığının büyük ölçüde azaldığı bu dönemde 1975 yılında Finlandiya’nın Helsinki şehrinde Avrupa ve Kuzey Amerika’daki nerdeyse bütün ulus devleti liderlerinin katıldığı, Doğu ve Batının aynı zamanda uluslararası ilişkilerin danışma ve işbirliği sürecine yeni bir dönem başlatan Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Konferansı düzenlenmiştir. Son olarak Yumuşama, eski çift kuplu uluslararası sistemin devam eden çöküşünün bir ürünü olmuştur. Öyle ki 1970’lerin sonunda Üçüncü Dünya uluslararası arenanın başat aktörü olmuştur. Bazı analistler eski çift kutuplu uluslararası sistemin ölümünün Birleşik Devletler, Sovyetler Birliği, Çin ve Batı Avrupa’nın ve Japonya’nın tek tek ayrı kutuplar olarak yeni çok taraflı dünya sistemini doğurduğunu ifade etmişken bazıları da; Üçüncü Dünya’nın tamamının veya bir kısmının tamamlayıcı potansiyel kutuplar olarak sisteme dâhil etmişlerdir.

Yumuşama döneminin bütün olumlu yanlarına rağmen Soğuk Savaşa neden olan birçok temel anlaşmazlıkların hala var olduğunu belirtmek gerekmektedir. İdeolojik farklılıklar ne ulusal çıkar ve hedef çatışmaları gibi tarihsel düşmanlık baki kalmıştır. Elbette ki hiçbir şey Roosevelt ve Stalin dönemindeki gibi değildi (Rapp 1991, s. 138). Ancak yeni karar alıcılar arasındaki algı farklılıkları hala dış politikada etkili olmaya devam etmekteydi.

Detente süreci çok uzun sürmemiştir. Kremlin'in Küba'nın güney Afrika'daki Angola'ya 1975'teki yayılma girişimine yaklaşık 80 bin kişilik birlik ile yardım etmesi, yine Küba'nın 1978'de Etiyopya'ya girmesine yardım etmesi ve 1977 yılında ABD Başkanı olan Charter'ın samimi şekilde süren Amerikan ve Rus bağlantısının Sovyet Rusya'nın dünyanın herhangi bir noktasında Amerikan çıkarlarına zarar verecek eylemlere girişmesi durumunda Sovyet –Amerikan ikili ilişkilerinin karşılıklı şekilde soğuyacağını belirtmesi yumuşama döneminin sonlanmasına yol açmıştır (Rapp 1991, s. 141). Detente sürecini bitiren olay ise Sovyet Rusya'nın 1979'daki Afganistan işgalidir.

Marksistlerin desteği ile 1973 yılında gerçekleştirilen darbe Afganistan'daki meşrutiyet deneyiminin sonu olmuştur. Marksistlerin ilk defa hükümette yer alması ilk üç yılda Rusların bu topraklarda Rus nüfuzunu hissettirmeye başladı (Broxup 1984, s. 5). Çünkü Afganistan'ın Ortadoğu'nun kenarındaki strateji konumu, Sovyet denetiminin Güney Asya, Doğu Afrika boynuzu özellikle de Basra körfezinde bulunan dünyanın yüzde 56lık petrol kaynaklarını kapsamasına imkan vermesi demektir. Ayrıca Rusya'nın daha önce Habeşistan ve Güney Yemende kurmuş olduğu üslerin hem güvenliği hem de kontrolü sağlanmış olacaktı. Bu sebeple Rusya bölgedeki etki alanını genişletmek istemiştir. Muhammed Davut Han hükümetinin ilerleyen yıllarda iç ve dış politikalarının yönünün değişmesi ve kararsız tutumları sebebiyle komünistlerin ve Davut yönetiminden memnun olmayanların muhalif hareketi sonucu 1978'de hükümet darbesini yaşanmasına neden oldu. Darbenin, Afganistan'ın özellikle tüm askeri kadrolarına yerleştirilmiş olan Rus danışmaların bilgisi dâhilinde olduğu ve Rusya'nın da bu darbeyi olumlu bir gelişme olarak kabullendiği bilinmektedir. Darbe sonrasında Rusya Kızıl Ordu birlikleriyle havadan ve karadan olmak üzere Afganistan işgaline başlamış ve beklemediği direnişle karşılaşmıştır. Brejnev'in emriyle 1979 yılında başlayan müdahale Gorbaçev'in emriyle önemli kayıplar sonucu 1989 yılında sona ermiştir (Girdet 1984, ss. 8-11).

2.5.1.2 Sovyetler Birliği'nin 1955-1980 Ortadoğu Dış Politikası

Stalin sonrası Rusya'nın genel dış politikasında genel olarak bağlı kalınan ilkeler Lenin'in ortaya koyduğu ve komünist doktrinin temel ilkelerinden olan 'savaşın kaçınılmazlığı' ilkesinin Kruşçev tarafından reddedilerek diğer ülkelerle kültürel ve ekonomik ilişkilerin artırılmasını öngören 'barış içinde bir arada yaşama' ilkesi,

Sovyetlerin Dünya üzerindeki etkisini artırmak, iki kutuplu sistemde ABD karşıtlığı ve dış politikanın küreselleşmesi yönündedir. Stalin sonrası değişen bu politikalarda ülkenin değişen kimlik ve çıkar algulamalarında gerçekleşen farklılıkların etkisi görülmektedir (Kaya 2008, ss. 158-160).

Sovyet tehditinin en çok hissedildiği bölgeler aslında Orta Afrika veya Karayipler değil Ortadoğu olmuştur. Bu bağlamda en çok önem az eden konu; İsrail ve petroldür (The Making of the Second Cold War 1986, s. 100). Ortadoğu'da yaşanan gelişmelerin başlangıç noktasını İsrail'in bağımsız bir devlet olarak 1948'de kuruluşu teşkil etmektedir. Arap yarımadasında bir Yahudi kimliğinin varlığı ve Müslüman Arapların bu varlığa tepkileri bölgedeki dengeleri ve tarafları belirlemiştir. I. Dünya Savaş sonrasında İngiltere'nin mandasına verilen 'Vadedilmiş Topraklar'a göçler yaşanmaya başlanmıştır. Göçlerin önüne geçemeyen Birleşik Krallık, 1947 yılında sorunu Birleşmiş Millet'e taşımış, Filistin topraklarının Filistinli Araplar ile Yahudiler arasında taksim kararı alınmıştır. Kutsal Kudüs şehri de milletlerarası bir statüye sahip olacaktı. Sovyet Rusya ise bu taksim planına Arapların aleyhinde oy kullanmıştır. 27 Kasım 1947 tarihli taksim kararın üzerine İsrail Devleti 1948 yılı mayıs ayında resmen kurulunca Arap devletlerini oluşturduğu koalisyon güçleri ile İsrail arasında bir savaş başladı ve Rusya'da bu bölgedeki ambargoyu delerek havadan Yahudilere silahlar temin etmiştir. BM'nin aracılığıyla ateşkes anlaşması imzalanmış ve Filistin topraklarının dörtte üçü ve Kudüs'ün yarısı İsrail'in eline geçmiştir.

İsrail Devleti'nin kuruluşuna müteakip, Arap devletleri arasında en güçlü orduya sahip olduğu düşünülen Mısır'ında yenilmesi bu ülkede Kral Faruk monarşisi devrilmiş sosyalist-cumhuriyetçi anlayıştaki Abdül nasır liderliğinde yönetim kurulmuştur. Arap devletlerinin Yahudiler karşısındaki bu yenilgisi Anasır'ı Arapları birleştirerek mili ve büyük bir Arap dünyası kurarak bu birliğe liderlik etme isteğiyle 'Arap milliyetçiliğinin ateşini yakmıştır (Mazower 2003, ss. 483-488).

Stalin sonrası Sovyet dış politikası; diğer sosyalist devletlerle sosyalizm ve komünizmin gereklerini yerine getirerek özellikle Kruşçev döneminde dış politikanın ana unsuru haline gelen 'barış içinde bir arada yaşama', sosyalist devlet ve halkalarının dostluğunu kazanma ve ulusal bağımsızlık savaşlarını destekleyerek sömürüye son vermek unsurları üzerine kurulmuştur (Oran 2003, s. 509) ve 1955 yılından itibaren de

geleneksel Sovyet sloganı olan ‘bizimle beraber olmayan bize karşıdır’ deyişi Kremlin sözcüleri tarafından artık ‘bize karşı olmayan, bizimledir’ şeklinde ifade edilmeye başlamıştır (Mosely 1960, ss. 443-445).

Stalin dönemi sonrası değişen tüm bu dış politika yönelimleri Kruşçev döneminde dikkatleri Ortadoğu’ya kaymasına da neden olmuştur. Kruşçev’in az gelişmiş ülkelerdeki burjuva demokratik devrimlerine destek politikasına Ortadoğu’daki ilerici yönetimlere yardım ve güçlenen ulusçu akımlara da destek vererek buradaki varlığını hissettirmek istemiştir. Ortadoğu topraklarında ulusçu akımların ortaya çıkmasının ve çözülemeyecek bir kördüğüm halini almasında İsrail Devleti’nin kuruluşu (Gürel 1979, ss. 68-80) ve 1945-59 yılları arasında dünya petrol tüketim oranının diğer yıllara göre büyük hızla ve oranda artması özellikle ABD’yi önemli bir petrol ithalatçısı durumuna düşmüş olmasının getirdiği çıkar çatışmalarıdır

İran’ın petrolünün ulusallaştırma başarısızlığından sonra tekrar Anglo-İranean Oil Company ile anlaşma yapmış İran petrolü 1954 yılında tekrar dünya piyasasına akmaya başlamıştır. Bir diğer önemli gelişme 1854 yılında Fransa’nın Mısır’da kanal açma hakkı edinmesi üzerine 1869’da açılan ve 1956 yılına kadar İngiliz-Fransız şirketine ait olan Süveyş kanalını, Nasır tarafından batılı devletlerden yardım alamaması üzerine kapatarak millileştirilmesi olayıdır. Süveyş kanalının ve Iraq Petroleum Company boru hattının kapanmasıyla Batı Avrupa petrol talebinin yüzde 70’ini karşılayamamasına sebep olmuştur (Gürel 1979, ss. 89-94). Süveyş Bunalımı’nın ertesinde eski petrol alanlarının dışında da petrol ithalat ve üretim yerleri aranmış özellikle Fransa güdümündeki Libya, Cezayir ve Nijerya’da petrol üretiminde önemli yer tutacak kaynaklar bulunmuştur. Ayrıca petrol piyasasına ‘bağımsız’ şirketlerin girmesi ve arz-talep dengesizliğinin arz fazlası yaratması Güney Amerika ve Orta Doğu’daki petrol fiyatlarını düşmüş sonuç olarak da petrol ihraç eden ülkelerin ekonomilerinde darboğaz ve gelir kaybı yaşanmıştır. Petrol fiyatlarının düşmesindeki en önemli sebeplerden bir diğeri de Sovyet petrol ihracat politikasını 1950lerden itibaren Batıya dönük ülkelerde etkinliğini artırmak ve Orta Doğu’da Batı etkinliğini azaltmak maksadıyla Sovyet Rusya’nın ‘ucuz petrol’ politikası ve 1960 yılında İtalya ile anlaşma yaparak İtalya pazarına girmesidir (Gürel 1979, ss. 101-105) Tüm bu yaşananlar sonucunda petrol ihraç eden ülkeler bir araya gelerek 1962 yılında ‘sürekli, devletlerarası, siyasi olmayan

ve sınırlı üyeye sahip, ekonomik amaçlı' bir örgüt olan O.P.E.C. kurulmuştur ve ilk amaç olarak da petrol fiyatlarının 1960 öncesine çıkartılmasını kararlaştırmıştır.

Mısır'ın Süveyş kanalını millileştirmesi İsrail karşısında Batılı devletlerden silah desteği alamamış olmasından kaynaklanmış ve Mısır'ı Sovyetler Birliği'ne yakınlaştırmıştır. Sovyet Rusya'da bu radikal ülkeye yapacağı yardımların Ortadoğu'ya nüfuzunu artırma fırsatı olarak kabul etmiştir. Ancak Sovyet Rusya'nın Ortadoğu'daki fiili nüfuzu 1956 yılında İsrail'in Mısır'a saldırması bunun üzerine Mısır topraklarından çekilmemeleri takdirde İngiltere ve Fransa'ya karşı stratejik silahların kullanımı dâhil her türlü kuvvet kullanımına tereddüt etmeden gideceğini duyurmuştur. Sovyet Rusya'nın bu gövde gösterisi karşısında ABD Başkanı Eisenhower, Kongre toplantısında Amerika'nın Ortadoğu'daki komünist faaliyetlerine karşı koyacağına bilindiği için bir deklarasyon yayınlamıştır. Bu bildiriye ulaşılan odur ki ABD Ortadoğu'da barışın ve istikrarın tesisi ve korunmasına en büyük engeli uluslararası komünizm olarak görmektedir. Bu doktrin Sovyetlerin Ortadoğu'da yayılmasını önlemek yerine Arap devletlerinin dostluğunu kazandırmıştır (Ortadoğu ve Geleceği 1992, ss. 143-146). 1964 yılında Sovyetler Birliğinde Kruşçev iktidardan ayrılmış yerine Brejnev gelmiştir ve Lyndon B. Johnson ile ilk görüşmesinde ABD-Sovyet Rusya ilişkilerinin dostane devam etmesi için çalışacağına söz vermiştir. Ancak 1965'te ABD'nin Sovyet Rusya'nın kardeş sosyalist müttefiki Kuzey Vietnam'ı bombalamaya başlaması bu niyetin gerçekleştirilememesine sebep olmuştur.

Ortadoğu'da tüm dengeleri değiştiren en önemli olaylardan bir de 1967 yılındaki Altı Gün Savaşıdır. Mısır'ın İsrail'in iki saldırısı karşısındaki yenilgisi üzer, ine yaptığı savaş hazırlığı yaparken savaşın yakın olduğunu anlayan ABD ise 6. Filosunu Doğu Akdeniz'e gönderiyordu. İsrail'in beklenmedik anca Mısır, Suriye ve Ürdün Hava Kuvvetlerini meydanlarında imha etmesi şok etkisi yaratmıştır. Doğu Kudüs, Batı Şeria, Golan Tepeleri ve bütün Sina Yarımadası'nı işgal etmişti. Mısır'ın yenilgisi Sovyet yenilgisi anlamına gelmekteydi ve Sovyet Birliği için çok büyük prestij kaybı olmuştu ancak Sovyetler Mısır, Suriye ve Irak'ın savaş zaiyatını telafi ederek prestijini eski haline getirebilmiştir (Altuğ 1970, ss. 305-316).

1970 yılında Sovyetler Birliği ve Mısır işbirliği çerçevesinde Süveyş Kanalı'nın Batı Şeria hattı boyunca füzeler yerleştirirken ABD, Mısır ve İsrail arasında gerçekleşecek

bir ateşkes için önayak olmaya çalışmaktaydı. Mısır'ın bu girişimi Arap-İsrail barışı için yapılacak bir dizi görüşme gerçekleştirme şansını baltalamıştır. Ama Sovyetler Birliği radikal Arap güçlerini desteklemeye devam etmiştir. Aynı yıl Nasır'ın ölmesi üzerine Enver Sedat Mısır'ın başına geçmiş 1967 sonrası *statu quo* nun kalıcı olamayacağını göstermek istemiştir. 1972'de ani bir şekilde Enver Sedat Sovyet askeri danışmanlara ülkeyi terk etmelerini istedikten sonra uluslararası anlamda tercihini ABD'den yana kullanmak istediği mesajını göndermiştir ve bu mesaj 1973 savaşına kadar önemsenmemiştir. Mısır ve Suriye İsrail'e karşı tekrar askeri girişimde bulunarak, İsrail'e 1967 savaşının sonuçlarını ağır bedel ödemeksizin Arap devletlerine kabul ettiremeyeceğini göstermek istemiştir.

Orta Doğu'da yaşanan 1973 krize Henry Kissenger'in Dışişleri Bakanı olması ile farklı bir boyut kazanmış ve ABD'nin Orta Doğu'daki stratejilerini süratle değiştirmiştir. Tüm dünya 'mekik diplomasi'sini hayranlıkla izlerken, ABD liderleri ise Orta Doğu siyasal anlayışını temizleyerek bu bölgeyi organize eden tek süper gücün geleceği için yol haritasını belirlemişlerdi. Sovyet Rusya'nın üstlendiği rol ise ABD, İsrail'in patronu iken; Suriye ve Mısır'ın patronu olmaktı. Kissenger'in dış politika kararları ve stratejileri çok hızlı ve etkin biçimde devam etmiş ve bir dizi görüşmeden sonra Mısır ile İsrail arasında Camp David anlaşması imzalanarak Gazze ve Batı Şeria'da yaşayan Filistinlilere özerklik verilmesi, İsrail, Sina Yarımadası'ndan çıkarak, buna karşılık Mısır İsrail'i resmen tanıması ve diplomasiye başlama kararları alınmıştır. Bu süreçten tamamen izole edilmiş olan Sovyetler Birliği'nin ise Mısır'daki ve bölgedeki etkisinin azaltılması talebi ABD perspektifinden asıl hedefe ulaşıldığının göstergesi olmuştur (Brown 1984). Sonuç olarak ABD'nin dış politikasını ve karar alma süreçlerini anlamak 1971 sonrası Sovyet Rusya'nın kazanımlarının kayba dönüştüğünün ve siyasal etkisini eskisi gibi koruyamadı koruyamadığını anlamak açısından önemlidir. Çünkü ABD'ye stratejik bağımlılık yeniden bir askeri çatışmayı önlemiştir (İşyar 2013, s. 146).

Orta Doğu'da Filistin bölgesi ise ılımlı Arafat ile sertlik yanlısı Hamas ile İsrail sağ liberaller ve sol İşçi partisi arasındaki çatlaklara sahne olmuş; Filistinli Mülteciler meselesi, Yahudi yerleşimciler sorunu, Kudüs meselesi yapılan bir dizi barış görüşmelerine rağmen İsrail'i durduramamış, Filistin'in BM'deki oylamayla 64 yıl önce

İsrail'in tanınması kararının alındığı günde, Filistin'in statüsü gözlemci örgütten gözlemci devlete yükseltilmesi bölgede barışın sağlanması için umut vaat etmiştir. Ancak halihazırda Filistin-İsrail topraklarında ABD İsrail'in garantörlüğünü üstlenmeye devam ederken, Rusya Federasyonu ise Filistin'in bağımsızlığı için yardımlarının süreceğini ifade etmektedir (Hürriyet Gazetesi, 28 Mart 2015).

Rusya'nın Afganistan'ı işgali; İran Devrimi'ni ve 1980-1989 yılları arasında İran-İrak savaşı Ortadoğu'nun, petrol ekonomisinin ve dünya devletlerinin politikalarının yeniden hareketlenmesine sebep olmuştur. Ortadoğu'daki düzen aslında başından beri kendi içinde süreklilik sağlayacak mekanizmalara sahip olmadığı için günümüzde de dâhil olmak üzere iç ve dış politikalarda istikrar sağlanamamıştır.

2.5.2 Brejnev ve Nomenklatura Komünizmi (1964-1982)

1964-1982 tarihleri arasında geçen zaman krizler yumağını içinde barındırmıştır. Gorbaçev'in daha sonra 'durgunluk dönemi' diye adlandırdığı bu dönem için 'parçalanma' terimini kullanmak daha doğru olacaktır. Bu şekilde yorumlanmasının sebebi sadece Sovyet Rusya'nın reformlar gerçekleştirmek için zayıf kalan ve ihtiyar kişilerden oluşan meclisle yönetilmesi değil *Nomenklatura* sisteminde kaçınılmaz ve beklenen sonucudur ve 'durgunluk' tanımlaması Sovyet sisteminin temel yapısındaki aksaklıkların bir dışı vurumudur. Kruşçev *Nomenklatura* yı sistemin yeni en üst tabakası olmuş kolektif bir varlık olarak ifade etmiştir.

Hiçbir zaman Kruşçev kadar aktif bir siyasal yaşantısı olmayan Brejnev'in lideri olduğu hükümet kolektif bir hükümetti ve yanında Kosygin ve Suslov vardı. Devlet yönetiminde de özellikle Suslov Brejnev döneminin baş ideolojisti ve tahtın arkasındaki yönetici gücü olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. 1960larda Brejnev'in bu durumu 1970lerde ise iç ve dış ilişkilerde gittikçe göze çarpan girişimlerine rağmen geride kalmıştı. Detente döneminde ise tekrar Ford, Nixon ve Carter ile görüşmeye tekrar başlamıştır.

Modern diyalektiğin kurucusu Hegel; rasyonel bürokrasinin insan topluluklarını yöneten genel bir sınıf olduğu tespitini yapmış, Marx bu görevi 'proletarya'ya yüklemiş, Lenin ise bu görevi prolaterya için Parti'ye vermiştir. Brejnev'in 'gelişmiş' ve

'gerçekten var olan' sosyalizmi altında Parti diktatörlüğü yeni bir sınıf olan *nomenklaturanın* egemenliğine vermişti ve bu kolektif yönetimin ilk programı üç bölümden oluşmaktaydı: (1) Stalinizasyonu sona erdirmek ve istikrarı yeniden sağlamak adına muhalif entellektüelleri ihraç etmek, (2) ülkenin uzun dönem çıkar ve gücünü koruyarak artırmak ve tüketici refahını sağlamak için daha makul ekonomik reformlar yapmak ve (3) Birleşik Devletler ile uluslararası eşitliği sağlamak için daha yavaş ve daha az provakatif bir çizgide ilerlemektir. Kruşçev'in Reform Komünizmi hedefini ilke edinen hükümet 1968 Prag Baharı'nın ortaya çıkması ile korkuya kapılmış ve Sovyetler Birliği'ndeki tüm reformları 1980lere kadar sonlandırmıştır (Maliai 1994, ss. 252-256).

Dönemin Rus ekonomisinde uluslararası standartlara uyum sağlamış ve dünyada söz sahibi olmasını sağlamış tek sektör askeri ve uzay teknolojisi olmuştur. Diğer sektörlerde ise Sovyetler Kuzey Amerika ve Batı Avrupa'dan ithalata olan ihtiyacı artmaya deva emiştir. Bu da Batılı şirketlerle daha çok işbirliğini gerekli kılmış ve sosyalist devletin kapitalizme entegrasyonunu kolaylaştırmıştır. Bu entegrasyon süresi içinde Batılı ülkeleri görme şansı elde eden kesimler he kendi sosyo-ekonomik durumlarını hem de ülkenin dünya ulusları ile yarışabilirliğini sorgulamaya başlamalarına sebep olmuştur. Diğer sektörlerin yanı sıra tarım Brejnev döneminden önce olduğu gibi sonrasında da liderler için hayati ve kronik bir sorun olmuştur. Çiftlikler için verimi artıracak sulama, gübre ve makineler konusunda daha etkili planlar hatırlanmaya çalışılmış, ürünler daha yüksek fiyattan alınmış kent dükkanlarında daha ucuza satılmasını sağlamış aradaki farkı ise sübvansiyonlarla karşılamaya çalışmışlardır. Bunlara rağmen kırsal nüfusun durumu ve köyler çok kötü duruyordu. Resmi ekonomi gereken çoğu şeyi üretmediğinden ikinci bir kayıt dışı ekonomi oluşmaya başladı ve devlet ekonomisi sömürülecek bir kaynak olarak görülmeye başlandı. Bu şartlar altında Rus olmak büyük ancak giderek önem kaybeden bir avantajdı (Hosking 2011, ss. 747-754).

Sonuç olarak anlaşılan şudur ki; hızlı büyümeye rağmen üretim seviyesinin yeterince artmaması Sovyet tarımını başarısızlığa ve çıkmaza sokmuştur. Bu başarısızlığın da örgütsel olduğu söylemek yanlış olmayacaktır. Çünkü kolhozların hızlı bir şekilde tamamen devlete ait bir tarım işletmesi olan *sovkhoz*lara dönüştürülmesi ve 1980lerde ülkedeki ekili alanın yarısından fazlasına sahip olmuştur be Brejnev döneminin sonuna

gelindiğinde ise gıda arzı talebe bağlı olarak azalmış ve Stalin döneminde sanayide yapılacak yatırımlar için birikim kaynağı olan tarım ekonominin tamamına yük olacak duruma gelmiştir (Maliai 1994, ss. 357-358).

Rusya, daha eğitimli nüfusun oluşturduğu artarak kentleşen bir toplumun evi oluyordu. 1979 yılından itibaren sadece yüzde yirmi beşi tarımla uğraşıyordu ve ABD ile karşılaştırıldığında bu sayı büyük bir dönüşümdü (ABD’de durum yüzde dört idi). İkinci Dünya Savaşı arifesinde toplam nüfusun üçte ikisi köylü iken Stalin’in öldüğü 1953’te yüzde 57 ve 1979’a gelindiğinde yüzde 38’e düşmüştür. 1961 yılında şehirli nüfusun kırsal nüfusu ilk kez geçmesinin ardından 1970lerde şehirli nüfus yaklaşık 28 milyona ulaşırken köylü nüfus ise neredeyse yedi milyon azalmıştı. 1978 yılında yaklaşık 625 bin öğrenci tam zamanlı olarak üniversitelere girmiş ve büyük çoğunluğu da teknik alanları tercih etmiştir. Gittikçe eğitimin yayılması ve eğitimli nüfusun oluşması teknolojik olarak kültürlü ve tecrübeli toplumun gelişmesi için elzem olmuştur.

2.5.2.1 Rus toplumu ve nüfusu 1964-1991

Rus toplumundaki değişimler Sovyetler Birliği’ne çağ atlattırmamış; çünkü bürokrasi otoritesinin ve sahip olduğu ayrıcalıklarının azalmasına karşı direnç göstermiştir. Bürokratik sistemde yaşanan sıkıntılar ve tikanlıklar sadece Sovyet Rusya’sında değil Doğu Bloğu ülkelerinin genelinde olan bir sorun olmuştur.

1917 ile 1964 yılları arasında Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği’nin milliyetler politikası aynı çizgide yürümemiştir. Lenin, milliyetler meselesini hem küçümsemiş özellikle milletler ihtilalin hazır kuvvetleri gibi görerek isteklerine kulak vermemiştir. Stalin ise Lenin ve takipçilerinin tersine milliyetler meselesini sert ve acımasız politikalarla yaklaşıyordu ancak savaş döneminde Sovyet sisteminin en zayıf halkasını milli çevre oluşturuyordu. Kruşçev ise Lenin gibi bu probleme daha çok eşitlik duygusuyla yaklaşmamaktaydı. İhtilalin meyvelerinin alınmaya başlanmıştı çünkü savaş üzerinden yarım yüzyıl geçmişti. Bu yüzden de Kruşçev geçmişten bugüne bir iz kalmadığını ederek adaletsizlik izlenimini sildiğini sanmıştır (D’encasse 1984, ss. 65-66).

1978 yılında 261, 2 milyona ulan nüfusu ile Rusya’da o tarihe kadar üç güvenilir sayım yapılmıştır (1897-1959-1970). 1959 yılından sonra azalan doğumlarla, Sovyetlerin ilk defa sürekli artışla karşılaştığı, koşulların gittikçe düzeldiği düşünülürse devamlı hızlanan bir ‘gerileme’ dönemine girdiği görülmektedir.

1970’te yapılan nüfus sayımında dikkat çeken en önemli göstergelerden biri de çeşitli bölgeler arasındaki nüfus farkları ve hareketleridir. İmparatorluktan miras kalan ve 1950li yıllara kadar Sovyet toprağına şekil veren geleneksel nüfus dağılımında büyük değişiklik yaşanmasıdır.

Moldov hariç Rusya, Ukrayna, Beyaz Rusya dâhil olmak üzere Slav grubu, Letonya, Litvanya, Estonya dahil olmak üzere Baltık ülkeleri gruplarının teşkil ettikleri tüm batı cumhuriyetlerinde nüfus oranı 1970 itibariyle Birliğin tüm nüfusa oranla ortalama gelişmenin altında kalmıştır ve SSCB’nin batısında insan sayısı düşmektedir. Orta Asya ve Kafkas ülkelerinde ise birbirleriyle uyumlu şekilde bir artış gözlemlenmektedir. Bu bilgilerde Rus toplumun demografik ve etnik durumu için yeterli olmayacaktır. Aynı tarihleri kapsayan etnik nüfusların değişimlerine de bakmak gerekecektir (Yapıcı 2011, s. 30).

1950-1970 tarihleri arasında Rus halkının diğer tüm haklara oranla daha fazla artış gösterdiği açıktır. Nüfus artışlarında genel olarak artışın söz konusu olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Ancak genel olarak görünen odur ki; Ruslar 20. yüzyıl boyunca diğer gruplardan daha fazla insan kaybettiğidir. Sovyetler Birliğinde nüfus yönünden en parlak ve hareketli sonuçlar ise Müslüman toplumlar arasında alınmaktadır.

Brejnev’in son dönemlerine gelindiğinde 1982’de Sovyetler Birliği’nde yaklaşık yüzde 70 kent yerleşimcisi bulunmaktaydı ve bunların büyük bir çoğunluğu işçiydi, giderek yayılan bu kentsel nüfus Kruşçev ve Brejnev yönetimlerinin tüketicilere daha çok imkân sağlama ve ihtiyaçlarını karşılamaları için bir baskı unsuru olmuşlardı (Malia 1994, s. 365).

Sovyetler Birliği’nin dağılmasından hemen önce yapılan son nüfus sayımında 1989 ise milliyetler gruplarının cumhuriyetlere göre dağılımı ise Sovyetler Birliği içinde 150 farklı dil konuşulduğu ortaya çıkmış, lehçe farklılıklarının da hesaplamağa girmesi

halinde bu sayının 200 e çıktığı tespit edilmiştir. SSCB’de uluslar etik gruplar, diller ve dinlerin eşitliliği Sovyet topunun imparatorluk zamanında olduğu gibi çok uluslu ve kozmopolit yapısını koruduğunu göstermiştir. Etnik Ruslar nüfusun yaklaşık yarısını oluştururken Ukrayna ve Beyaz Rusya ise bir diğer çeyrek dilimi oluşturmaktadır. Rus yönetimi bu kozmopolit yapının idaresinde Stalin ve sonrası dönemde farklı politikalar izlemiştir. Eğitimi, anadilde konuşmayı teşvik ederken ideoloji, ekonomik ve politika işlerde bağımsızlığa izin vermiyordu. Kültürel gelenekler ise formda ulusal olsalar bile içerikte sosyalist bir hal içindeydi (Riasanovsky ve Steinberg 2011, s. 627).

2.5.2.2 Andropov Dönemi

Brejnev dönemi Sovyet Rusya’nın ekonomik ve toplumsal sorunlarla uğraştığı bir dönem olmuştur. Çünkü Brejnev hükümeti ‘toplum sözleşmesi’ ve ‘*Nomenklatura*’ politikalarına ve sisteme Sovyet insanların desteğini almak için onları siyasal mekanizma dışında tutarak sadece sosyal ve ekonomik politikalarla sağlamaya çalışmıştır. Özellikle yozlaşan parti ve devlet bürokrasisine karşı tartışmalar meydana gelmiştir. Bu ve diğer tüm hoşnutsuzluklar için Andropov dönemiyle başlayıp Gorbaçev ile devam eden reformlar süreci başlamıştır.

Andropov’un bu süreçteki yerini alması ilk olarak Stalin sonrası dönemde de siyasal oligarşideki yerini koruyan Suslov’un ölmesi ve Politbüro içinde Brejnev’in desteklediği kesimin dışında bir grubun daha olmasıydı. Dönemin KGB (komitet Gosudarstvennoy Bezopasnosti) bakanı olan Andropov Suslov’un ölmesi üzerine parti ikinci sekreterliğine atanmış ve Politbüro’daki diğer grubun da liderliğini ele almıştır. Brejnev’in ölümü üzerine parti liderliğine getirilmiştir. Başlıca reformları; yolsuzlukla mücadele, idari ilişkilerdeki disiplin, hukukun her kesimi bağlayıcılığı ve etkili bir denetim mekanizması oluşturulması yönündeydi. Bu girişimler Gorbaçev’in de ‘sosyalist sistemde sosyal adalet’ söyleminin ortaya çıkmasına neden olacaktır. Özellikle ulusal siyasetteki bozuklukları gidermeye çalışan Andropov zamanında Azerbeycan Komünist Parti lideri Haydar Aliyev de Politbüro asıl üyeliğine atanmıştır. Bu dönemde yıldızı parlayan Gorbaçev, özellikle tarım politikaları üzerine çalışmalar yapmış ve Komünist Parti Merkezi Komitesinin (MK) Tarımdan Sorunlu Sekreterliği’ne getirilmiştir ve bir sonraki adımda Politbüro üyesi ve Komünist Parti sekreteri olmuştur (Abdullayev 2009).

2.5.3 Gorbaçev Dönemi ve Ulusal Devrim

Brejnev'in 1982'de Sovyetler birliği tartışmasız küresel bir süper güçtü. Dünyanın en büyük ikinci ulusal ekonomik tabanına sahipti ve gücünün, prestijinin ve nüfuzunun tadını çıkartıyordu; ancak Sovyet Birliği aynı zamanda büyük sorunlarla da karşı karşıyaydı. Bunlardan en önemlileri, ekonomik büyümenin fiilen durması, iç verimliliğinin düşmesi, karar verici mekanizmaların merkezileşmesi ve yolsuzlukların artmasıydı. Komünist ideoloji bile ilham vermiyordu. Sovyetler Birliği iç politika kadar uluslararası problemlerle de mücadele etmek zorunda kalmıştı. Kendine karşı dost olamayın uluslarla ya da sadece Sovyet ordusunun gücü sebebiyle kendisine yakın duran uluslarla çevrelenmişti. Birleşik Amerika, Japonya ve Doğu Avrupa ülkeleri ile ilişkiler ise en alt düzeye çekilmişti. Hatta Üçüncü Dünya ülkeleri arasında bile Sovyetler Birliği uzun dönem ilişkilerin geliştirilmesi ve sürdürülmesi konusunda başarısız olmuştu.

Gorbaçev'in 1985 Martında Genel Sekreter olmasıyla iki yıl içinde bir dizi ulusal ve uluslararası politik reformlar oluşturdu ve sadece 'devrim' denebilecek reformları yoğun biçimde uygulamaya koymaya başladı. Bu reformlar hem Sovyetler Birliği'nin dünyaya bakışını hem de dünyanın Sovyetler Birliği'ne bakışını ciddi mana da değiştirmiştir (Sternthal [tarih yok]).

Ulusal devrim reformları Sovyetler Birliği'nin sosyal, kültürel, ekonomik ve siyasal sisteminde yapılan değişimleri kapsamaktadır. Kültürel ve toplumsal reformlar için *glasnost* ya da açıklık, ekonomik ilişkiler ve düzenlemeler için *perestroyka* ya da yeniden yapılanma ve siyasal alanda ise uygulanmak üzere *demokratsiya* yani demokratikleşme politikalarını oluşturmuştur.

2.5.3.1 Perestroyka

Lenin, klasik bir devrimin hedeflerine ulaşabilmesi için ardı ardına gelen reformist devrimlerle desteklenmesi gerektiğini belirtmiştir tıpkı Fransa'daki 1789 devrimini takiben gerçekleşen 1830,1848,1871 devrimleri gibi ve perestroyka da Gorbaçev için Lenin'in gerçekleştirdiği devrimi taçlandırarak olan devrim sürecidir ve ideolojik

altyapısını Leninist düşünceden alması sebebiyle de Lenin ruhunu güçlendirdiği düşünülmüştür.

Perestroyka; Sovyet ekonomisinin her yönüyle yeniden ivme kazanması, bu süreçte demokratik merkezîyetçilik ışığında ulusal ekonominin işletilmesi, yönetim mekanizmalarının daha işlevsel hale gelmesi ve yeni buluşlar ile sosyalist teşebbüsün bütünüyle teşvik edilmesini amaçlamaktadır. Sovyet yaşamının bütün yönlerinin baştan aşağı yenilenmesi demek olan perestroyka için daha çok sosyalizm, daha çok demokrasi anlayışı hakim olmuştur.

Gorbaçev'in yeni düşüncesi çerçevesinde hayata geçirdiği perestroyka, sınıf çatışmasından çok küresel bağımsızlığa vurgu yapmıştır ve Sovyet Rusya'nın geleneksel güvenlik konseptinin yeniden tanımlanmasını sağlamıştır. Aynı zamanda kendi ülkesinin dışında bir ülkeye askeri müdahale döneminin de artık geçtiğini belirtmiştir. Silahlanma yarışının kontrolü, çevresel sorunlara çözüm getirme ve uluslararası ekonomik problemlerden borçlanma konusunda da yenilenmeye gidilmesini gerekli görmüştür (Gorbaçov 1987, ss. 145-150).

Sovyetler Birliği'nin askeri doktrini o dönem için; 'makul yeterlilik', ortak güvenlik, kapsamlı güvenlik, makul yeterlilik ve savunmacı savunma şeklindedir. Sovyet askeri harcamalarının sadece Sovyet *homeland* in savunmasına yetecek kadar olması gerektiğini düşünmüştür. Bu kapsamda da 1985-1987 yıllarında 18 ay süren tek taraflı nükleer test denemelerini durdurmuş, 1987 yılında Ortak Nükleer Kuvvetler Anlaşması'nı imzalamıştır. Aynı dönemde Gorbaçev, Sovyet ordusundaki asker sayısını beş yüz bin kişi kadar düşürmüş, topçu birliklerini ve tank sayısını azaltmıştır. Sovyet Rusya'nın Afganistan'dan 1989 yılında tamamen çekilmesinin bir sebebini de Gorbaçev'in bu politikasına bağlamak mümkündür. Bölgesel çatışma yaşanan bölgelerdeki çözüme dönük görüşmelerde de yapıcı rol üstlenmiştir (Akaş ve Okyay 1995, ss. 64-65).

İkinci Dünya Savaşı'ndan beri Sovyet Rusya, Doğu Avrupa'daki komünizmin ilerlemesine engel teşkil edecek durumlara müsaade etmeyeceği yönünde ve gerekli gördüğünde komünist rejimlerin bu ülkede devalılığını sağlamak adına askeri güç kullanma stratejisini takip etmekteydi. Bunun ne önemli örnekleri; 1950li yıllarda

Polonya ve Doğu Almanya'daki huzursuzlukları bastırmak için siyasal ve askeri baskı, 1956'da iktidardaki komünist hükümetin devamlılığı sağlamak için Macaristan işgali, 1968 yılında Çekoslovakya'nın yine benzer sebeplerle işgalidir. Brejnev'in her komünist ülkenin komünist kalmasının yine o ülkelerin özellikle de Rusya'nın sorumluluğunda olduğunu belirten Brejnev Doktrini'nden sonra Gorbaçev'in yeni düşüncesinin Doğu Avrupalılara müdahale etmeyeceği kararı ve Brejnev Doktrini'nin artık ölü olduğu açıklaması başta inandırıcı olmasa da 1989'da özgür seçimlerin yapılması ve komünist üyelerin mağlubiyeti kararın sağlaması olmuştur. Macaristan Avusturya ile sınırları açmış 1990 yılında çok partili seçime gidileceğini duyurmuştur. Parti isimleri de değişmiştir (Sternthal [tarih yok]).

Ancak tüm bu reformlar ve değişimler ekonominin 1990'da 1985'tekinden daha kötü olduğu gerçeğini değiştirmemişti ve Gorbaçev kendi kaleme aldığı 'Dünyayı Sarsan Üç Gün' adlı kitabında Perestroyka'nın başarısı tüm insanlığın güvenliği ve ilerlemesi için temel koşul olarak gördüğünü açıklarken; kendini demokrat olarak tanımlayarak demokrasi olmadan toplumsal sorunlara doğru ve kalıcı çözümler bulunmayacağını böylece sosyalizmin de ülkede yerleşmeyeceğini ifade etmiştir. Kendine cesurca özeleştirici yapmaktan kaçınmayan Rus lider, ülkedeki sistemin yanlış olduğunu ve perestroyka siyasetini uygulama sorumluluğundaki demokratik güçleri birleştirmeyi başaramadığını itiraf etmiştir (Gorbaçov 1991, s. 59).

2.3.5.2 Glastnost

Açıklık anlamına gelmekte olan bu politkanın esasen Perestroykanın uygulanmasının bir önkoşuluydu ve kişilerin konuşma hakkı, fikir-eylem birliği ve kurumların bir ölçüde de olsa kişilere enformasyon sağlaması anlamında kullanılmıştır.

Gorbaçev devriminin bu üç farklı ulusal boyutu, güçlerin sarsılacağını ve toplumdaki yerlerinin sarsılacağını gören, partinin muhafazakar parti üyeleri ve hükümet bürokratları arasında ciddi anlamda bir düşmanlığa sebep olurken dış ilişkiler bağlamında da Sovyet Rusya'nın dünyaya bakışına alternatif sunan Yeni Düşüncesi, Doğu Bloğundaki Sovyetler Birliği'ndeki dış imparatorluğunun yıkılmasına sebep olacaktı. 1990ların başına gelindiğinde ise çokça etnik unsuru bünyesinde birleştiren Sovyet Rusya'nın kendi kendine ayakta kalabileceği sorusu iyice açık bir hal almıştır.

Bu devrimin en acımasız çıkarımı ise Sovyet Rusya'nın yıkılmaya doğru gittiğiydi (Gorbaçov 1987, ss. 325-327).

2.6 SOĞUK SAVAŞ SONRASI RUSYA FEDERASYONU

2.6.1 Yeltsin Dönemi

Şubat 1988'de partiyle ilgili bütün yetkileri elinden aldıktan sonra Moskova'da halkın isteklerini dile getiren bir siyasetçi olarak sıvrıldı. Mart 1989'da Moskova'da yüzde 89,6 oranında oy alarak SSCB Halk Temsilcileri Kongresine seçildi. Mayıs 1990'da Gorbaçev'in isteğine aykırı olarak Rusya Federasyonu Komünist Partisi Başkanlığına getirildi. 1991 yılına gelindiğinde ekonomik olarak çöken ve pek çok cumhuriyetin federasyondan ayrılmasını engelleyemeyen SSCB tarih sahnesinde yerini Rusya Federasyonu'na bırakmıştır.

SSCB'nin varisi "Rusya Federasyonu'nun ilk Devlet Başkanı Boris Yeltsin, gerek iç politikada gerek ise dış politikada ABD'nin 200 yıllık demokrasi tecrübesini göz ardı edemeyiz diyerek haritaya adını yazdıran yeni ülke için Batı modelini seçmiş ve bu modeli hayata geçirmeye başlamıştır. Dönemin Rusya Dışişleri Bakanı Andrey Kozirev'in de bütün sorunların yalnızca Batı'nın yardımıyla çözülebileceğine inanması, Yeltsin'in işini kolaylaştırmıştır (Cankara 2007).

Rusya'yı Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra ilk birkaç yıl Yeltsin'in katı dış politikası uyguladığı dönem mevcut sistemin değişmesi dünya konjonktüründe uluslararası ilişkiler yeni bir zemine oturtulmuştur. Gorbaçev ve Sovyet Rusya'nın kalıntıları üzerine inşa edilmek zorunda olan Rusya Federasyonu'nda Yeltsin açık savaş başlatarak güçlü başkanlık sistemini ülkeye getirmiştir. Gorbaçev'in "Yeni Düşüncesi"nin dış politika ayağı olan perestroyka ve glasnosttan sonra Yeltsin ekonomide daha hızlı liberalleşme ve dış politikada da daha Batı yanlı duruş sergilemiştir. Uygulamaya geçirdiği Atlantikçi dış politika çerçevesinde Rusya'ya karşı dışarıdan gelecek herhangi bir tehdidin bulunmadığını iddia etmiştir. Emperyalist yapının lağvedilmesi, ABD ile nükleer yarışın bitirilmesi, stratejik işbirliğine gidilmesi, BM Güvenlik Konseyi daimi üyeleri ve Avrupalı müttefiklerle ilişkilerin geliştirilmesi ve NATO'yla ilişkilerin geliştirilmesi ile Yeltsin'in Rusya'nın büyük güç statüsünü elde edeceğini düşünmüştür.

Ancak batıya açılan kapılar Yakın çevre için aynı derecede olmamıştır. Orta Asya Rusya üzerinde ekonomik bir kambur olarak değerlendirilmiş, 1992 yılı itibariyle Baltık ülkelerindeki Sovyet askerleri geri çekmiştir.

1993 'de dış politika konsepti olan Yakın Çevre Doktrini, milliyetçi çizginin dış politikada etkisinin arttığını göstermiştir. Öncelik BDT ülkelerine verilmiştir. Bunun en önemli sebebi, Rusya'nın yakın coğrafyasında gerçekleşen iç savaşlar, karışıklıklardır ve bu çatışmaların içinde çokça farklı kimlik barındıran Rusya'ya sığıracakları düşüncesidir. 1995 yıllarına gelirken ABD'nin de Soğuk Savaş sonrası dönemde Rusya'ya karşı tutumunu değiştirerek 'önce Rusya ve ya komünizm' algısının değişerek Orta Asya ve Kafkas politikalarına ağırlık vermesi Rusya'nın uydusu konumundaki ülkelerin de bu duruma sıcak bakmasına neden olmuştur Çünkü ABD bu bölgelerdeki enerji kaynaklarının potansiyelini keşfetmiş ve özellikle Hazar petrolünün ve ihracat yollarının güvenliğinin ABD ulusal çıkarları için oldukça önemli bir hal almıştır.

1996 yılında Yeltsin'in yeniden başkan seçilmesiyle ABD'deki Clinton yönetimi Rusya'ya karşı tutumunu sertleştirerek NATO'nun genişlemesinin dış politikada öncelikli konuma yerleştirmiştir. 1997 yılında Rusya-ABD arasında NATO-Rusya Kurucu Senedi imzalanmış ve Rusya ile NATO'nun birbirlerin artık düşman görmedikleri duyurulmuştur

2.7 SSCB DÖNEMİ VE RUSYA FEDERASYONU DIŞ POLİTİKALARI İŞİĞİNDE OLAYLAR

1990 öncesi SSCB dış politikasının realist teoriye dayandığı bir gerçek olarak kabul edilmiştir. 1990 sonrası Rusya Federasyonunun dış politikası ise; yeni bir devletin ortaya çıkması, birliğin dağılmasıyla eski yapının değişmesi, dünya sisteminin de küresel bir yeni dönüşüme maruz kalması bu nedenle eski algı ve yaklaşımlarda, dolayısıyla dış politikada değişimler yaşanabileceği varsayımı veya beklentisine dayandırılmıştır. Bu çerçevede 1990 öncesinde SSCB'nin içinde olduğu üç değişik dış politik olay ve 1990 sonrası Rusya Federasyonunun içinde olduğu üç değişik dış politik olay belirlenmiştir.

Bu olaylar hakkında verilen kısa bilgilerden sonra her birinde SSCB ve Rusya Federasyonunun yaklaşımı realist ve konstrüktivist teori açısından değerlendirilecektir.

2.7.1 Sovyetler Birliği'nin Doğu Avrupa politikası

1940lı yıllardan1980li yıllara kadar Sovyetler Birliği, Doğu Avrupa ülkelerinin komünizmle yönetilmesini ve Moskova'nın kabul ettiği çizgide yönetilmesini istemiştir. Bu her ne kadar Doğu Avrupa ülkelerinin hepsinin Moskova'nın tercihleriyle yönetildiği anlamına gelmese de aksi durumda Sovyet Rusya'nın gerektiğinde askeri güç kullanacağına dair şüphe duymamaktaydı (1956 yılı Macaristan, 1968 Çekoslovakya işgali gibi). Sovyet Rusya, bu nüfuz alanını ABD ve Batı Avrupa da olmak üzere tüm dünyaya kabul ettirmeyi başarmıştı.

Doğu Avrupa'nın Sovyet Rusya için önemli olmasının birçok sebebi vardı. İlk olarak Batı Avrupa ile yaklaşık 500 kilometrelik bir tampon bölge görevini göre Doğu Avrupa aynı zamanda 300 bin kadar Sovyet birliğini de içinde arındırmaktaydı.1989 yılında Sovyet ticaretinin neredeyse yarısını gerçekleştirdiği Doğu Avrupa, aynı zamanda önemli bir ticari partnerdi. Uluslararası toplum içinde Sovyet Rusya'nın elini güçlendiren Slav kökenli komünist müttefikleri de bu bölgede yer almaktaydı. Tüm bu sebepler şüphesiz ki Sovyet Rusya'nın Doğu Almanya, Polonya, Macaristan, Çekoslovakya, Romanya ve Bulgaristan'ı tamamen kendi yörüngesinde olmasa da kendisine sımsıkı bağlamak istemiştir.

Gorbaçev'in 'Yeni Düşünce'si ise bu durumu tümünden değiştirmiştir. Sovyetler Birliği'nin artık komünist hükümetleri iktidarda tutmak amacıyla askeri müdahalede bulunmayacaklarını açıklamıştır. Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla 1 Ocak 1993'te Slovakya ve Çek Cumhuriyeti adlı iki bağımsız devlete bölünen Çekoslovakya' da olduğu gibi bağımsızlığını kazanan diğer eski Sovyet Bloğu devletlerin Rusya'nın ulusal çıkar ve güvenlik stratejileri kapsamında aynı önemi hala koruduğu ve önemli olduğu, yapılan askeri müdahale veya ekonomik ambargo gibi dış politika araçlarının kullanılmasından da görülmektedir. Rusya Federasyonu, eski Doğu Avrupa ülkelerine karşı gerek kimlik ve din bağlılığı sebebiyle hem de Rusya'nın yeminde süper güç olma hedeflerine paralel olarak bağlılığını sürdürmektedir (Rapp 1991, ss. 278-279).

2.7.1.1 1968 Rusya'nın Çekoslovakya'yı işgali

Sovyetler Birliği 1968 yılında Sovyet Bloğu ülkelerinden diğerlerine göre daha liberal kültüre sahip Çekoslovakya'ya askeri müdahale gerçekleştirmiştir. Bu müdahale; sebepleri, süreç, iç dinamikler ve sonuçları bakımından ele alındığında Sovyet Rusya'nın emperyal amaçlarının komünist hükümetlerinin varlığını devam ettirerek ideolojik baskıyı sürdürmeye çalıştığı görülecektir.

2.7.1.2 Çekoslovakya

1.Dünya Savaşı'nın ardından Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nun çökmesiyle ortaya çıkan ve 1918 yılında bir cumhuriyet olarak kurulan Çekoslovakya, Bohemya, Moravya, Silezya, Slovakya ve Karpat Rutenya bölgelerinin birleşmesiyle oluşmuştur. Yeni kurulan bu Çekoslovakya devleti Çek ve Slovakların yanı sıra Almanca, Macarca, Lehçe ve Rutence konuşan azınlıklara sahipti.

Şekil 2.1: Çekoslovakya

Savaş sonrası dönemin Çekoslovakya'sına dair en önemli olgu, bu ülkenin başarılı ve oturmuş bir liberal demokrasiye sahi yegâne Doğu Avrupa ülkesi olmasıydı. Ancak bu ülke içinde hiçbir gerilim ve anlaşmazlık olmadığı sonucu çıkarılmamalıdır. Bu anlaşmazlıkların ve huzursuzlukların genel anlamda Çek ve Slovak grupları arasında

olduğu görülmektedir. Ancak 1930lara gelindiğinde bu çatışmalar Çekoslovakya' daki Alman azınlık (Sudeten Almanları) ve Çek-Slovak gruplar arasında yoğunlaşmaya başlamıştır.1929 ekonomik krizinin etkisini sanayi bölgelerinde yaşayan Alman grupların daha çok hissetmesi de bu çatışmaları tetiklemiştir.

İkinci Dünya Savaşı dönemine gelindiğinde Nazi tehdidinin tüm Avrupa'yı sarması ve Alman ırkçılığının artması, Çek ve Slovak halkların tehdit algısına kapılmasına aynı zamanda da düşmanlık beslenmelerine neden olmuştur. Nazi tehdidinin 1935 yılında SSCB ile yapılan anlaşma sonucu Rus komünizmi ile bertaraf edileceği güvencesini almışlardı. Ancak kimse Nazi zulmünden bu halkları kurtarmaya gelmemiştir (Holmes 2000, ss. 149-152).

II. Dünya Savaşı'nın başlamasından sonra Slovakya Nazi Almanyasıyla anlaşarak Çekoslovakya'dan ayrıldı ve toprak bütünlüğünün dağılmasıyla Avrupa'da derinleşen Nazi işgalleri Çek topraklarına geldi. İşgal döneminde 390.000 Çekoslovak vatandaşı (83.000 Yahudi dâhil) Naziler tarafından öldürüldü. Bu dağılma sonucu özellikle Almanlara karşı kin büyümüş, Almanlar tutsak alınmış ve katliama maruz kalmışlardır. Bunun yanı sıra Leh ve Macar azınlıklarını da kaybeden Çekler merkezi yapısını gönüllü olarak federal sisteme dönüştürme kararı aldılar. Nihayet 9 Mayıs 1945 tarihinde Sovyet ve Amerikan birlikleri ülkeye girerek Alman işgaline son verdiler.

Çekoslovakya'da yaşanan sürecin mimarları aslında Komünist Parti liderleridir ve bu liderlerin çoğu, 1.Dünya Savaşı'nın katliamları ve kronikleşen savaşlar arasında ağır çöküntü yaşamış toplumların arasından çıkmıştır. Ülkenin iç dinamiklerine bakıldığında liderlerin komünist sistemi gönüllü olarak seçecekleri algısı oluşmuştur. Dönemin SSCB lideri Stalin'de aynı şeyi ummaktaydı (Czechoslovakia 1918-1992).

Batı güçlerinin Çekoslovakya'ya ihaneti, Pan-slavik birlik ruhunun oluşmasına ayrıca güçlü anti-Alman duyguların beslenmesine yol açmış ve 1946 seçiminde Komünist Parti'nin oyların yüzde 38,7'sini almasını sağlamıştır. Komünist Parti'nin başına Klement Gottwald geçerek devlet başkanı oldu ve 1948 yılında liberal demokratik anayasasının bazı maddeleri muhafaza edilerek Sovyet anayasasının etkisinin yoğun olduğu anayasa kabul edildi. Komünist partinin dışında 'Ulusal Cephe'yi oluşturan ve

komünist olmayan grup arasında uzun yıllar sürecek anlaşmazlıkların ve krizlerin de ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır.

Avrupa Ekonomik Kalkınma Programı çerçevesinde Avrupa'daki ülkelere ekonomilerini tekrar kalkındırmak için ABD Dışişleri Bakanı George Marshall tarafından yapılan ekonomik yardımın Sovyet baskısı sonucu reddedilmesi ardından 1953 ve sonrasında Stalinizmin SSCB'deki gibi bu ülkede de uygulanmak istenmesi, komünist olmayan muhaliflerin daha çok rahatsız olmalarına ve devlet karşıtı eylemlere girmelerine neden olmuştur. Komünist kanadın muhalifleri tasfiye girişimleri Çek halkının, komünizmle sağlanacak demokrasiye olan inançlarını kaybetmeye başlamasına sebep olmuştur.

Gottwald'ın Stalin'in hemen ardından ölmesi üzerine Stalin'in ölmeden önce iktidara getirdiği en az Gottwald kadar radikal stalinist Antonin Novotny başa geçti. 1956 yılına kadar Çekoslovakya' da her şeye rağmen büyük huzursuzluklar yaşanmamıştır. 1950lerde ekonomik göstergeler ülkede büyümeyi işaret etmiş ancak 1960lar da bu büyüme dikkat çekici biçimde yavaşlamıştır. Novotny'nin başa gelmesiyle başta ekonomik olmak üzere sosyal ve siyasal olarak ülkede reform hareketlerinin gerekliliği kabul edilmiş ancak bu durumun uygulamaya geçmesi en düşük seviyede kalmıştır (Czechoslovakia 1968).

2.7.1.3 Prag Baharı

Prag'daki değişim hareketlerinin başlamasında Çekoslovak kültürün rolünü anlamak için bir paradoksu anlamak gerekmektedir. 1950ler öncesinde, Çekoslovak kültürel hayatının yapısı son derece Sovyet modeli ile paralellik göstermekteydi. Geçmişe bakıldığında acı verici olan bu duruşun, sürecin iki ülke arasındaki temel farklılıkları, geleneksel farklılıkları, entelektüel havayı ve yaşam koşullarının tamamen göz ardı edilerek ortaya konduğunu göstermektedir. Şimdi ise bakıldığında yerel sistemlere uyum sağlamadığı sürece komünist sistemin ülkelerde varlığını sürdüremediğini görülmektedir.

Çekoslovakya'daki reformların ve gelişimin yavaşlamasına karşı en göze çarpan belirti kültürel alanda yaşanmıştır. Bağımsız Çekoslovak Yazarlar Birliği, Yazarlar Birliği

olarak değiştirilmiş ve bu örgütün benzerleri grafik sanatı, müzik ve tiyatro gibi alanlarda da oluşuma gitmiştir. Ancak bu özgür düşünsel ve örgütsel alana devletin dâhil olması uzun sürmemiştir. Kültürel dinamiklerin ülkedeki güç piramidine dâhil edilmesi ve siyasal liderler ile sonu gelmeyen çatışmaya girmeleri ülke genelinde de hoşnutsuzlukla karşılanmıştır (Lapters 1992, ss. 183-185).

1955-1956 yıllarına gelinde Çekoslovakya’da Polonya ve Macaristan ve Sovyetler Birlięi’ndeki gibi bir uyanış hareketine yönelerek, ‘normalleşme’nin de ilk adımını atan Çekoslovakya’da 1967 yılının sonunda Yazarlar Birlięi ev aynı zamanda parti üyesi bir yazarın isyan hareketini başlatmasıyla yıllardır süregelen ekonomik sıkıntılar, Slovaklarla yaşanan sıkıntılar, stalinizmin kolektifleştirme politikası ve terörün de artmasıyla Novotny görevden alınmıştır. Bu duruma karşı çıkamayan Novotny’nin en önemli sebebi kendi partisinden beklediği savunmayı ve desteği görememiş olmasıdır. 1968 Ocak ayında Novotny’nin yerine daha liberal komünist ve Slovak Aleksandr Dubček getirilmiştir. Bu olayların Kremlin’de yansımaları ise Brejnev tarafından ‘Bu sizin sorunuz’ şeklinde olmuştur.

1965’te ivme kazanan reformlara rağmen yeni yönetimin karşılaştığı bir dizi sorun vardır. Bunlardan bazıları; medeni haklar, sansür, Komünist Parti’nin siyasal, ekonomik ve sosyal ilişkilerde monopolünün devam etmesi şeklindeydi. Partide süren tartışmalar ardından Doğu tarzı sosyalizm ile Batı tarzı demokrasinin bir kombinasyonu üzerinde karar kılınmıştır. Böylece reformların önündeki engeller kalkıyordu. Sonuçlar; basın özgürlüğü, seyahat özgürlüğü, polis korkusundan kurtulma şeklindeydi. Reformların açık ve yoğun bir hal alması ile Çekoslovakya’da Prag Baharı başlamış oluyordu. 1968 yılında bir ulusun bu şekilde radikal reformlarla dönüşü aynı zamanda doğal bir tehlikeyi de beraberinde getirmekteydi. Kısa süre içinde de Sovyet bloğunda ayrılma ihtimali ve tarafsızlık talepleri konuşmaları yapılmaya başlanmıştır.

Sovyetler Çekoslovakya’daki gelişmeleri yakından takip ediyordu. Diğer Doęu Avrupa devleti hükümetleri Dubček’i uyarılmış ve reform hareketlerini kontrol altında tutmasını istemişlerdi; çünkü hiçbir devlet Sovyetler Birlięi’ne bir işgal sebebi vermek istemiyordu. Ancak artık faydası yoktu.

1968 Ağustos ayına kadar Sovyet liderleri durum karşısında nasıl bir tutum ve davranış sergilemeleri konusunda bölündüler. Artık Sovyet kontrolünde olmayan Dubçek ve partisinin durmayacağı anlaşılmış ve Brejnev, güç kullanımı için plan yapmaya başlamıştı. Dubçek ve Brejnev arasında yapılan telefon görüşmelerinin irinde Dubçek'in: 'Eğer izi vatan haini olarak görüyorsanız, Politbüro'nuzun gerekli gördüğü önlemleri alın.' demiştir.

Brejnev ilk olarak Merkez Komite Genel Kurulu'nu Varşova Paketi'nin Prag Baharı'nı sonlandırmak üzere olduğu bilgisini vermek için toplantıya çağırmıştır. 20 Ağustos 1968 günü Brejnev, Sovyet ordusunu harekete geçirmiştir. Ancak Rus tankları, Çek topraklarına girdiğinde beklenenin aksine ciddi bir direniş göstermemiştir. Dubçek görevden alınmış yerine Gustav Husak getirilmiştir (McWilliams ve Pistrowski 2009, ss. 188-189).

2.7.1.4 Çekoslavakya'nın işgalinin sonuçları

1968 Baharı, özellikle toplumsal eşitlik bağlarını yenilemekle kalmamış aynı zamanda bu sosyal ilişkilerde de yeni bir form vermiştir. Bu bağ özellikle işçiler ve *intelligentsia* arasında kurulmuştur. Bu iki grup arasındaki birlikteliğin sağlanması özellikle halk demokrasisi anlayışının ülkede yerleşmesine çok büyük katkı sağlamıştır (Lapters 1992, s.192).

Sovyet Rusya'nın komünizmin Doğu Avrupa'daki zeminini sarsmamak için Varşova Paketi birlikleriyle yapmış olduğu askeri operasyonu ve işgal sonrasında Husak 1970li yıllarda ülkeyi daha çok ekonomik anlamda iyileştirmeye çalışmış ancak ılımlı girişimleri istenen sonucu vermemiştir. Soğuk Savaş yılları bitene kadar Çekoslavakya'da diğer Sovyet Bloğu ülkeleri görünümündeydi. 1987 yılında Husak 'ın yerine Milos Jakes'in başa geçmesiyle de bu görünüm değişmemiştir. Çünkü Brejnev sonrasında Gorbaçev'in yönetime gelmesiyle Sovyet Rusya politikalarının hala komünist liderin belirleyici olduğu görülmüştür. Baskı altında reformlar sürdürülmeye çalışılmıştır.

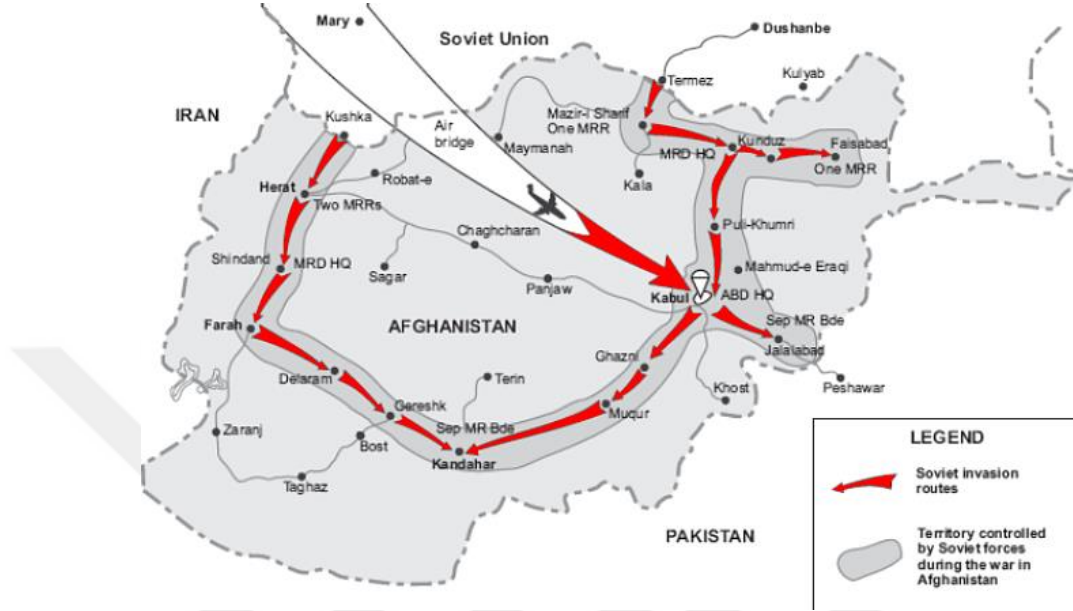
1989 yılında Rus işgalinin 20.yıldönümünü anmak için sokaklara çıkan halk Ağustos'ta gösteriler yapmaya başlamış 17 Kasım'a gelindiğinde ise öğrencilerin önderlik ettiği

daha büyük gösteriler yapılmış; bu gösterilerde sadece daha radikal reformlar değil durumun Eskiye nazaran daha istikrarlı olduğunu açıklayan Jakes'in de istifa etmesi istenmişti. Eylemlerin yetkililerce sert biçimde bastırılmaya çalışılması durumu daha da alevlendirdi ve grev komiteleri kuruldu. 1989 Şubat'ında siyasi olaylara öncülük ettiği gerekçesiyle yargılanıp tutuklanan Çek oyun yazarı Havel'in kurucuları arasında olduğu Yurttaş Forum'u kuruldu ve Jakes istifaya zorlandı.

Halk Milisi'nin büyüyen gösterileri durduramayacağını anlayan Jakes ve Moerkez Komitesi istifa etti. Yurttaş Formu'nun yeni başbakan ile diyalog talebi kabul edildi ve görüşmeler sonucu Çekoslovak anayasasından komünist partinin öncü rolünü teminat altına alan madde kaldırıldı. Ülkede hükümet krizi yaşanıyordu. Aralığın son haftasında Dubçek Çekoslovak parlamentosu sözcüsü seçilirken bir gün sonra olan 29 Aralık'ta Havel Çekoslovakya devlet başkanı oldu ve Haziran 1990'da seçimler gidildi. Seçim sonuçları YF ve Şiddete Karşı Halk örgütünün zaferi ile sonuçlandı. Komünist Parti'nin ise yüzde 14 oranında oy aldığı seçim sonucunda ülkede post-komünizme geçilmiş oldu. 1989 eylemleri aslında Prag Aydınlanması'nın bitmediğini göstermiş ve işçiler de doğrudan rol aldığı gösterilerde bir tek yurttaş bile hayatını kaybetmemiştir (Holmes 2000, ss.154-159).

2.7.2 Rusya'nın 1979 Afganistan'ı işgali

Şekil 2.2: Sovyetler Birliği'nin Afganistan İşgali

Henry Kissenger, *Diplomasi* kitabında 'Yüzyıllar boyunca Rus dış politikasının temelini emperyalizmin oluşturduğunu, Moskova'dan Pasifik kıyılarına, Orta Doğu kapısından Avrupa merkezine uzanan bölgelere yayıldığını, zayıf komşularını sürekli kontrol altına aldığını ve baskı ve korku ile denetimin dışına çıkmasını önleme çabasında olduğunu' vurgulanmıştır. Rusya'nın Afganistan işgalini de bu bağlamda değerlendirmek mümkündür (Kissenger 2011).

Sovyetler Birliği'nin Orta Asya'daki iç savaşın sona ermesini takiben yüzünü Afganistan'a dönmesinin ilk evresini Lenin dönemine götürmek mümkündür. Lenin, İngiltere'nin Rusya'yı işgal etmesinden ve yeni kurulan Bolşevik rejimini yıkmak için Afganistan'ı alternatif bir güzergâh olarak kullanabileceğinden endişe etmekte bu sebeple İngilizlerin bu bölgedeki etkisini kırmak için Afganistan'ı Hint halkını İngiltere'ye karşı kışkırtmak için kullanmayı planlamaktaydı. Başarılı olduğu takdirde de Hint yarımadasında proleter devrimi gerçekleştirebilecek, sıcak denizlere de ulaşmış olacaktı (Gündüz 2011, ss. 21-22).

Sovyetlerin 1950 ve 1960lı yıllarda bazı Üçüncü Dünya Ülkeleri'ne ilgisinin başladığını bazılarında karşı ise var olan ilgisinin artmaya başladığının görmekteyiz. Afganistan'da hissedilen Sovyet etkisi bu dönemde artmaya başlamış ancak bu etki 1979 yılına kadar güç mücadelesine sahne olmamıştır.

8 Ağustos 1919 yılında bağımsız olan Afganistan, Emanullah Han tarafından yönetilmekteydi. Kendisinin siyasi sebeplerle sürgüne gönderdiği Nadir Şah, Kabil'in kontrolünü ele geçirmiştir. Suikast sonucu öldürülmesi üzerine oğlu Zahir Şah, 1973 yılında Sovyetlerin Afganistan'da nüfuz alanı oluşturmaları yerel komünist hareketlerin desteklenmesi ile başlamıştır. 1973 yılında kendi akrabalarından olan Muhammet Davut Han tarafından kansız bir darbe ile alaşağı edilene kadar iktidarda kalmıştır. Davut'un iktidara gelmesinde Sovyetler Birliği'nden alınan yüklüce sayıdaki silah ve Afgan subaylarının bu ülkede eğitim alması etken olmuştur. Ayrıca Komünist Parti'nin Parcham (Bayrak) kanadının desteğini de unutmamak gerekir. (Krakowsky 1987, ss. 2-3).

Davud Han, 1973-1978 yılları arasında Afganistan'daki Sovyet bağımlılığında ülkeyi tamamen kurtarmak istemiş, izlediği bu politikalar sebebiyle Sovyetleri hayal kırıklığına uğratmıştır. Ordudaki Marksist subaylar, Sovyetlerin de desteğini alarak Davut Han'ı ve ailesini öldürmüş ve Muhammet Tereki 1978'de Afganistan Başbakanı olmuştur. Bir yıl sonra ise Sovyetler Percham'dan memnun olmayarak Komünist Parti'nin daha çok destek alan Khalq kanadından Hafizulah Emin'i Başbakan yapmıştır. Khalq komünistlerinin başarısızlığı Sovyet ordusunu doğrudan müdahaleye sevk etmiş, Babrak Karmal'ı Derim Konseyi başkanlığına getirerek iktidarı yeniden Percham kanadına vermiştir (Mohammadi 2014) ve bu süreç aslında Sovyet işgalinin iç politik boyutunu özetlemektedir.

Sovyet işgalinin dış sebeplerinden bazıları ise 1979 yılında ABD'nin Vietnam işgalidi.¹⁰ Süper güç imajını zedeleyerek çıktığı savaş, Sovyetlere Afganistan'da

¹⁰ Vietnam Savaşı, (II. Çinli Savaşı) Doğu bloğu ülkeleri (Sovyetler Birliği ve Çin) ile ittifaka girmiş olan Vietnam Demokratik Cumhuriyeti (Kuzey Vietnam) ile Vietnam Cumhuriyeti (Güney Vietnam) ve başta ABD olmak üzere kapitalist müttefikleri arasında yaşanan savaştır. ABD birlikleri 1965 yılından 1973 yılına kadar savaşa dahil olmuştur ve 53,200 askerini kaybetmiştir. Kasım 1968'de seçilen Richard Nixon, Amerika'nın saygınlığını koruyacak bir geri çekilme planı aramaya başladı. 1969 "Vietnamizasyon" dediği bir politikayı açıkladı: Güney Vietnamlıları silahlandırarak ve eğiterek ABD askerleri geri çekilecekti. Takip eden üç yıl içinde 500 binden fazla Amerikan askeri geri çekildi. Bu

manevra alanı sağlamış ve ABD'yi gücünü sorgulamaya itmiştir. 1979 İran Devrimi, İran ile ABD arasında yaşanan Rehine Krizi ve 1979 yılında Mısır ve İsrail arasında imzalanan Camp David Mutabakatı ile Enver Sedat'ın Mısır'ı Doğu Bloğu'ndan Batıya özellikle ABD'ye çevirmesi bir diğer faktördür. Çünkü Sovyetlerin Afganistan'daki askeri varlığını ve denetimini garanti altına almaksızın Orta Doğu'da da söz sahibi olamayacağı korkusu ortaya çıkmıştır (Han 2011). Sonuç olarak 1979 yılında Sovyetler Birliği'nin Afganistan'ı işgali başlamıştır.

24 Aralık 1979'da başlayan harekât, Afgan halkı arasında beklenmedik şekilde birleştirici bir etki yapmış, çeşitli kabile ve mücahit gruplar birleşerek ortak düşmana karşı vatan savunmasına geçmiştiler. İşgalin daha ilk yıllarında Sovyetler Birliği hüsrana uğradığını anlamıştı. Çünkü işgalin ilk yıllarında ülkenin yüzde seksenini mücahitler bulunduruyordu ve Sovyetler işgalin beş yılı tamamlandığında yüz kırk bin kişilik ordusu ile kontrolü ele alamamıştır. Afganistan'da mücadele eden yedi Sünni ve Şii mücahit gruplar bulunmaktaydı ve bu gruplar Afgan hükümetine ve ordusuna yoğun biçimde sızmıştı. Dünya ülkelerinden de gerilla savaşı şeklinde mücadele eden bu örgütlere 1979-1989 dünyada eşine az rastlanacak bir dayanışma ile yardım edilmişti (Gündüz 2011, s. 26).

Yerel şartları hiç bilmeyen ve Afgan halkının güvenini kazanamayan Sovyetler, Brejnev döneminden kalma sertlik yanlısı yöneticiler sebebiyle Afganistan politikasında değişikliğe gidememiştir. 1985 yılında Mihail Gorbaçov iktidara gelince çözmek zorunda kaldığı belki de en önemli sorun bu işgaldi ve iflasın eşiğine gelen Sovyet ekonomisinin artık böyle bir yükü kaldıramayacağı anlaşılmıştı.

Sovyet Rusya'nın üç tercih hakkı vardı: İlki savaşa artan hızda devam etmek, diğeri savaşı derhal sona erdirmek ve işgal sonrası Komünist rejimi bu ülkede tutacak hem de Sovyet ordusunu bu topraklardan çekecek bir siyasi çözüm bulmak. Sovyetler, bu ülke için yaptığı yatırımlar ve harcamalardan karşılıksız vazgeçmek kolay olmayacaktı. Bir başka yol arayan Sovyetler Birliği, 1985'te kendini hayal kırıklığına uğratan Karmal'ı görevden alarak Khad'ın başkanı Dr. Necibullah'ı göreve getirdi. Bu yönetim değişikliği

savaşı S.S.C.B, Çin, Kuzey Kore, K.Vietnam kazandı. Böylece, A.B.D'nin Vietnam'ı bölme planı suya düşerken, Kuzey Vietnam ve Güney Vietnam 1975 yılında birleştiler. <http://www.history.com/topics/vietnam-war/vietnam-war-history> , Erişim Tarihi:10.04.2016

de beklenen birleşmeyi sağlamamıştı; ancak Sovyetler tarafından hazırlanmış ve Afgan sorunun çözmeye yönelik bir barış planı açıklanmıştı. Anlaşma Sovyet ordusunun uygun bir zaman diliminde geri çekileceğini belirtiyordu.

1987 yılında Kabil hükümeti tek taraflı ateşkes ilan etmişti. Mücahitler ise dokuz yıldır verdikleri mücadeleden sonra komünistlerle koalisyona şiddetle karşı çıkmıştır. Sovyet ordusu topraklarından tamamen çıkmalıydı. Zaman Sovyetler 'in aleyhine işliyordu ve Gorbaçev 1985-89 yılları arasında Sovyetler Birliği içindeki radikal grupları çekilme kararına ikna etmeye çalışmış sonuç olarak 15 Nisan 1988'de ABD, Sovyet Rusya, Afganistan ve Pakistan ile işgali sona erdiren anlaşmayı imzalamıştır. Bu anlaşma Sovyetlerin Afganistan'dan 'onurlu' bir şekilde geri çekilmesinin aracı olmuştur (Oğuz 2001, ss. 253-263).

2.7.2.1 Savaş sonrası Afganistan

Büyük güç ideolojisine bağlı Sovyetler Birliği için Afganistan işgali, hem Sovyet dış politikasında bir dönüm noktası olmuş hem de dış politika anlamında yeni bir dönemin başlangıcı olmuştur. Çünkü İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra geleneksel Rus ulusal çıkarlarını elde etmek için ilk kez Sovyet bloğu dışından bağımsız bir üçüncü dünya ülkesi işgal edilmiştir (Krakowsky 1987, ss. 4-5).

Sovyetler bu işgali başlatırken kendilerine yönelik bir muhalif hareketin oluşacağını hesap edememişti. Afgan haklının desteğini alamayan Sovyetler, Afgan topraklarına geri çekilme esnasında olanca zarar vermeye çalışmıştır. Örneğin; zamanla mücahitler arasında çıkan bölünmelerde itilafları körüklemiştir. Afgan mücahitleri destekleyen en önemli ülke olan Pakistan'a da istikrarsızlaştırıcı müdahalelerde bulunmuştur (Oğuz 2001, ss. 266-267).

Sovyetler'in Afgan topraklarında bıraktığı ve günümüze kadar süregelen en büyük zarar belki de Afgan hükümetine ettiği yardımlarla hükümet ve mücahitleri karşı karşıya getirmiş olmasıdır. 1992 yılında Necibullah hükümetinin devrilmesiyle kelime anlamı 'İslam öğrencileri' olan Taliban iktidara gelmiş ve 1996 yılında başkent Kabil'in idaresini ele almıştır. Afgan devletinin bağımsızlığı ve kalkınması sorunu geri plana

itilmiş, Taliban idaresi bir gerilla hareketine dönmüş, kendi vatanına ve halkına silah çevirerek halk nezdinde meşruiyetini kaybetmiştir (BBC 2015).

1988-2002 dönemi Rus dış politikasını tasvir eden ‘Büyük Jeopolitik Geri Çekilme’nin ilk adımı olan Afganistan’dan çekilmenin uluslararası politika açısından önemli sonuçlarından biri; uluslararası sistemi dönüştüren SSCB’nin dağılması ile soğuk savaşın sona ermesine katkıda bulunmasıdır ki bazı analistlere göre SSCB’nin dağılmasının en önemli sebebidir (Cafersoy 2002, ss. 58-60). Bir diğer sonucu Afganistan Savaşı XX. yüzyılda “cihat” anlayışının ilk olarak evrensel sayılabilecek bir ölçekte somutlaşmasıdır.

2001 yılında ABD, İkiz Kuleler’e yapılan terör saldırısından sorumlu tuttuğu Usame Bin Ladin’i sakladığı gerekçesiyle Afganistan’ı bombalamaya başlamıştır. 11 Eylül sonrası ABD öncülüğündeki NATO koalisyon güçleri Afganistan’a saldırmış ve Taliban devrilmiştir. Ancak Afgan ordusu ve NATO kuvvetleriyle çatışmayı sürdürmüştür (Taliban’ın Ortaya Çıkışı ve Gelişimi, 2014). Böylece bölgede artık Rus varlığı değil ABD’nin ulusal çıkar ve stratejilerinin uygulandığı görülmüştür.

Sonuç olarak Sovyetler Birliği’nin Afganistan’dan 1989’da çekilmesiyle, 2001 yılında ABD işgaline geçen süre içinde ve sonrasında Afganistan’da yaşanan politik krizler ve çatışmalarda hem Sovyetler hem de ABD jeopolitik çıkarlarına göre hareket etmiş, her iki ülke de bu topraklarda geriye işleyen bir devlet mekanizmasının varlığına müsaade etmemişlerdir (Han 2011, ss. 85-86).

2.7.3 1990 Sonrası Rusya Federasyonu Genel Dış Politik Durumu ve Kafkasya

18.yüzyıldan itibaren belirginleşen ve yayılmacı bir anlayış benimseyen Rus dış politikası ülke güvenliği ve ekonomik gelişme çerçevesinde önemli hedeflere yönelmiştir. Bu hedeflerden birisi de Kafkaslar olmuştur. Tarihsel süreç içerisinde her ne kadar rejim ve iktidarlar değişmiş olsa da algı ve uygulanan politikalar temelde aynı kalmıştır.

Perestroyka (yeniden yapılanma) ve Glasnost (siyasi açıklık) politikalarının ortaya konulduğu dönemde demokratikleşme rüzgarları tüm Sovyet cumhuriyetlerinde esmeye başlamış, bununla beraber demokratikleşme süreci ve “kendi kaderini tayin hakkı” gibi

faktörler milliyetçi hareketlerin güçlenmesini sağlamıştır. İşte bu dönemde milliyetçi niteliği ağır basan ayrılıkçı hareketlerin artması, Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği ve Rusya Sosyalist Federatif Cumhuriyeti (RSFSC)'nin bütünlüğünü tehdit eden en önemli unsur olmuştur (Karabayram 2007). SSCB'nin dağılmasının şoku atlatılmaya başlayınca Kafkaslar bölgesindeki eski SSCB politikalarını devam ettirmek adına doktrinler yayınlanmıştır.

Boris Yeltsin 1993 yılında geleneksel Rus dış politikasının esaslarını belirleyen 'Yakın Çevre Doktrini'ni ilan etmiş ve buna göre; Prestroyka ile beraber Rus Dış Politikasının önceliği olarak görülen Batıyla ilişkiler, bu tarihten itibaren yerini merkezi Avrasya'yı hedefleyen yaklaşıma bırakmıştır. Doktrin çerçevesinde; (a) Rusya'nın çevresindeki çatışmaların sona erdirilmesi ve BDT ülkeleriyle yasal normlar doğrultusunda ortak bir güvenlik çerçevesi hazırlayarak komşu ülkelere Rus askerlerini Barış Koruma Gücü' olarak yerleştirilmesi, bu şekilde de Rusya'nın yakın çevresinde bir güvenlik kuşağının oluşturulması, (b) BDT'nin ortak çıkar anlayışına sahip, egemen devletlerarasında değişik sahalarda uluslararası işbirliğine gidecek bir kuruluş haline getirilmesi ve bu şekilde Topluluğun etkinliğinin artırılması, (c) Eski Sovyet coğrafyasında Moskova'nın özel rol ve sorumluluğunun olduğunun ve bunun diğer bir güç ve/veya uluslararası örgüt tarafından doldurulamayacağını dış dünyaya bildirilmesi gibi sonuçlara varılmıştır (Sönmez [tarih yok]). Geleneksel Rus dış politikasının sadece çağdaş koşullara uyarlandığını ve Sovyet sosyalizminin çökmesine rağmen yayılmacı anlayışa son verilmediği bu doktrinle anlaşılmaktadır (Kanbolat 2001).

2000 yılında Yeltsin'in istifa ederek yerine kendi belirlediği halefi Vladimir Putin'in devlet başkanı olması, Rus siyasal hayatı ve dış politika yapım sürecine yeni bir ivme kazanmıştır. Yakın Çevre Doktrini'nin ardından Putin'in iktidara geldiği aynı yıl 10 Ocak 2000 'Rusya Federasyonu Ulusal Güvenlik Doktrini, 21 Nisan 2000 "Askeri Doktrini, 28 Haziran 2000 'Dış Politika Doktrini'ni ilan etmiştir. Rusya'nın büyük güç olması ve dünya ile bütünleşebilmesi için jeopolitik olarak ana Avrasya ülkesi olması gereği ile hem bölgesel hem küresel güvenliğin sağlanmasında özel bir sorumluluk taşımaktadır (Karabayram 2007).

Karadeniz ve Hazar kıyıları, Rusya'nın buğday ve mısır gereksinimini karşılayan Kuban ve Terek ovaları, kuzey Kafkasya'yı güneye bağlayan Daryal geçiti, petrol kaynakları

(Bakü, Grozni, Maykop), enerji hatları (Bakü-Novososisk, Mavi Akım Projesi) bölgenin Rusya için önem arz etmesinin başlıca sebepleridir. SSCB'nin dağılmasıyla Rusya için bu bölgenin önemi daha da artmıştır; çünkü hem Karadeniz kıyılarında Moldova, Ukrayna, Rusya Federasyonu, Gürcistan devletleri ortaya çıkmış hem de 1992 yılında Güney Kafkasya'da Gürcistan, Azerbaycan ve Ermenistan'ın bağımsızlıklarını ilan etmeleri ile Kafkasya'nın jeopolitiğinde önemli değişimler yaşanmış (Kanbolat 2001).

2.7.3.1 2008 Rus-Gürcü Savaşı

Gürcistan; 2 Ağustos 1995'te kabul edilen Anayasaya göre, 31 Mart 1991'de yapılan referandum ve 9 Nisan 1991'de kabul edilen bağımsızlık yasası ile bağımsız, birleşmiş ve bölünmez bir devlet olarak kurulmuş olup, yönetim şekli cumhuriyettir. Gürcistan'ın idari yönetim birimleri, 9 bölge, 9 şehir ve Abhazya Özerk Cumhuriyeti ve Acara Özerk Cumhuriyeti'den oluşan iki özerk cumhuriyetten oluşmaktadır. 1991 yılında bağımsızlığını ilan eden Gürcistan'ın devlet başkanı Eduard Şevardnadze devlet başkanı olmuştur (Gürcistan'ın Siyasi Görünümü [tarih yok]). Kırım Parlamentosu'nun 6 Mart 2014 tarihinde Rusya'ya katılma kararı alması ve Rusya'nın da bu talebi kabul etmesiyle Rusya Federasyonu'na bağlı özerk cumhuriyetlerin sayısı artmıştır.

Gürcistan bağımsızlığını kazandığı tarihten itibaren topraklarında Çarlık Rejimi'nden kalma etnik ve siyasi çatışma bölgeleri ile uğraşmaya devam etmiştir. Bunlar Güney Osetya ve Abhazya sorunlarıdır. 1917 Bolşevik Devrimi ile beraber Kafkasya bölgesinde de huzursuzluklar başlamıştır.

1918 yılında Osetya halkı Rus idaresi altında kalmak istememiş, Gürcistan ise bağımsızlığını ilan etmiştir. Yeni kurulan Gürcistan devleti Güney Osetya'yı topraklarına kattığını ilan etmiştir. Ancak 1919 yılında Gürcüler yerel meclisleri kapatarak Güney Osetya halkını kendi kaderlerini tayin hakkından mahrum bırakmıştır. 7 Mayıs 1920'de Sovyet Rusya ile Gürcistan Devleti arasında anlaşma yapılarak Sovyet hükümeti Kuzey Osetya ile Güney Osetya'ya birbirinden ayrı iki statü vermiştir: Güney Osetya 20 Nisan 1922'de "Güney Osetya Özerk Bölgesi" olarak Gürcistan Sosyalist Cumhuriyeti'ne bağlanmış, Kuzey Osetya ise SSCB içerisinde

önceleri özerk bölge statüsü taşıırken, 1936 yılında Özerk Cumhuriyet statüsüne kavuşmuştur (Özby 2008). Abhazyaya sorunu da Osetya halkı ile aynı dönemde ve aynı sebeplerden başlamıştır. Abhazyaya'da 11 Şubat 1931 yılında Gürcistan SSC'ye bağlı özerk cumhuriyete döndürülmüştür (Aslanlı 2005, ss. 177-120).

Bu iki özerk bölgenin Gürcistan ile yaşadığı ayrılıkçı mücadele yıllarca sürmüştür. Gorbaçev'in perestroyka ve glasnost politikalarının ardından gelen dağılmayla beraber iç çatışmalar tekrar başlamış ve Gürcistan ile SSCB arasında da gerilime yol açan olaylar ve Rus askeri 'barış gücü' komisyonu ile bu bölgeye konuşlandırılmıştır (2008 Georgia-Russia Conflict Fast Facts 2016).

Şevardnadze 1991 yılından sonra 1995'te ve 2000 yıllarındaki seçimlerde tekrar devlet başkanı olarak seçilmiştir. Başkanlığı boyunca yolsuzluklar ve kamu hizmetlerinin aksaması, ülkede kötü olarak seyreden ekonomik durumda da uzun süre beklenen iyileşme sağlanamaması ve ayrılıkçı çatışmalar yüzünden yaşanan kayıplar yıpranan halk nezdinde Başkan'a olan inancın ve desteğinin azaldığını göstermekteydi. Zira 2003 parlamento seçimleri ile siyasal bir krize giren Gürcistan'da muhalefet, seçimlere hile karıştırıldığı gerekçesiyle halkı sokaklara dökmüştür. İstifası istenen Başkan, seçimlerin olağanüstü hal ilan edince muhalifler tarafından darbe yapılmış (Ülke profili: Gürcistan 2014) ve 22 Kasım 2003'te Saakaşvili ve destekçileri ellerinde güllerle meclise girmiştir. Darbenin kansız sona ermesi sebebiyle de hareket 'Gül Devrimi' olarak adlandırılmıştır. 2004 yılındaki seçimler sonrasında Saakaşvili devlet başkanlığı görevine gelmiştir (Ülke profili: Gürcistan 2014).

2003 Gül Devrimi ve aşağıda sıralanacak olan olaylar dizisi 2008 Gürcü Savaşı'na giden süreçte Rus ve Gürcü tarafların arasındaki gerginliği daha üst seviyelere çıkarmıştır. Bunlardan ilki, Putin yönetimi tarafından 2002 yılında çıkarılan vatandaşlık kanunudur. Bu kanuna göre; BDT ülke vatandaşlarına başlattığı vize uygulaması ve bu uygulamayı ilk olarak Abhazyaya ve Güney Osetya halkalarını hariç tutarak Gürcistan'da uygulamaya geçirilmesidir (Ağacan 2001, s. 33). Bu iki bölgeye ayrıca pasaport da verilmiştir. İkincisi, Rusya'nın askerlerini Gürcü topraklarından çekmekte isteksiz davranması, II. Çeçenistan savaşında Gürcistan'ın Rusya'ya topraklarını kullandırmaması ve Çeçen kökenli Gürcü vatandaşlarına destek vermesidir. Üçüncü

olarak, Rusya'dan gittikçe uzaklaşan Gürcistan'ın ABD, AB ve Türkiye ve NATO ile olan ilişkilerine ağırlık vermeye başlayarak ve Washington yönetiminden sınır güvenliğinin sağlanması için 2002 yılında 'Eğit - Donat' programı kapsamında 64 milyon dolar yardım almasıdır. Bir diğer sebep, 2003 Irak Savaşı'nda ABD'ye askeri tesislerini açan Gürcistan'ın, 2002 yılında NATO'ya üyelik için resmi başvuruda bulunmasıdır. Bu gerginliğin son adımı da Gül Devrimi ile ABD'de eğitim görmüş Saakaşvili'nin işbaşına gelmesi olmuştur. Gürcistan ile hava, kara, deniz ve demiryolu bağlantısını keserek, vize ve posta hizmetlerini durduran Rusya, Gürcistan'dan yaptığı tarım ürünü ithalatını da durdurarak Gürcistan'a satılan doğal gazda yüzde 100 zam yapmıştır (Kanbolat 2001, ss. 63-65). Bu sebepler Gürcistan ve Rusya arasında tarihten gelen mücadelenin Güney Osetya ve Abhazya sorunları ile birleşerek Rus-Gürcü Savaşı'nın sıcak çatışma halini almasına ve bir savaşa dönmesine sebep olmuştur.

2005 yılında Gürcistan ve Ukrayna'daki son huzursuzluklarla ilgili sorulan sorulardan birine Putin : 'Bazı milletler devamlı devrimlere mahkumdur.' açıklamasını yapmıştır ve bu millet bu kez de Gürcistan olacaktı (Goodby [tarih yok]). ABD desteğiyle yönetimi ele alan Şaakaşvili, Rusya'nın tercihini Güney Osetya'dan yana kullandığını fark etmişti. Bağımsızlığından beri Rusya, Gürcistan'ın toprak bütünlüğünün sağlanması konusunda isteksiz davranmış hatta ülkenin parçalanmasına götürecek olayları ve grupları desteklemekte sakınca görmemiştir.

Şekil 2.3: 2008 Güney Osetya Savaşı'nda Rus ve Gürcü Birliklerinin Rakamsal ve Bölgesel Dağılımı

Kaynak: <http://www.orsam.org.tr/trUploads/Haritalar/Images/27-oset.%20s..jpg>

Rusya'nın, 8 Ağustos 2008 tarihi itibarıyla Gürcistan'a yönelik 5 gün sürecek askeri operasyon başlatması ve Gürcistan'da bazı hedefleri havadan bombalaması ve tanklarla Gürcistan'ın başkentine girmesi sonucu Rus askerleri Abhazya ve Güney Osetya'yı da ele geçirmiş, her iki bölgenin de bağımsızlığını tanımıştır. BDT'den ayrılacağını ilan eden Tiflis yönetimi, Moskova'dan tamamen ayrılmıştır (Antelava 2015). 13 Ağustos'ta Başkan George W. Bush, Gürcistan'a insanı yardım göndereceğini bildirmiş ve Dışişleri Bakanı Condolezza Rice'ı diplomatik görev için Fransa ve Gürcistan'a göndermiştir. 15 Ağustos'ta Gürcistan Cumhurbaşkanı Mikhail Şaakaşvili ve Rusya arasında Fransa devlet başkanı Nikolas Sarkozy'nin arabulucu olduğu ateşkes anlaşması imzalanmıştır. 22 Ağustos'ta ise Putin'in iki dönem devlet başkanı olarak seçilmesi sebebiyle yeni başkan seçilen Dimitri Medvedev Gürcistan'daki tüm askeri varlığını geri çekmiştir (2008 Georgia-Russia Conflict Fast Facts, 2016).

Rus-Gürcü savaşını sadece bu iki devlet arasındaki bir savaş olarak düşünmek, dış politika analizinde bizi hataya düşürecek bir yaklaşım olacaktır. Bu savaşla Rusya'nın ilk amacı Amerika'ya kolay teslim olmayacağını göstermek istemesidir. Aynı zamanda da yeni yüzyılda adım adım yükselen yeni Rus-Amerikan mücadelesinin bir yönüdür. Bu savaşta Rusya'nın diğer amacı, ABD destekli Saakaşvili yönetimini, Rusya'ya karşı

ABD ile ittifak kurduğu için cezalandırmak istemesi ve Sırbistan’da “ayrılıkçı Arnavutlara” destek veren ABD’ye, Gürcistan’daki “ayrılıkçı Osetlere, Abhazlara ve Acarlara” destek vererek karşılık vermek istemesidir. Ve Rusya’nın üçüncü amacı; askeri saldırı vasıtasıyla hem ABD’ye hem de dünya kamuoyuna “Eğer ABD’nin arka bahçesi Latin Amerika ise, benim de arka bahçem Kafkasya ve Orta Asya’dır” mesajını vermektir (Mammadov 2004).

BDT ülkelerinin bu savaşa yaklaşımı ise bekle-gör şeklinde olmuştur. Çünkü demografik yapılarında Rus nüfusu çokça barındıran devletler Rusya’yı karşlarına almak istememiş ve Gürcistan’a beklediği desteği vermemişleridir (Nogayeva 2008).

2.7.3.2 Savaş sonrası Gürcistan

2008 Savaşı, Güney Osetya ve Abhazya’nın bağımsızlıklarının Rusya ve bazı ülkeler tarafından tanınması açısından bir kazanç olarak görülse de Rusya’ya olan bağımlılığın artmasının da kaçınılmaz olduğunun bir göstergesidir. Örneğın; Abhazya’nın AB ve diğer Batılı ülkeler ile iletişim kurma çabaları özellikle savaş sonrası iyiden iyiye sekteye uğramıştır. Yakın zamanda Rusya ile imzalanan bir anlaşma ile Abhazya sınırları içerisinde Rus üsleri kurulmasının önü açılmıştır. Bu durum, Rusya’nın bağımsızlıklarını tanıdığı bu iki bölge üzerinden Çarlık dönemi anlayışı ile etki alanını yaymasını ve Kafkasya’nın haritasını kendi ulusal çıkarlarına göre yeniden değiştirilmesini sağlamıştır (Şir 2009). Beş gün savaşı sonrası ve küresel ekonomik kriz bir arada düşünöldüğünde, Gürcistan’ın yeni ekonomik problemlerle karşılaştığı görölmüştür. Bu finansal problemlerin bazıları; savaşın sebep olduğü ekonomik zararı mali yıkım, bankacılık sektördeki krizle mücadele, yüksek enflasyon oranlarının daha da artmasını önleme ve ulusal paranın istikrarını korumak şeklindedir. Aynı zamanda savaş sonrasında ABD ve AB’nin önerdiği serbest ticaret rejimine geçiş içinse gerekli reform ve iyileştirmeyi yapabilme sorumluluğunu üstlenmiştir. Bu ve bunun gibi sosyal, ekonomik ve mali politikalarını başarıya ulaştırabildiği takdirde Gürcistan devleti Rusya karısında varlığını koruyabilecektir (Güney Kafkasya’da Bölgesel İstikrar Çalıştay, 2014).

Görölen odur ki; Kafkasya’daki krizler dış kaynaklı olup, ölkelerdeki iç siyasi gelişmeler dış politikaya endekslenen istikrarsızlıktır. İç siyasi istikrarın sağlanabilmesi,

Gürcistan devletinin reform hareketlerine hız vermesi, iktidarlarını ise Rusya-Batı arasında yaşanan rekabette saf tutma yarışına değil, uluslararası alanda tarafsız ve pragmatik açılımlara dayandırması ile mümkün olabilecektir (Şir 2009).

Rusya'nın tarihsel "düşman" algısı, enerji kaynakları, NATO yayılmacılığının karşısında durması ve Rusya'nın stratejik çıkarlarını koruma çabası geleneksel Rus dış politikasında bir sapma olmadığını göstermektedir (Papava 2008).

Savaş sonrasında, Saakaşvili'nin iktidar desteği giderek azalmış, olduğu göze çarpmıştır. Etrafındaki etkin politikacı ve siyasi desteğini yitiren Saakaşvili, iktidarını devletin güvenlik birimlerine olan yakınlığını koruyarak devam ettirmeye çalışmıştır. Ancak 1 Ekim 2012'de yapılan seçimlerle, hükümetlerin darbeye değiştiği Gürcistan'da 2004'ten beri devlet başkanı olan Birleşmiş Milli Hareket'in lideri Mikhail Saakaşvili, Bidzina İvanişvili'nin 'Gürcistan Rüyası' bloğu karşısında yenilgi almıştır ve 2013 yılında Gürcistan'da parlamento rejimine geçiş yapılmıştır (Mehdiyev 2012). Parlamento seçimlerini kazanan 'Gürcistan Rüyası partisi tarafından cumhurbaşkanı adayı gösterilen Georgi Margvelaşvili ise 2013 yılı itibariyle Gürcistan cumhurbaşkanlığına seçilmiştir. 'Biz Batılıyız' diyen cumhurbaşkanı hem Batı hem de Rusya ile iyi ilişkiler içinde olacağını da belirtmiştir (Gürcistan'ın yeni cumhurbaşkanı Margvelaşvili, 2013).

2.7.4 Rusya'nın Soğuk Savaş Sonrası Orta Doğu Politikası

Arap Ortadoğu'sundaki Rus nüfuzunun ve varlığının en üst düzeyde bulunduğu Soğuk Savaş dönemi boyunca Rusların Ortadoğu'daki mevcudiyeti Sovyetler Birliği'nin süper güç olma veya bu konumunu sürdürme iddiası ile ilişkilidir. Soğuk Savaş döneminde bloklar arası rekabet çerçevesinde Ortadoğu'da kendine yakın yönetimleri destekleyerek ABD'nin karşısına dikilen Rusya, Soğuk Savaş sonrası dönemde de dünyadaki yer arayışları çerçevesinde yine Ortadoğu'dadır.

1990'lı yılların sonlarından itibaren çok kutuplu dünya düzeni içerisinde Avrasya süper gücü olma talebini güçlendiren Rusya, bu hedefi doğrultusunda başta kendi "yakın çevresi" olmak üzere hemen hemen dünyanın her yerinde ABD'nin tek taraflı uygulamalarının karşısına çıkmaya başlamıştır. Rusya için nostaljik bağlara sahip

bulunduğu Arap Ortadoğusu da, büyük güç statüsünü kanıtlamak için girişimlerde bulunduğ alanlardan biri olmuştur. Primakov'un 1996 yılında Dışişleri Bakanlığı görevine gelmesinden itibaren, Rusya Arap Ortadoğusu ile eski bağlarını yeniden tesis edilmeye başlanmıştır. Dolayısıyla Rusya'nın Ortadoğu bölgesinin genelinde artan etkinliği süper güçlük iddiasıyla dünya politikasına yeniden dönüşünün bir tezahürüdür. Rusya açısından yakın çevre üç alt bölgeye ayrılmış bulunmaktadır. Rusya açısından öncelik sırasına göre sıraladığımızda bunlar Kafkasya, Orta Asya, ve Ortadoğu' dur.

Gorbaçov dönemi ve 1990'lı yılların ilk yarısı, Rusya'nın Ortadoğu'daki varlığının sıfırlandığı bir dönemdir. Bu durumun 2000'li yılların ortalarına kadar devam ettiği söylenebilir (Purtaş [tarih yok]). Her ne kadar 1996 yılında Primakov'un Dışişleri bakanı olması ile Ortadoğu, Rus dış politikasında yeniden yer edinmeye başladıysa da, bu ancak 2003 yılı başlarından itibaren ABD'nin Irak'ı işgali sürecinde Putin'in savaşı önlemeye yönelik çabaları çerçevesinde söz konusu olmuş, ne var ki bu da Irak'a müdahaleyi engelleyememiştir.

1999 baharında Putin başbakan ve 2000 yılında da başkan olunca üç temel hedefi vardı: (a) Rusya'nın dünyadaki prestijini restore ederek ABD'nin dünyayı tek başına yönetmesini önlemek, (b) Rus ekonomisini inşa ederek Rusya'yı tekrar süper güç yapmak, (c) Müslümanları ve özellikle Ortadoğu yardımlarının 1999'da başlayan Çeçenistan savaşının tarafı olan Çeçen isyancılarına ulaşmasını engelleyerek savaşa son vermektir (Friedman 2010, s. 14).

Yeltsin dönemi Rus Ortadoğu politikasının temelde savunmacı bir yol izlediği tartışmasızdır. Putin dönemi ise Rus varlığının dünyaya yeniden gösterilmesi Moskova'nın Ortadoğu'daki gerçek varlığının da aktif olarak gösterilmesini sağlamıştır. Ortadoğu'da artan Rus varlığı bölgeyi etkisi altına alan birçok çatışma ve anlaşmazlıklarda taraf seçme zorunluluğu getirmiş Rusya'da bu tercihi ulusal ve uluslararası çıkarlarına karşılık bulduğu Suriye'den yana kullanmıştır. Son olarak da Moskova için Orta Doğu'nun artan ekonomik önemi, Putin'in bu bölgedeki neredeyse bütün ülkelerle (İsrail de dâhil) ekonomik ilişkiler kurmasını ve geliştirmesini gerekli kılmıştır (Friedman 2010, s. 43).

Muammer Öztürk'ün *Rusya'nın Sınır Aşan Sorunları Yönetme Kabiliyeti: Emperyal Mirasın Kullanımı* adlı makalesinde Rusya'nın son dönemlerde yazılmış birçok makalede artan derecede eski imparatorluklara dönüş fikrine odaklandığından bahsetmektedir. Bu bağlamda bugünün ulus-devletleri hatta uluslararası örgütleri kapasitelerinin çok ötesine geçen küresel ve bölgesel problemlerle baş etme sorunuyla yüz yüze gelmektedir ve izlenilen metotlar ise eski imparatorluklarınkı ile benzerlik göstermektedir. Rusya da Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra sınırları aşan politikaları ve askeri eylemleri ile bu varsayımı güçlendirmektedir (Öztürk 2013, ss. 9-10).

2.7.4.1 Arap Baharı ve Sonrasında Suriye Krizine Rusya Yaklaşımı

1963 yılından itibaren Baas Partisi (Şen 2004) tarafından yönetilen Suriye, 1970 yılından bu yana Esad ailesi tarafından yönetilmektedir. 1967 yılı itibariyle kalıcı rejime sahip olan ülkeyi 1970 yılında Hafız Esad iktidarı ele geçirmiş ve 2000 yılında ölene kadar da cumhurbaşkanı olarak gücü elinde tutmuştur. Hafız Esad'ın ölmesiyle yerine oğlu Beşar Esad gücünü ordudan ve Baas Partisinden alan, babası gibi Ortadoğu'da üstünlük elde etmek istemiştir (Cleveland 2008, ss. 441-450).

Suriye; petrol ve su zengini bir ülke değildir. Ancak bölgedeki dengeleri etkileyecek jeopolitik ve stratejik bir konumda bulunmaktadır. İran'la birlikte İsrail'in en büyük düşmanı olan Suriye, Soğuk Savaş yıllarından itibaren de Moskova ile sadece siyasi değil askeri ve ekonomik olarak da köklü ilişkilere sahiptir (Doster 2013, s. 24). Suriye Rusya'nın tarihsel olarak Ortodoks-Slav hamiliği misyonunu tatbik ettiği önemli devletlerden de biridir. Suriye'deki 2 milyon civarında Hıristiyan'ın büyük bir çoğunluğu Ortodoks mezhebine dâhildir ve Moskova Ortodoks Kilisesi ile sıkı bağları vardır (Sarıkaya [tarih yok]).

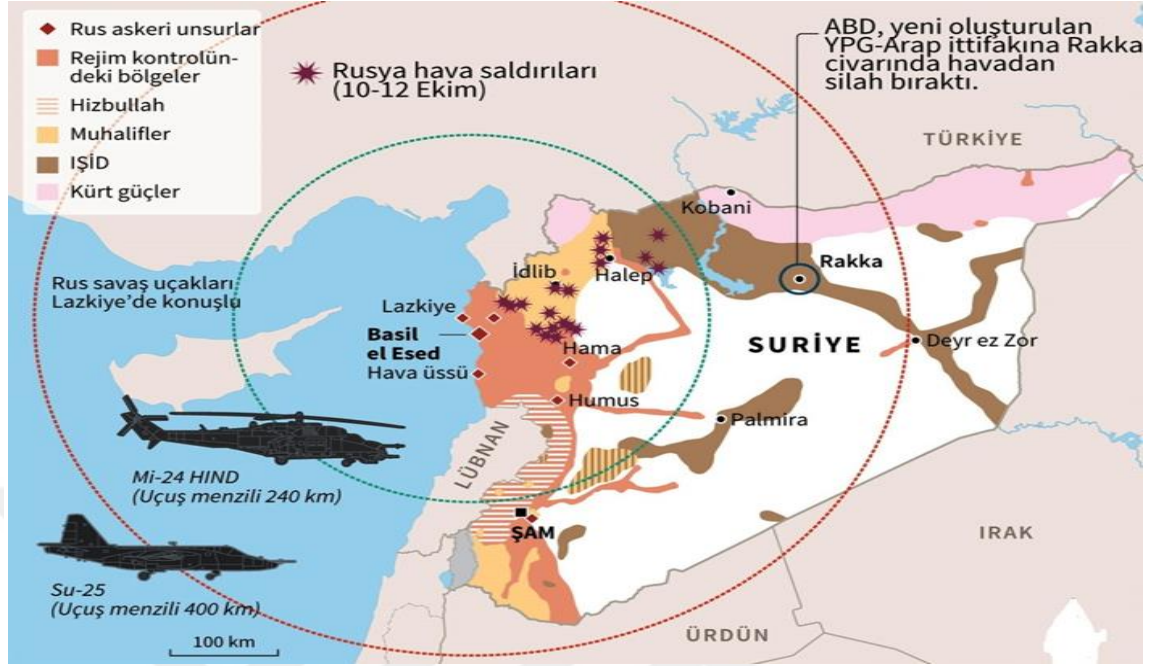
Arap Baharı, Ortadoğu'nun farklı dinamikleri, etkin, dinsel, mezhepsel fay hatlarını bir kez daha ortaya çıkarmış, sokağa çıkan kitlelerin türdeş olmaması ve çelişen talepleri emperyalist merkezlerin de müdahaleleri ile birleşince sorun uluslararasılaşmış ve çözülmesi zor bir düğüm haline gelmiştir (Doster 2013a, s. 25).

Aralık 2010'da Tunus'ta başlayan sonrasında Libya, Mısır, Suriye, Bahreyn, Yemen başta olmak üzere Arap coğrafyasında görülen ayaklanma hareketlerine tüm dünyanın hazırlıksız yakalandığı söylenebilir. Ayaklanmalar başta Rusya ve Batı ülkelerinin pozisyonunda ciddi, gözle görülür bir ayrılık oluşturmamıştır. Bu anlamda Rusya'nın Arap Baharı'na dair görüşleri; Rusya, Arap Baharı'nın bölgede rüşvet, yolsuzluk, işsizlik, otoriteryanizm, klan kültürü ve kayırmacılıktan kaynaklandığını, bunlara iktidarın iş dünyasına baskısı ve ABD'ye dayalı dış politikanın da eklenmesi ile tepki olarak siyasal İslam'ın etkisinin arttığı şeklindeydi (Ertuğral 2015).

Rusya perspektifinden ele alındığında 2011-2012 yıllarında başlayan Arap Baharı sürecindeki olaylara karşı tutumu ve 'yeni 'Rusya'nın küresel politika sahnesinde bir dünya devleti olarak önceki rolünü restore etme isteği ve çabasında, *soft-had power* ını çıkarları için kullanmakta tereddüt etmediğini göstermektedir. Rusya'nın politik duruşu, yakın ve komşu coğrafyasında dünya ilişkilerini şekillendiren apaçık biçimde aktif bir rol üstlenmiştir. Ayrıca Arap Baharı, Rusya için sürpriz olsa da bu sefer daha hazırlıklıydı. Oysa ki; daha önce kendi yakın çevresinde gerçekleşen renkli devrimler sırasında diplomatik manevralar yoluyla domino etkisinin karşısında durmaya çalışmıştır (Öztürk 2013, ss. 10-17).

Rusya ve ABD gibi büyük devletlerin ulusal çıkarlarının coğrafi olarak kendilerine uzak bölgeleri de kapsadığı düşünülürse Suriye konusunda da iki ülkenin takınacağı tavır önem taşımaktadır. Bölgesel güçler bağlamında Rusya ve Çin ile birlikte İran'ın Suriye'deki Beşar Esad yönetimine destek verdikleri görülmektedir. Buna karşılık ABD ve Batılı güçler ise Esad'a karşı savaşı muhalif oluşumlara dolaylı olarak destek vermektedirler. Suriye'de olası bir hükümet değişikliği neticesinde radikal İslami grupların güçlenmesini istemeyen Rusya, kendi içinde ve yakın çevresi olarak gördüğü BDT sahasında olası İslami bir genişlemeden kaygı duymaktadır.

Şekil 2.4: Rusya'nın Suriye Çıkarması

Kaynak: <http://turkhaber.com.tc/rusya-turkiyeyi-kusatiyor/>

Askeri anlamda Suriye, Rusya'nın Akdeniz'deki tek üssü olan Tartus limanı nedeniyle stratejik öneme sahiptir. Tartus, Soğuk Savaş sırasında Ruslar tarafından bir ikmal ve bakım üssü olarak kullanılmıştır ve halen Tartus üssü esasen Rusya'nın Karadeniz Filosu'na bağlıdır. Suriye'nin Lazkiye'den sonra ikinci büyük ve önemli limanı olan Tartus'taki üs, Suriye hükümeti ile 2005 yılında yenilenen bir anlaşmayla daha uzun süre Rusya'nın elinde kalacaktır. Tartus Limanı Suriye'yi, Rusya'nın Ortadoğu'ya açılan kapısı durumuna getirmektedir. 2017 yılında kiralama sözleşmesi bitecek olan Ukrayna'nın Sivastopol limanına alternatif olarak Tartus'u gören Rusya, bu limanı ticaret limanı haline getirmeyi de amaçlamaktadır.

Silah ticaretinde ise 2006-2010 yılları arasındaki dönemde Rusya, Suriye'nin silah ithalatının yüzde 48'ini karşılamaktadır. Bu anlamda Suriye Rusya'nın silah ticaretini yaptığı en önemli silah partnerlerindedir. Rusya'nın Suriye ile gerçekleştirdiği askeri teçhizat ve silah satım alanındaki işbirliği Arap Baharı olayları sebebiyle zarar görmüştür. Bu konuda Kremlin'i kaygılandıran bir diğer konu da Suriye'ye satılan

silahların yabancı istihbaratın eline geçmesi ve Rusya'nın kendi güvenliğinin tehdit edilmesidir (Kamalov 2013, ss. 62-63).

Yukarıdaki harita incelendiğinde Rusya'nın askeri varlığı ve bölünmüş Suriye'nin özellikle Rus askeri üslerinin bulunduğu bölgelerde rejim askerilerinin kontrolü altında olduğu görülmektedir. Suriye topraklarındaki bölünmüşlük dış güçlerin sürekli yardımıyla güçlenen örgütler tarafından kontrol edilmektedir. Rusya'nın Esad aleyhine sergilediği tutum söylemlerden ibaret olup derin bir işbirliği içinde olduğu aşikardır. Rusya'nın Osmanlı döneminden beri gerçekleştirmek istediği ve İstanbul ve Boğazlar yoluyla gerçekleştiremediği bu hedefi Doğu Akdeniz üzerinde kontrol sahibi olarak gerçekleştirmek istemektedir.

Rusya'nın Suriye politikası başından bu yana kendi içinde tutarlı bir seyir izlemiştir. Örneğin; BM Güvenlik Konseyi'nde Ekim 2011 ve Şubat 2012'de uçuşa yasak bölge ve muhaliflerin silahlandırılması tekliflerine Çin'le beraber tereddüt etmeden karşı koyan Rusya (Joya 2012, s. 35), Suriye'ye savaş gemisi yollayarak, silah satarak, borçlarını silerek destek verdiğini açıkça göstermektedir. Soğuk Savaş döneminde Suriye'deki Tartus limanının stratejik üs olarak kullanılması ve özellikle İran'la yakın ilişkileri Rusya'nın bu desteğe devam edeceğini göstermektedir. ABD'nin önceliğini Ortadoğu'dan Asya-Pasifik'e yönelttiğinin farkında olan Rusya, bölgedeki nüfuz alanını genişletmeye çalışırken bölgesel politikalarla da bu fikri desteklemektedir. Rusya'nın izlediği bu yol haritalarında jeopolitik güvenliğini ve çıkarlarını temel aldığı açıktır.

Suriye'de yaşananları sadece bir ülkenin iç sorunları olarak görmek olayların analizlerinde yanlış sonuçlara varılmasına sebep olacaktır. Çünkü bölgesel olmaktan çıkıp uluslar arası bir nitelik alan bu savaş, büyük güçler arasında vekaleten yürütülen bir savaş halini almıştır. Bir yanda Rusya, Çin ve İran diğer yanda ABD, İngiltere, Fransa, İsrail, Türkiye, Suudi Arabistan ve Katar'ın varlığı dikkat çekmektedir. Başlangıçtan beri Esad rejiminin tahminlerin ötesinde bir direniş göstermesi, rejim muhaliflerinin bekledikleri ölçüde halktan destek görmeyişi, terör eylemlerinin artması muhalifleri bir ölçüde başarısızlığa itmiş, Esad karşıtı ülkelerin de yeni arayışlara girmesine sebep olmuştur (Doster 2013b, ss. 34-40).

Rusya Hükümeti, Suriye iç savaşının başlamasından bu yana Esad'dan yana olmadığını, ülkede şiddetin yayılmasını ve dışarıdan müdahaleyi engellemeye çalıştığını belirtmektedir. Rusya, Suriye'nin başta IŞID terör örgütü (Irak ve Şam İslam Devleti) olmak üzere tüm terörist gruplardan temizlenmesi gerektiğini sonrasında ise Esad'ın geleceğine karar veren mekanizmanın dış güçler değil, yalnızca Suriye halkı olabileceğine dikkat çekmektedir.

Sonuç olarak Suriye'de iç savaşın başladığı 2011 yılından beri Şam'daki rejime siyasi desteğini sürdüren Rusya, bu desteği daha sonra ülkeyi istikrarsızlığa götüren IŞID terör örgütüyle mücadele kapsamında devam ettiğini belirtmiş ve Rusya'nın Suriye'ye yapacağı desteğin hava operasyonları şeklinde devam edeceğini, Suriye ordusunun karadan yaptığı operasyonlara da yardım edeceğini söylemiştir.

28 Eylül 2015 yılında gerçekleşen BM Genel Kurulu 70. dönem toplantısına da Suriye krizi damga vurmuştur. ABD ve Fransız hükümetleri Esad'ın gitmesini savunurken Rusya, IŞID ile mücadele için Esad'la işbirliğinin kaçınılmaz olduğunu ifade etmiştir. Başbakan Medvedev ise Rusya'nın Suriye'de kendi ulusal çıkarları doğrultusunda hareket ettiğini açık bir dille ifade etmiştir.

Putin'in dış politika tercihlerinin Çarlık Rusya'sı ve Sovyetler Birliği'nden kalma algı ve anlayışla sürdürdüğünü; Rusya'nın onurunu kurtarmak, Sovyetler Birliği'nin çöküşü ve Soğuk Savaş döneminde Batı tarafından küçük düşürülerek bir nevi yenilgiye uğratılması sonrasında ülkeye yeniden büyük güç statüsünü kazandırmaya çalışmak şeklinde olduğu ortadadır. Ancak ülke içinde iç politika girişimlerde bir türlü sağlanamayan saygınlığı yabancı ülkelerde güç kullanarak telafi etmeye çalışmaktadır (İsmayilov 2015).

2.7.5 Rusya'nın Sovyetler Birliği Sonrası Yakın Çevre Politikası

Soğuk Savaşın sona ermesiyle kurulan Rusya Federasyonu'nun 1990lı yılların ilk çeyreğinde 'Batıcılık' söylemini esas alan dış politikaya yöneldiği görülmüştür. Rusya Federasyonu'nun ilk devlet başkanı Yeltsin, serbest piyasa ekonomisine geçerek ABD ve AB ekonomik modelleri benimsemiştir. Ancak batıyla yakınlaşma Rusya'nın Doğu Avrupa, Kafkasya ve Orta Asya coğrafyaları ile olan ilişkilerinde kırılmalara sebep

olunca ve Batıdan beklediği ekonomik ve siyasi desteği de göremeyince yüzünü Avrasya coğrafyasına dönmüştür (Lo 2004, ss. 71-73).

Özellikle 2000 yılında devlet başkanı olan Putin ile Pragmatist-Avrasyacı ve çıkar dayalı dış politika vizyonu ortaya konmuştur. 1993 yılında ilan edilen Yakın Çevre Doktrinin en önemli belgesi sayılan Karaganov Doktrinde Rusya Federasyonu'nun ve Bağımsız Devletler Topluluğu (BDT)'nin güvenliğini sağlamak için gerektiğinde ülke dışında da Federasyon askerlerinin konuşlandırılacağı ifadesi yer almıştır. Bu bağlamda Rusya, yüzünü Birliğin eski üyelerine çevirmiş ve bu iki doktrin çerçevesinde Orta Asya, Kafkaslar ve Ukrayna bölgesinde askeri üsler kurarak ülkelerin sınırlarını kendi askeri denetimi altına almıştır (Sönmezoğlu 2014, ss. 472-473).

1993'ten sonra Yakın Çevre terimi BDT'ye üye olan veya olmayan eski Sovyet Cumhuriyetlerinin hepsini kapsayacak şekilde kullanılmıştır. 1991 yılında Rusya, Beyaz Rusya ve Ukrayna'nın imzaladığı MİNSK deklarasyonu Yakın Çevre politikasının merkezin oluşturduğu BDT ye giden yolu açmış, Rusya; Ukrayna, Beyaz Rusya, Kazakistan, Kırgızistan, Türkmenistan, Özbekistan, Azerbaycan, Tacikistan, Ermenistan ve Moldova'yı kapsayacak şekilde oluşumunu tamamlamıştır. Ancak bu topluluğu oluşturan cumhuriyetler Moskova hegemonyasından çıkamamış, topluluğa katılımlar genel anlamda cebren olmuştur. Çünkü ülkelerde iç çatışmalar ve sorunların ortaya çıkması Rusya'ya mecburiyeti doğurmuştur. Yani Rusya bu ülkeleri kendine mahkûm etmiştir.

Yakın Çevre Doktrini çerçevesinde Rusya'nın öncelikli hedefleri; 'Gümrük Birliği' ve 'Avrasya Birliği' projeleridir. Eski Sovyet coğrafyasında eski nüfuz ve etkisini farklı formatta yeniden kurabileceği bu projeleri hayata geçirmesinde hayati öneme sahip ülkeler Beyaz Rusya, Kazakistan ve Ukrayna'dır. Özellikle Ukrayna'nın bu projelere öncülük etmesi Avrasya Birliği'ne davet edilecek diğer eski Sovyet ülkeleri bakımından teşvik edici olacak hem de güven verecektir. Ukrayna olmazsa Rusya'nın yakın çevresindeki hâkimiyeti hiçbir zaman istediği ölçüde olmayacaktır (Özbay 2014, ss. 8-9).

SSCB'nin dağılmasından sonraki dönem kimlik sorunlarının yaşandığı bir döneme tekabül etmektedir. SSCB döneminde kullanılan bütünleştirici değerler, kavram ve

kurumlara yerle bir olmuştur. Dış politikanın ayrılık ve farklılığın kendilerini güçlendirmek için tarafları karşılıklı olarak birbirlerinin unsurlarını yok etme ve ötekini ayırmak adına kullandıkları bir araç olduğuna göre ulusal kimliklerin de 'ötekileştiren' bir aidiyet hissi olduğu varsayımına dayanarak kimlik sorunları ortaya çıkartılmış ve Rusya'nın milliyetçi söylemler ile kendini süper güç makamına taşıması kolaylaştırılmıştır (Allison [tarih yok]).

2.7.5.1 Ukrayna'nın Önemi

Eski bir Rus atasözü: 'Moskova Rusya'nın kalbi; St. Petersburg kafasıdır; Kiev de anasıdır.' demiştir. Rusya ile kaderleri ayrılmaz şekilde birbirine bağlanmış olan Kiev, Rusya'nın step imparatorlu olması için şarttır (Bekar 1994).

Ukrayna tıpkı Türkiye gibi Avrupa ile ya da Batı bloğu ile Rusya ya da Asya arasında kalan bir tampon bölgede bulunmaktadır. Dünya tarihi açısından ülkenin coğrafyasına bakıldığında Ortadoğu'da yer alan ülkeler gibi hem Doğu-Batı hem de Asya- Avrupa bölgelerindeki nüfus kaymalarına veya devlet yapılanmalarına göre dünya sahnesinde yer aldığı görülmektedir.

Ukrayna, Asya'dan gelen kavimlerin geçiş güzergâhında yer almış ve beşinci yüzyılda devletlerin kurumsallaşmaya başladığı dönemde ilk Rus Devleti'nin kurulduğu yer olmuştur. Bir sonraki dönemde Moskova'ya geçen Rus Devleti, doğuya doğru genişlemeye başlayınca boş kalan Kiev bölgesini Doğu Avrupa toplulukları doldurmuştur. Bu anlamda Rus halkı gibi bir uluslaşma süreci tecrübesi yaşamayan Ukrayna, bir devlet olarak var olmuştur ancak bir Ukrayna ulusu oluşmamıştır. Bu sebeple de Ukrayna'nın doğusunda ülke nüfusunun yarısı Rus halkından oluşmuş ve bölgedeki çıkar çatışmaları etnik ayrımcılık üzerinden devam etmiştir.

Dünyanın en verimli topraklarına sahip olan Napolyon ve Hitler'in dahi bu sebeple ele geçirmek istedikleri Ukrayna, dünyanın hem tahıl bölgesi hem de zengin maden yataklarına sahip bir ülkedir. Sovyetler Birliği döneminde endüstri merkezi haline gelen bu topraklar, Rusya'nın elbette Batıya kaptırmak istemeyeceği bir konumdur (Çeçen 2014).

Bir Avrasya gücü olarak dünya hegemonyasına yönelen Rusya'nın tarihin derinliklerinden gelen Atlantik güçleri ile mücadelesine bir de Ukrayna faktörü eklenmiştir. Çünkü Sovyetler Birliği'nin Avrupa coğrafyasındaki bütün cumhuriyetlerinde olduğu gibi Ukrayna'da da Batı ile bütünleşme isteğinin ve Rusya'dan farklılaşarak ulusal kimliklerini ve dillerini yeniden inşa etme çabasının olduğu görülmüştür.

Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra Ukrayna, komşusu Polonya ile benzer ekonomik büyüklüğe sahipken son yirmi yılda Polonya, AB standartlarını yaklaştırmış, Ukrayna ise kötü bir duruma düşmüştür. Rüşvet, vahşi kapitalizm, Sovyet sonrası ağır sanayinin serbest piyasa ekonomisine adaptasyonunun zorluğu, eğitilmiş genç işsiz kesim ülkeyi hem Rusya'ya daha bağımlı hale getirmiş hem de kendi imkânlarıyla kalkınmasını zorlaştırmıştır. Bu sebeple Ukrayna'nın 21. yüzyılda temel hedefinin insanca yaşama olduğu açıktır. Bu hedefi de Avrupa Birliği sınırları içinde görmüş ve görmektedir (Arslan 2014).

Ukrayna ayrıca; Rusya, Orta Asya ve Hazar Denizi enerji kaynaklarının toprakları üzerinden Avrupa ülkelerine taşınmasında büyük öneme sahiptir. Bu nedenle Rusya açısından vazgeçilmesi ve göz ardı edilmesi imkânsız bir konumdadır. Aynı zamanda da enerji, petrol ve doğal gaz bakımından da Rusya'ya olan bağımlılığı bu iki ülkenin karşılıklı bağımlılığını dengelemektedir (Bingöl 2014).

2.7.5.2 Ukrayna krizi ve Rusya'nın tutumu

Ukrayna'da yaşanan krizin eylem ve çatışmalara dönüşmesi 2010 yılında Turuncu Devrimi sonlandıran Yanukoviç ve yönetiminin Kasım ayında AB ile Vilnius'ta imzalanması beklenen Ortaklık Anlaşması'ndan son anda vazgeçmesiyle başlamıştır (Özbay 2014). AB ile Rusya arasındaki Doğu Avrupa odaklı bölgesel rekabetin odağında yer alan Ukrayna'daki bu durum, Ukrayna siyasetine de yansımış ve ülke Batı (AB/ABD ile yakınlaşma) yanlısı parti/grup/aktörler ile Rusya yanlısı gelenekçi parti/grup/aktörler ekseninde kutuplaşmıştır. Bu kutuplaşma; etnik, bölgesel, ekonomik ve siyasal faktörler aracılığıyla toplum nezdinde de karşılık bulduğu için, Ukrayna toplumu da fiilen ikiye bölünmüştür. Yanuçesku, Rusya yanlısı gelenekçi kanattan geldiği için, AB ile ilişkileri soğutan bu kararı alması normal bir sonuç olarak

görülebilmektedir. Zaten Turuncu Devrim döneminde, Ukrayna-Rusya İlişkileri'nin kötüleşmesi nedeniyle, ülkenin büyük bir ekonomik çalkantı ile sarsıldığı, enerji kesintileri ile karşı karşıya kaldığı ve Kırım'daki ayrılıkçı istemlerin gün yüzüne çıktığı görülmüştür. Üstelik bu süreçte, AB'nin ve ABD'nin Ukrayna'ya ciddi bir desteği de olmaması, Rusya bakımından da Ukrayna'nın tercihinin Batı yanlısı olmaması gerekli kılmalıdır (Tüysüzoğlu 2013).

Ukrayna'daki yeni hükümete AB ve ABD'nin destek vermesiyle kriz iç sınırların ötesine taşınmış ve küresel bir boyuta taşıyarak Ukrayna, tercihinin Brüksel yerine Moskova'dan kullanmıştı. Kararın ardından Batı yanlısı halkın Kiev sokaklarında başlattıkları ve onlarca kişinin hayatını kaybettiği çatışmaların başlamasıyla Cumhurbaşkanı Yanukoviç ülkeyi terk ederek Rusya'ya sığınmıştı. Artık dünya Ukrayna sınırında tatbikat yapan ve Kırım'ı kontrol altına almak üzere olan Rus askerilerini izlemekteydi. Rusya'nın bu denli şiddetli tepki göstermesinin sebebi kırmızı çizgilerinin, ulusal çıkar ve menfaatlerimin tehlikeye düştüğü algısı olmuştur (Kanbolat 2014). Rusya Federasyonu dış politikasında Sovyetler Birliği'ni canlandırmak resmi tavır her ne kadar 'hayır' şeklinde olsa da Moskova'nın izlediği politikalarından aslanan cevabın 'evet' olduğunu anlamak zor olmayacaktır.

Rusya Kiev'deki olayları 'darbe' olarak nitelemiş ve yeni hükümeti tanımamıştır. Ukrayna'da yaşanan yönetim değişikliği ile iktidara gelen Batı yanlısı milliyetçi Ukraynalılardan oluşan ekibin gelmesi de Rusya için Ukrayna ile ilişkilerin normale dönmesine engel teşkil ediyordu. Yanukoviç'in Rusya'ya sığınması ve hala Devlet Başkanlığının sürdüğünü açıklaması ise Rusya'nın elini güçlendirmiştir. Yanuçenko'nun Rus ordusunu ülkeye davet etmesi Rus müdahalesine meşru bir zemin hazırlamıştır. 21 Şubat gecesi iktidara ele geçiren muhalif partilerden oluşan koalisyon hükümeti, Rusya karşıtı politikalara devam etmiş ve ilk olarak da Rusça'yı resmi dil olmaktan çıkarmıştır.

Aslında Rusya'nın kriz öncesi Ukrayna politikasının geneline bakıldığında Ukrayna'nın toprak bütünlüğü esas alınmış ve bunun üzerinden Batı ile işleri sürdürmek istemiştir. Yeni hükümetten maddi desteği kesen Rusya, altı ay sonra sona erecek doğal gaz indirimli doğal gaz anlaşmasının süresini uzatmama ve fiyatları yeniden eski düzeyine çıkarma kararı almıştır. Ancak Yeni Kiev hükümetinin tüm Ukrayna'yı kontrolü altına

almasını istemeyen Putin yönetimi, Ukrayna'yı yakın bölgeler üzerinden kontrol etme rotasına girmiştir. Bu bölge de Kırım olmuştur (Askeroğlu 2014).

2.7.5.3 Kırım

Ukrayna'daki olayları ve Rusya'nın Kırım kartının anlamını anlamak için bu coğrafyanın Rusya için önemine değinmek gerekmektedir. 9 Aralık 1917'de Kırım Halk Cumhuriyeti kurulmuş ardından 19 Ekim 1921'de Rusya'ya bağlı özerk cumhuriyet olmuştur. 1954'te ise Kruchcev tarafından Ukrayna'ya bağlanmıştır.

Rusya Ukrayna olaylarında Kırım kartını Gürcistan'a karşı bağımsızlığını tanıdığı Abhazya ve Güney Osetya politikası ile yinelemiştir. Öyle ki bu bölgelerin bağımsızlığı Gürcistan'ın NATO'ya ve AB'ye girmesini engellemiş, Kırım'ın bağımsızlığını tanımayan Kiev'in de NATO ve AB ilişkileri bozulmuştur (Arslan 2014).

Uluslararası ilişkileri alanında özellikle 1945 yılından bu yana iki önemli prensibin ortaya çıktığı görülmektedir. Bunlardan ilki; '*self-determinasyon*' (kendi kaderini tayin), ikincisi de '*territorial integrity*' (toprak bütünlüğü) dür. Ancak görünürde oldukça demokratik görünen bu kavramlar büyük devletler'in çıkarlarına ulaşmada hem bir amaç hem de araç olmuştur. Bu bağlamda Ukrayna Krizi ve Kırım'ın durumu değerlendirildiğinde Rusya'nın post-emperyal sendromunu üzerinden atamadığı ve Ukrayna'nın hızla bir düşman toprağı olarak algıladığı gözlenmiştir. Kırım'ın işgalini ise 1956'da Macaristan, 1968'de Prag'da ve 1979 yılında Afganistan'da bu ülkelerin meşru yönetimleri tarafından 'davet' edilerek müdahale gerçekleştirdiklerini gibi koruma misyonu gerçekleştirmiştir.

Yanukoviç' in ülkeyi terk ederek Rus ordusunun ülkeye davet etmesi ve muhalefetin tutumu yüzde 60'ı Rusların oluşturduğu Kırım Özerk Cumhuriyeti'nin güvenliğinin Rusya tarafından sağlanmasını gerekli kılarak Rusya'nın en büyük kozlarından birini aktif hale getirmesine yardımcı olmuştur.

Kırım, yaşanan olaylar üzerine kendi güvenlik ve geleneklerini kendisi belirlemek istemiş ve Kırım Parlamentosu 6 Mart 2014' te iki tarihi karar almıştır: Birincisi, Rusya

Federasyonu'na katılma kararı; ikincisi de, Sivastopol liman kenti dâhil Kırım' da 16 Mart'ta referanduma gidilmesi kararıdır. Bu referandum da yapılacak oylamada (a) Kırım'ın Rusya'ya dâhil olup olmayacağı, (b) Kırım'ın 1992 Anayasası temelinde elde edeceği geniş statü ile Ukrayna'nın parçası olup olmayacağına karar verilecekti. Bunun üzerine, Kırım 11 Mart 2014'te bağımsızlığını ilan ederek Ukrayna'dan ayrıldığını ve Rusya'nın Karadeniz'deki en büyük üssünün bulunduğu Kırım bölgesindeki Sivastopol¹¹ liman kentinin de Rusya'ya katıldığını açıklamıştır (Askeroğlu 2014). ABD ve Batı ülkeleri Kırım'ın Rusya'nın bir parçası kabul eden bu ilanı tanımadıklarını bildirmişlerdi (Arena Gazetesi 18 Mart 2014).

Kırım'ın işgali, Kırım'da işgal sürecini başlatan kişilerin Rusya'nın Karadeniz'deki üssüne bağlı Rus askerleri olduğu gerçeğini ortaya çıkardı. Böylelikle Rusya Kırım'da askeri kontrolü sağlayarak işgal etmiş, ardından da referandum ile ilhak etmiştir (The Guardian 18 Şubat 2014).

Şekil 2.4: Yeni Ukrayna Haritası

Kaynak: <http://www.aksam.com.tr/dunya/yeni-ukrayna-haritasi/haber-300119>

¹¹ Sivastopol; Sovyetler yıkıldıktan sonra Sivastopol Kırım'a dahil edilmemiş, Ukrayna Anayasasıyla özel statüye konulmuştur. 1997 yılında Ukrayna ve Rusya arasında yapılan anlaşma sonucu yüzde 81 'i Rusya, yüzde 19' u Ukrayna 'ya ait olmak koşuluyla ikiye bölünmüştür.

2.7.5.4 Ukrayna krizinin sonuçları

Rusya'nın Ukrayna'da yaşanan olaylar neticesinde Ukrayna ve Kırım'ı Batıya altın tepside sunması beklenemezdi. Kaldı ki ABD ile de Kırım için çatışmaya girmesi rasyonel bir girişim olmayacaktı. Çünkü yaklaşık 3000 oligarkın yönetiminde olan Ukrayna'nın sermayelerinin Batı bankalarında olduğu düşünülürken buna ek olarak ABD'nin ilgisinin de Asya-Pasifik bölgesine kayması karşılıklı bağımlılığın iki taraf için iç içe stratejik bağları koparamamaları anlamına geldiği açıktır (Arslan 2014).

2013 yılından başlayarak 2014 şubatında olgunlaşan ve dünya gündemi işgal eden Ukrayna krizinde özellikle hükümetin krizi yönetememesi, aşırı şiddet kullanımı krizin kapsamını genişletmiştir. Krizi başlatan görünürdeki güncel sebeplerin ötesinde tarihsel, sosyo-kültürel, ekonomik, psikolojik ve uluslararası boyutları ile de değerlendirmek gerekmiştir. Ukrayna'nın tarihsel anlamda bu arka planın ortaya koyduğu en önemli nokta, dinamik bir uluslaşma tecrübesi yaşamamış, ulusal kimlik oluşturamamış ve ulus inşa sürecini tamamlayamamış bir ülkenin meşruiyet ve otorite sorunu yaşayarak Rusya'nın da ezici gücü karşısında daha da ezilmesi olmuştur (Bingöl 2014).

Rusya'nın özellikle 1992 yılı ve sonrasında Ukrayna toprak bütünlüğünü tartışmaya açarak ülke yöneticilerinde güvenlik tehdidi algısı yaratması önce Batı vektörünü sonra da çok boyutlu vektörü Rusya'ya rağmen dış politika unsuru olarak ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Ancak Ukrayna yönetiminin Rus kimliğini ötekileştirmeyerek etnik temelli bir güvenlikleştirme politikası izlememesi ülke içinde de tutarsızlıklar oluşturmuştur. Bu politikalar Rusya tehdidi söylemlerine dayanarak Batıyla ve NATO'yla yakınlaşma çabalarının 2014 yılı kriziyle Ukrayna'nın topraklarının işgal edilmesine kadar uzanmıştır (Yapıcı 2009, ss. 394-404).

2003 yılı sonrası Putin' in yakın çevreye yönelik kendi merkezini yaratma çabasını uzun vade dış politika hedefi haline getirmiştir. Bugünkü sınırları bir Sovyet inşası olan Ukrayna ile etnik çatışmalar ve sınır anlaşmazlıklarını da bölge kontrolünde etkin bir araç olarak kullanılmıştır (Gel'man 2008). Yeni bir kimlik ve rol arayışında olan Rusya Gürcistan Savaşı'nda kazandığı öz güvenle Ukrayna Krizi'nden de Kırım'ı alarak oldukça kazançlı çıkmış Sovyet öncesi dönemde olduğu gibi Post-Sovyet döneminde emperyalist yöntemlerine devam etmiştir (Kaya 2013, ss. 30-32).

Tarihsel açıdan sıcak denizlere inme politikası çerçevesinde önemli bir konumda olan Kırım ve Ukrayna'daki Rus politikaları birbirleriyle örtüşmektedir. Ukrayna ve Kırım üzerinden Karadeniz'de kontrolü sağlayarak Karadeniz deniz ticareti için Sivastopol ve Odessa limanlarına ilişkin ulaşımın kolaylıkla sağlanmasını, böylelikle Ukrayna'dan geçen enerji hatlarını sorunsuz, istediği gibi kullanmayı hedeflenmiştir. Karadeniz ve Güney Doğu politikasının ayrılmaz bir parçası olan bu topraklarda şayet Rusya etkisini kaybederse şahdamarlarının kesilmesi anlamına gelmektedir. Rusya'ya göre, Ukrayna'daki Rus azınlığın temel hakları ve hayatı milliyetçi kesim tarafından tehdit altına alınmıştır.

Rusya öncelikle Kırım'ı işgal etmiş, sonrasında ise ilhak etmiştir. Her ne kadar Rusya, Kırım'a yönelik yaptığı askeri müdahalesini Kırım'daki Rus vatandaşları ve Rus askerlerinin tehdit altında olduğu gerekçesini ileri sürüp, meşru müdafaa hakkı çerçevesinde yapığını ifade etmiş olsa da, bu gün Rusya Kırım'da uluslararası hukuka göre, ilhak etmiş işgalci güç konumundadır (Ercan 2015).

Uluslararası hukuk meşru müdafaa hakkı ve vatandaşların korunması hususuna BM Antlaşmasında şu şekilde açıklık getirmektedir; *"Bu antlaşmanın hiçbir hükmü, Birleşmiş Milletler üyelerinden birinin silahlı bir saldırıya hedef olması halinde, Güvenlik Konseyi uluslararası barış ve güvenliğin korunması için gerekli önlemleri alıncaya kadar, bu üyenin doğal olan bireysel ya da müşterek meşru müdafaa hakkına hanel getirmez. Üyelerin bu meşru müdafaa hakkını kullanırken aldıkları önlemler hemen Güvenlik Konseyi'ne bildirilir ve Konsey'in iş bu antlaşma gereğince uluslararası barış ve güvenliğin korunması ya da yeniden kurulması için gerekli göreceği biçimde her an areket etme yetki ve görevini hiçbir biçimde etkilemez* (United Nations [tarih yok]).

Görüldüğü gibi uluslararası hukuk meşru müdafaa hakkının icrasını silahlı saldırıya hedef olma koşuluna bağlamaktadır. Rusya'nın Kırım'a gerçekleştirdiği müdahaleye bakıldığından ne Ukrayna'dan, nede Kırım'dan Rusya'ya karşı herhangi bir silahlı saldırıda bulunulmadığı gibi nedenlerle Rusya herhangi bir tehditle karşılaşmamıştır. Rusya'ya karşı herhangi bir tehdit olmadığından dolayı Rusya Ukrayna veya Kırım'a karşı bu hakkı iddia edemez.

3. ULUSLARARASI İLİŞKİLER TEORİLERİ KAPSAMINDA KONSTRÜKTİVİZM

3.1 KAVRAMSAL OLARAK KONSTRÜKTİVİZM

Konstrüktivizm uluslararası ilişkilerde ilk kez 1989 yılında Nicholas Onuf tarafından ve Sosyal Konstrüktivizm adıyla anılmıştır. Konstrüktivizmin doğuşu Waltz'ın Neorealizm ve Keohane'in Neoliberal Institutionalizm teorilerinin çevrelediği iki faktöre bağlanırken (Barnett 2005, s. 256) konstrüktivizm bir teori olarak modern ve postmodern teoriler arasında bulunan ve bunlar arasında bir köprü niteliğini taşıyan teori olarak düşünülmektedir (Fearon and Wendt 2006, ss. 59-60). Konstrüktivizmin amacı ya da ileri sürdüğü şey sübjektif, intersubjektif ve material dünyanın etkileşerek gerçekliği nasıl kurduklarını ve yapılar (structure) ile aktör(agent) arasında kimlik ve çıkarların etkileşimi göstermektir (Adler 1997, ss. 323-30).

Konstrüktivizm; insani etkileşimin, temel olarak basit bir şekilde maddi faktörlerden değil düşünsel faktörler tarafından biçimlendirildiğini ileri sürer; en önemli düşünsel faktörler en geniş şekliyle paylaşım ya da intersubjektif inançlardır ki, bu paylaşılan inanışlar amaca yönelik aktörlerin çıkarlarını kurar, inşa eder (Finnemore and Sikkink 2001, s.451).

'Intersubjectivity' kavramının önerdiği şeyden dolayı konstrüktivist teori sosyal ilişkilerin etkileşen aktörler arasındaki karşılıklılık temelinde kurulduğunu ve bilgi ile gerçek arasında açık, net bir amaç olmadığını ileri sürer. Kimlik, subjectivizminin sınırlarının yaratılmasında kritik bir rol oynar. Yapı, devlet kimlikleri kadar politikaları ve çıkarlarını da etkiler. Aynı zamanda devlet kimlikleri de yapıyı en az çıkarlar ve dış politika kadar etkileme kapasitesine sahiptir. Kurallar devlet ve yapı ve bunların

pratikleri arasında bir bağ kurarak ve kurallarla ilgili bir yöntem olarak aktörün niyetlerine uygun dengeli biçim oluşturur (Onuf 1994, s. 10).

1980'ler boyunca uluslararası ilişkiler bilimi özellikle Amerikan ana-akımı çerçevesinde oluşmuştur. İlki neo-realistler ve neo-liberaller arasında başlayan tartışma rasyonel ve ekonomik teorilerin uluslararası ilişkilere uygulanması konusunda rekabet etmiştir. Ancak uluslararası işbirliği kapsamında radikal bir şekilde farklı sonuçlara ulaşmışlardır. İkinci tartışma rasyonalistler ile eleştirel teori arasında gerçekleşmiştir ki neo-realizm ve neo-liberalizmin epistemolojik, metodolojik, ontolojik ve normatif yaklaşımları ve eleştirel teorisyenlerinin 'gerçek dünya' uluslararası ilişkiler hakkındaki düşüncelerine yapılan suçlamalar ışığında gerçekleşmiştir. Soğuk Savaş'ın sona ermesinin ardından bu ki tartışmanın yerini iki yeni tartışma almıştır. İlki rasyonalistlerle konstrüktivistler arasında ve eleştirel teori ile konstrüktivistler arasındadır. Bu değişimdeki katalizör uluslararası ilişkilere yeni konstrüktivist yaklaşımın doğuşu olmuştur. Yaklaşım, neo-realizm ve neo-liberalizmin pozitivismine ve rasyonalizme meydan okurken, dünya siyasetin empirik analizini meta-teorik eleştirisinden uzak tutmaktadır (Burchill vd. 2009, s. 212).

Ana akım teorilerinin Soğuk Savaş dönemi ve sonrasındaki önemli olayları öngörmek bir yana açıklamakta da başarısız olması konstrüktivizmin uluslararası ilişkiler disiplinine girmesi ve hızlı bir şekilde gelişmesine neden olmuştur (Flockhart 2012, s. 79).

Christian Reus-Smit'e göre konstrüktivizmin ortaya çıkışının 4 sebebi vardır:

- i. Eleştirel teorisyenlere meydan okuyan önceki rasyonalistlerin uluslararası ilişkilerin asli analizine getirilen teorik eleştirinin arkasından hareketle teoriyi kavrama şekillerinin üstünlüğünü yeniden tartışma girişimleri
- ii. Soğuk Savaşın sona ermesi ile neo-realist ve noe-liberalistlerin açıklayıcı iddialarının sarsılması ve özellikle global düzeni yeniden şekle sokan sistematik dönüşümün açıklanmasında yetersiz olunması konstrüktivizmin sundukları düşüncelerin ve iddiaların yer bulmasına imkan tanımıştır.
- iii. 1990ların başlamasıyla eleştirel uluslararası teorinin tezlerini benimsemiş yeni bir genç akademisyen jenerasyonunun ortaya çıkmasıdır. Ancak bu yeni

jenerasyon aynı zaman teorik gelişmeler hem empirik olarak hem de kavramsal olarak detaylandırılmasının yenilenmesi gerekliliğini de görmüşler. Tam da bu nokta da rasyonalistler ve konuları neo-realist ve neo-liberal gözle gören bu yeni jenerasyonun eski sorulara ve konulara yeniden dönmek istemelerini cesaretlendiren günümüz sistemik geçişleri açıklamada başarısız olmuştur.

- iv. Yeni konstrüktivistlerin avantajı, baskın rasyonalist teorilerin analitiksel başarısızlığıyla hayal kırıklığına uğrayan ana akım bilim adamlarının yeni bakış açılarını kucaklamadaki isteği olmuştur.

Yapılar, sosyal ve siyasal aktörlerin (devletler ya da bireyler olabilir) davranışlarını şekillendirebileceğini konusunda konstrüktivistler, düşünsel yapıların maddi yapılar kadar önemli olduğunu savunmuştur. Konstrüktivistler, paylaşılan bilgi, değer ve inanç sisteminin yapısal karakterde olduğunu ve sosyal ve politik uygulamalarda çok güçlü bir etkisinin olduğunu ortaya koymuşlardır.

Maddi olmayan yapıların aktörlerin kimlikleri üzerindeki etkisinin ne kadar önemli olduğunu tartışmıştır; çünkü kimlikler çıkarlar hakkında bilgi verir ve o da eylemler hakkında yukarıdaki açıklamalarda rasyonalistlerin aktörlerin çıkarlarına haricen karar verildiğine dair görüşlerini belirtmiştir.

Konstrüktivistler *amil ve yapının* birbirlerini ‘karşılıklı inşa’ ettiğini iddia etmektedirler. Normatif ve düşünsel yapıların aktörlerin çıkar ve kimliklerin çok iyi biçimlendirdiğini ancak bu yapıların bu aktörlerin bilgili eylemleri olmaksızın var olmayacağını da ileri sürdükleri savlardan biridir (Burchill vd. 2009, ss. 218-220).

Onuf, konstrüktivizmi eylemler ile başlatmıştır. Eylemler yapılı, rol alınır ve kelimeler konuşulur ve bunlar gerçeğin kendisidir. Dünyanın olduğu birçok şey – sorun, enerji, dalgalar- dünyaların yaptığı şeylerden oluşur. Bir şeyi yapmak yapılmış yeniden yapmaktır (Onuf 2013, ss. 36-37).

3.2 KONSTRÜKTİVİZMİN KURAMSAL ALTYAPISI

Yirminci yüzyılın en önemli sosyal kuramcılarında olan Antony Giddens, kuramının temel iddiası olarak yapı-aktör ya da özne-nesne gibi ayrımların ve karşılıkların geçersiz olduğudur. Hem aktörün eylemlerini hem de yapının kurallar ve kaynaklar

olarak etkisini dikkate alan yeni bir toplumsal kuram geliştirmiştir. Giddens'in yapılama kuramında yapı ve sistem kavramları birbirinden ayrıdır ve toplumsal bütünlüklerin yeniden üretiminde en köklü yapısal özelliklere yapısal ilkeler demiştir. Yapının sosyal sistemlerin bir özelliği olarak düşünmek gerektiğini ifade etmiştir (Emre 2015).

Sosyal bilimlerde yapının eylemden ve eylemi yapan aktörden önce geldiğini savunan – Durheim, Levi-Strauss gibi-düşünürlerin yanı sıra dünyanın ne yaptığını bilen aktörlerden oluşturduğunu ve eylemin yapıdan önce geldiğini savunan düşünürler de bulunmaktadır ve bu ikili tartışmalar sosyal bilimlerin en önemli tartışma konularından birini oluşturmaktadır. Tam da bu noktada yapı-eylem ikilciğini açıklamak adına akla gelen ilk isim Antony Gideens, olmuştur. Yapı oluşum ve varlığını ne yaptığını bilen aktörlerin sosyal dünyayı anlama çabalarına borçludur (Yıldırım 1991).

Yapıyı oluşturan unsurların arasındaki ilişkiler çok önemlidir ve yapıyı oluşturan temel parametreler düzenli ve sistemik ilişkilerdir. Aktörler ya da kurumlar bir araya geldiklerinde daha önce olmayan yeni bir takım özellikler ortaya çıkarırlar ve yapının eylem veya aktörün varlığı dışında bir varlığa sahip olmadığını iddia eder. Ancak Giddens yapının sınırlayıcı özellikleri olduğunu da kabul eder. Örneğin; beden ve maddi dünyadan kaynaklanan sınırlamalar, güç sınırlamaları ve yapısal sınırlamalar gibi. Yapıyı kural ve kaynaklar olarak tanımlayan Giddens, aktörlerin eylemlerinin de bu kaynak ve kurallardan etkilendiğini savunur.

Yapı ve eylem arasındaki bağımlılığı sağlayan olguya 'sistem' adını veren Giddens, sistemlerin sürekli yeniden üretildiklerinden zaman ve mekandan soyutlanamayacaklarını ifade etmiştir. Yapılar ise zaman ve mekanda var olmayıp sanal varlıklardır ve sadece ortaya çıktıkları anda var olurlar. Yani yapılar ortaya çıkan eylemin hem ortamı hem de sonucudurlar. Toplumsal sistemlerin yapısal özellikleri bu sistemleri oluşturan eylemlerin hem aracı hem sonucudur. Bu da yapılanma teorisinin *yapının ikiliği* (duality of structure) ni tanımlar. Yapılar insan zihninden plan ve düşünce olmanın ötesinde eylemlerle davranışlara dönüşmediği sürece somutlaşamazlar. Yapısal nitelikler sosyal sistemlerin kurumsallaşmasının sonucudur (Emre 2015).

Yapıların müşterek düşüncelerden oluştuğunu vurgularken sosyal aktörlerin kimlik ve çıkarlarının önceden verili olmadığını sosyal süreç içinde etkileşim sonucu ortaya

çıkıldığını savunmaktadır (Küçük 2009). Uluslararası ilişkilerde konstrüktivist dönüş bir çok kavramsal altyapının ve anlamlarının değişmesiyle gerçekleşmiştir (Küçük 2009).

3.2.1 Orta Yol Olarak Konstrüktivizm

Wendt; uluslararası siyasetin derin yapısının asla değişmediğine dair görüşlerin sürdürülmesinin güç olduğunu belirtmiştir. Bu bağlamda konstrüktivizm sosyal teori de değişimin kolaylığı inancının varlığı Uluslararası sistemin süregelen tüm anarşik yapısına rağmen kolektif eylemlerin arttığı ortadadır. Bu bağlamda Wendt, bu değişimin konstrüktivistler için bir kanıt olmaktan çok açıklayıcı sorun olduğunu belirtmiştir (Wendt 2012, ss. 384-385).

İki dünya savaşı arasında idealizm/realizm tartışması, 1960alrda gelenekselcilik / davranışsalılık tartışmalar uluslararası disiplinin yöntemlerini tartışmış ve ağırlıklı olarak pozitivist ağırlıklı tartışmalar ortaya çıkmış ve 1980li yıllardan sonra epistemoloji yoğunluklu pozitivism/post-pozitivism tartışmaları gerçekleşmiştir. 1980lerin sonunda ortaya çıkan konstrüktivizm ise yapılanma kuramının varsayımındaki sapmalar sonucu ortaya çıkmıştır. Özellikle 1990lar sonunda yapılandırmacılığın refleksif niteliğinden ayrılmaya başlamıştır.

Konstrüktivizm kavramını ilk kez kullanan Onuf, konstrüktivist düşüncelerin pozitif epistemolojiye yakın olduğunu düşünmüştür ve bu sebeple ilham kaynağı sosyal bilimci Antony Giddens olmuştur (Ateş 2008).

Konstrüktivizm uluslararası ilişkilerin doğasını sosyal varlık görmüş ve özelde ise uluslararası ilişkileri güçlü ve sistematik bir düşünme biçimi olarak ele almıştır. Meta-teorik olarak ifade edilecek olursa konstrüktivizmin yeri, bir köşesi rasyonalizme diğer köşesinin reflektivizmin olduğu üçgenin taban çizgisidir.

Waltz'un dediği gibi dünya siyasetini sadece ve basitçe devletlerin içlerine bakarak anlamak mümkün değildir. Eğer bir devletin hedefler politikalar ve eylemleri özel bir ilgi odağı haline gelirse; hatta merkezi ortak bir endişe haline gelirse; tanımlayıcı seviyeye geri dönüp incelemeye mecbur kalacaktır (Waltz 2010, s. 65).

Konstruktivizm; psikoloji, siyaset bilimi, sosyal teori gibi bilim dallarından etkilenmiştir (Kowert [tarih yok]) ve temel aktörün de devletlerin olduğunu kabul etmektedir. Diğer teorilerden ayrıldıkları nokta ise devletlerin davranışlarını sadece anarşi ve gücün belirlediği değil başka değişkenlerin de varlığını kabul etmeleridir. Birbirleri ilişkileri olan yapı ve aktörlerin birbirlerini karşılıklı inşa ettiğini, birini açıklamadan diğerinin açıklanamayacağını savunmaktadırlar. Çünkü uluslararası sistemdeki önemli yapılar maddi değil inter-subjektiftir ve bu sosyal yapılar devlet kimliğini ve çıkarlarını oluşturmaktadır. Uluslararası sistemin aynı zamanda devletlerin kontrolü dışında olduğuna, sabit olduğu fikrine de karşı durarak 'değişim' konusunu da gündeme taşımışlardır. Aslında anarşi devletler tarafından ve süreç içinde yaratılan bir olgudur. Yapı süreçten ayrı düşünülemez (Çakmak 2014, s. 125).

3.2.2 Kimlik ve Çıkar

Wendt kimlik ve çıkarın oluşturduğu sosyal yapıyı ortaya çıkarmıştır. Yapı, sadece maddi unsurlardan değil sosyal ilişkilerden de oluşmaktadır. Bu yapı paylaşılan bilgi, maddi kaynaklar ve uygulamalardır. Maddi kaynaklar sosyaldır ve objelerle aktörlerin birbirleri için ne anlam ifade ettiğine göre şekillenir. Devletlerin algısı ne ise kapasitelerini değerlendirmeleri de o yönde olacaktır. Sosyal yapılar aktörlerin kafasında veya maddi kapasitelerinde değil uygulamalarda var olur ve sosyal yapıları yaratır (Çakmak 2014, ss. 126-127).

Buna göre; sosyolojik kuramsalcılığa dayanan konstruktivizm, maddi olmayan faktörlere ve bunların değişimdeki rolüne vurgu yapmasıyla zenginleşen alana devletin kimliğini buna bağlı olarak çıkar ve politikaları, bu politikaların da uluslararası kültür ve kuramsal yapının karşılıklı inşasını ortaya koymaktadır. Yani toplumsal ve kültürel öğelere dayanan konstruktivizme göre kimlik, politika ve çıkarlar karşılıklı süreç içinde inşa edilmektedir (Arı 2013, ss. 499-502).

Realistler sistemin devletlere bencil kimlikler ve bencil çıkarlar empoze ettiğini savunurken konstruktivistler kimliklerin diğerleri ile etkileşime girerek oluştuğunu ve kimliğin niteliğine bağlı olarak da çıkarların belirlendiğini savunur (Çakmak 2014, ss. 127-128). Çünkü bireyler de devletler de tek başına bencil olamazlar. Öteki'ne yönelik özel bir kimlikle oluşturulmuş ilişki nitelik çerçevesinde bencil kimliğe ancak

yakınlık olabilir. Wendt'e göre bu doğal seçilimdir (Wendt 2006, s. 393). Sosyologların 'sosyalleşme' kavramıyla eş değer anlam yüklenmiş olan bu mekanizma, sosyal öğrenme, taklit gibi süreç yoluyla aktarılan evrimsel bir mekanizmadır. Bu seçim şeklinin sosyal normların ne kadar derinden içselleştirilmiş olduğu sorusu ortaya çıkmaktadır (Wendt 2006, s. 396).

Kimlikler amilin kendini tanıması ve sosyal dünyada ve diğerleriyle ilişkilerinde kendini anlamlandırması demektir. Kimliklerin, amillerin politika kararlarını vermede ve seçimlerinde çok önemli olduğuna inanılmaktadır. Çünkü kimlikler dünyayı algılama biçimidir ve dünyayı algıladığımız şekilde anlamlandırırız ve kararları bu anlamlara ve çıkarımlara göre veririz. Ayrıca kimliğin bu denli önemli olmasının bir diğer nedeni de aktörlerin kararlar ve eylemler arasından uygun olanı belirlemede kimliklerle bağlantılı olan normları takip etmesine imkan tanımasıdır (Flockhart 2012, ss. 85-87).

Hopf, kimliksiz bir dünyanın bir kaos dünyası olacağını hatta anarşik bir dünyadan daha tehlikeli bir dünya olacağını ifade etmiştir. Kimlikler toplumdaki üç önemli fonksiyonu ortaya koyar: Kimlikler size ve diğerlerine kim olduğunuzu ve onlar da size diğerlerinin kim olduğunu söyler. Bireyler gibi devletlerin de kimlikleri vardır ve bu kimlikler tercihleri ve uyumlu eylemleri gösterir. Bir devlet diğer bir devleti kimliğine göre anlar. Bu noktada gözlemlenmesi önemli olan şey kimliği üreten son tahlilde diğerlerine ne ifade ettiğinin kontrolü altında değildir, özneler arası yapı anlama son şeklini verendir (Hopf 1998, ss. 175-176).

Konstrüktivist bir bakış açısıyla tam olarak içselleştirilmiş bir kültürün işareti; benliğe ilişkin algılarının bir kısmını oluşturması gerekmektedir. Bireylerden oluşan grupların kolektif çıkarları aktörlerin kendileri için de çıkar olarak görmeleri durumunda sorunları aşılabilecek ve kültürün tehdit edilmesi durumunda aktörler de içgüdüsel olarak kültürü savunma eğilimi göstereceklerdi. İçselleştirilmiş bir kültürde yaşanacak değişiklik eski kimliğin çökmesine vesile olurken bağlantılı olduğu kolektif kimlikle de değişiklik yaratabilecektir. Şu noktayı açıklığa kavuşturmak gereklidir ki, kimlik oluşumu mikro düzeyde gerçekleşirken yapısal değişimler makro düzeyde gerçekleşir (Wendt 2006, ss. 441-412).

Realistler, kimliklerin bencil çıkarların güvenlik arayışı gibi güdülerini nereden edindiklerini açıklayamamaktadırlar. Konstrüktivistler ise bu dürtülerin nedenini düşünsel ve unsurlar ve kimlikler olduğunu iddia eder. Dış politika tercihleri ve güvenlik anlayış ve stratejileri kimlik oluşum sürecinden ayrı düşünülemez (Gözen 2014, ss. 343-344). Wendt; Sovyet Rusya lideri Gorbaçev'in 'yeni düşünce' örneğini kullanarak, devlet liderlerinin eleştirel ve kendini yansıtan bilgilerini oynadıkları dünya siyaseti 'oyunu' nun doğasını değiştirmek için onlara yardım eden için kapasitelerini nasıl kullandıklarını göstermek istemiştir. Yerel ve uluslararası düzeydeki eylemlerin yerleşmiş fikirlere, kurumsal uygulamalara ve 'ben'-'öteki' kimlik algısına dönüştürülmesine ihtiyacı duyulmaktadır (Daddow 2010, s.118).

Kolektif kimlik oluşumunda iki türde değişkenler vardır: karşılıklı bağımlılık-ortak kader ve homojenlik-sınırlamadır. Devletlerin kolektifi kimlik oluşturma sorununun çözümlerinin öteki tarafından yutulma korkusunun yenilmesiyle olacağını öne sürmektedir (Wendt 2006, s. 418). Müşterek kimlik ve çıkarların oluşumunu açıklamak üzere Wendt, yapı-özne/süreç arasındaki ikilem yerine çift yönlülüğünü ortaya koymuştur (Gözen 2014, s. 364)

İnşacı yaklaşıma öncülük eden Friederich Kratochwil, sosyal ilişkileri açıklamak ve anlamak için kullanılan kavramların değiştiğini anlamak gerektiğini ileri sürmüştür. Çünkü kavramlar bizim sosyal tecrübemize ve sosyal değişime bağlıdır (Griffiths 2011, s. 126) ve açıklamaya ve anlamaya çalıştığımız bu sosyal gerçekliklerin kurucusu da değerlerdir. Amiller bilgiye çevreleriyle ve sosyal ilişkiler sayesinde sahip olurlar.

Kişisel tercihler, kültürel dünyayı nasıl algıladıklarına göre şekillenir ve harekete geçerler. İşte değerlerin oluşturduğu sosyal gerçeklik bizim dışımızda var oldukları için değil aktörler ve süreç içinde inşa edildiğinden onlara anlam yüklenir ve kavramlar da zihnimize yer alan bilginin parçası duruma gelir (Griffiths 2011, s. 128). Yapan ve yapıların karşılıklı etkileşimle oluştukları düşünüldüğünde dünyayı nasıl anlamalıdır? Sorusuna da bu nokta da Onuf'un Giddens'in yaklaşımlarından aldığı ilhamla verdiği cevap 'sosyal pratiklerin *kurallar* tarafından belirlendikleri hatta bir adım öteye geçtiğimizde sosyal etkileşimin gerçekleşmesi için ön koşulun kurallar olduğudur' (Griffiths 2011, s. 134). Aynı zamanda sosyal olarak inşa edilmiş gerçeklik eylemlerle ilişkilidir ve kurallar hem oluşturucudur hem düzenleyicidir. Bu kurallar diğer

insanların spesifik şekillerde davranmalarını yönlendiren kuralların desteği içindeki amilleri inşa etmektedir ve amiller bu desteği bulmak için de komut kurallardaki detaylara başvururlar (Onuf 2013, s.52).

Konstrüktivizmin doğuşu uluslararası ilişkiler teorileri ve analizlerinin gelişimi üzerinde önemli birçok etki bırakmıştır. Sosyal, tarihsel ve normatif yapılar tartışmaların merkez sahnesine dönmüştür. *İyi ve doğrunun* doğasındaki felsefi yansımayla bağlantılı olmasından değil küreselleşmenin sınırları ve soğuk savaşın sona ermesiyle fazlaca var olan etik çıkmazların çöpe atılarak yeniden bir enerji getiren çalışma olmasındandır. Çünkü dünya siyasetini şekillendiren bilginin, değerlerin ve normların gücünü göstermiştir (Burchill vd. 2012, ss. 229-231).

Konstrüktivistler maddi faktörler rol oynasa da normlar ve meşrulaşan davranışın, paylaşılan bilgisinin üzerinde fazlaca durmuşlardır. Onlara göre yapılar sadece aktörlerin kimliğini içermez aynı zamanda onları oluştururlar. Konstürüktivistler ‘uygunluğun mantığını’ rehber edinmişlerdir. Yani rasyonel olan neyse meşrulaştıran işlev de odur (Flockhart 2012, s. 181). Konstrüktivistler, devletlerarasında yaşanan karmaşık ilişkileri anlama ve açıklamada kimlik ve normların kullanılması gerektiğini savunmuştur (Goldstein ve Pevehouse 2012, s. 101).

Konstrüktivistlere göre; gerçekliği anlamamız öznel arası bilgidir ve sosyal gerçekliğin doğasının anlamlandırılmasından gelmektedir. Konstrüktivizm özellikle sosyal inşacılık olarak adlandırılması Konstrüktivizmin, dünya hakkında paylaşılan bilginin üretimi için sosyal sürecin karşılıklı etkileşimine eklenen önemli rolünün kanıtıdır.

Uluslararası ilişkilerin en önemli anlam ve konsepti sosyal gerçeklerdir. Sosyal gerçekler sadece insan anlaşmaları ve eylemleri güçlendiren paylaşılmış bilgiler ile var olmaktadır. Konstrüktivistler için anahtar soru; sosyal gerçekliğin nasıl inşa edildiği ve küresel siyaseti nasıl etkilediğidir.

Yapılar genellikle resmi kurallar ve normlar ile düzenlenmektedir. Normlar, aktörler karar vermek için neyin uygun olup olmadığına karar vermelerini sağlayan bilişsel haritalardır ve aynı zamanda aktör kimliklerini ve çıkarlarını etkilemede kullanılan

temel yapılarıdır (Flockhart 2012, ss. 82-84). Konstrüktivizmin dış politika konusunda sordu en önemli soru; dış politika nasıl anlaşılır ve uluslararası dönüşüm nasıl devam ettirilir? Bilindiği gibi uluslararası ilişkiler bir eylemler ve kararlar bütünüdür (Flockhart 2012, s. 88).

3.3 YÖNTEM OLARAK KONSTRÜKTİVİZM VE REALİZMİN DEĞERLENDİRİLMESİ

Konstrüktivizmin bir yaklaşım hatta teori olarak diğer teorilerden ve özellikle de realist teoriden farklılığının ortaya koyulması hem onun daha iyi anlaşılması bakımından hem de bu tezin konusu olan Rusya Federasyonu dış politikasının Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği dış politikasından farkını anlamak bakımından önemlidir. Bunun için de uygulanan yöntem önce belirli etkenler altında konstrüktivizmi realizmle karşılaştırmaktır.

Realizm ve konstrüktivizmin karşılaştırılmasında ele aldığımız temel karşılaştırma konuları her iki teori için de geçerli olmak üzere (1) ana aktörün ne olduğu, belirleyici gücün kaynağının ne olduğu (2) teorilerin tanınması veya ifade edilmesinde hangi belirleyici öğelerin ya da kavramların etken olduğu, (3) uluslararası sistemi veya bundan böyle içinde bulunduğumuz küresel sistemi nasıl gördüğü ve sistemi nasıl tanımladığı (4) inandığı ya da kabul ettiği değişim dönüşüm yaklaşımıdır.

Böylece 19 ve 20 nci yüzyıllarda ulus devletin de en etkin ve yaygın olduğu dönemlerde devletlerin taşıdıkları ya da kendilerine mal ettikleri “kimlikleri” ya da kimlik anlayışları ile “ulusal çıkar” kavramlarını nasıl değerlendirdikleri ve bunu dış politikalarında nasıl kullandıkları, uygulamalara nasıl yansıttıkları üzerinde durulacaktır. Bunu yapmakla elde etmeye çalıştığımız husus, tezimizin de konusu olan 1990lardan sonraki Rusya Federasyonu’nun (RF) ulusal çıkar ve ulusal kimlik anlayışı ve uygulamalarının, 1990 öncesi Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği’ndeki (SSCB) ulusal çıkar ve kimlik anlayışları ile farklılaşıp farklılaşmadığını gözlemlemek olacaktır.

Uyguladığımız bu yöntemle tezdeki varsayımımız; 1990’ların sonrasındaki Rusya Federasyonunun ulusal çıkar ve kimlik kavramını anlama ve uygulaması ile 1990lar öncesi SSCB’ndeki ulusal çıkar kavramı ve kimlik anlayışı arasında bir fark oluşmuş

olmasıdır. Bu durumun gerçekte de bu şekilde olup olmadığını ise her iki dönem test edilerek değerlendirilecektir. Bu farkın SSCB döneminde daha çok realist teoriye yakın, 1990'lar sonrası Rusya Federasyonu'nun ise konstrüktivist teoriye ya da anlayışa daha yakın olmasıdır. Dolayısıyla bu farkın oluşup oluşmadığını görmek (sınamak) için de her iki teorinin kısa bir karşılaştırılmasını yapmak, ikincisi ise 1990 öncesi ve sonrası iki devletin (SSCB ve RF) seçilmiş üç dış politik olaya yaklaşımını realist-konstrüktivist teoriye uygulamaktır.

Bu temel belirlenimcilere göre realist teoride belirleyici güç, devlettir. Devlet; ulus devlet oluşumu ile birlikte anlayış olarak da tekçi anlayıştadır ve tektir. Devlet bu konuda kendisine hiçbir başka gücün yaklaşmasını istemez. Devletin bu anlayışı egemenliğini iç ve dış güçlerle, kişi veya organizasyonlarla paylaşmak istememesinden kaynaklanır. Uluslararası veya küresel sistem gereği uluslararası örgütlerin varlığını reddetmese de bunların yarar getirmeyeceğini ve etkin olamayacaklarını ileri sürer. Özetle realizmde ve Kennet Waltz'ın yapısal ya da yeni Realizminde de tek emredici aktör devlettir.

Oysaki konstrüktivist teori meseleye farklı yaklaşır. Çıkış kaynağı olarak sosyal güçlerin sistemi oluşturmasını kabul eder ve bunu ön plana alır. Bu temel anlayış devletten önce bireyin, hükümetler-dışı organizasyonların, sivil toplumun, ulus ötesi networklerin etkisini temel alır.

Bir kavram ve bunun da belirleyicileri olarak realist teorinin dayandığı temel; ulusal çıkarlardır. Devlet daima ön planda olduğu için onun yaşaması, varlığını sürdürmesi, kimliğini sürekli gerçekleştirme onu korumasına bağlıdır. Bu kavrayış devleti merkeze almayı, egemenliği sürdürmeyi ve kendi kendini koruma savunmayı (defensive) gerekli kılar. Bu koruma ve savunma şeklinde olduğu gibi saldırı (offensive) şeklinde de olabilir. Dolayısıyla da devlet bu kavramlar çerçevesinde oluşturulur ve varlığını sürdürür. Oysaki konstrüktivist yaklaşımda durum daha değişiktir. Devletin bu şekilde yapılandırılması yerine kolektif bir norm geliştirme, bunu sosyal kimliğe bağlı kılma, sosyal yapıları ön plana çıkarma, yeni değerler ve görüşler oluşturma ve bunları paylaşma temel değerlerdir. Bunların yanı sıra ulusal çıkarlar kuşkusuz ki çok önemlidir, ancak bunlar değişmez değildir. Değişen değerler, görüşler, ön plana çıkan sosyal yapılar dikkate alınarak ulusal çıkarların da değişebileceği düşünülür.

Realist ve Yapısalcı realist teori uluslararası sistemi anarşik olarak görür. Bunun anlamı hiyerarşik olmayan bu sistemde bağımsız, egemen devletlere hükmedecek herhangi başka bir gücün olmamasıdır. Kuşkusuz bu durum devleti yalnızca tam anlamıyla meşrulaştırmakla kalmayıp onu kendini sürekli savunmak durumunda hisseden ve tehdit altında gören bir anlayışı da beraberinde getirir. Konstrüktivizm ise olayı bu denli katı olarak görmez. Evet, yaşadığımız dünyada böyle bir sistemden söz edilebilir ancak bu başka bir tarzda düşünmemizi engellemez. Örneğin uluslararası antlaşmalar, uluslararası örgütlerle yapılan bağitlanmalar devletleri de tam bir anarşik ortamda olmadıklarını gösterir. Uluslararası organizasyonlar konstrüktivizm için temel bir aktördür.

Realist ve yapısalcı realist teorinin sistemin değişimine olan inancı onun neredeyse değişmezliği şeklindedir. Sistem değişmeyeceği için devletler de devletlerin yapısı da değişmez. Buna karşın eğer sistemin herhangi bir şekilde değişebileceği düşünülse bile bunun ancak son derece yavaş bir yapısal değişim olacağıdır. Konstrüktivist anlayış inanışlar bakımından işbirliğinin yalnız mümkün değil gerekli olduğunu, görüşlerin paylaşılması gerektiğini böylece sağlanan bilinirlik dolayısıyla anlamsız çekişmelere de karşı koyulabileceğini, fakat bu tür inanışlardaki değişimlerin de evrimsel bir çerçevede olabileceğini ileri sürer.¹²

Bu tezde amacımız İki Rusya'nın, 1990 öncesi Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği (SSCB) ile 1990 sonrası Rusya Federasyonunun (Putin Rusya'sının) dış politikalarını konstrüktivist açıdan değerlendirmektir. Bu değerlendirmeye esas olmak üzere burada verilmiş olan konstrüktivist teoriye dayanılarak da realist ve konstrüktivist teoriler arasında bir karşılaştırma yapılacaktır.

¹² Bu analiz, Doç.Dr.Süha ATATÜRE ile değişik zamanlarda yapılan özel görüşmelerden derlenmiş ve kendisinin de onayı alınarak yazılmıştır.

4. SOĞUK SAVAŞ ÖNCE VE SONRASI SOVYET SOSYALİST CUMHURİYETLER BİRLİĞİ VE RUSYA FEDERASYONU DIŞ POLİTİKASININ VERİLİ OLAYLAR ÇERÇEVESİNDE ANALİZİ

Bu bölümde örnek olarak vermiş olduğumuz soğuk savaş öncesi ve sonrası olaylar ile bu olaylara Sovyet/Rus dış politika uygulamalarındaki teorik yaklaşımları ilişkilendirilecek ve buradan da hipotezimizin testi yapılmış olacaktır. Buna göre öncelikle Rus dış politikalarına etki eden ve Rus kimliğini oluşturan unsurlar açıklanacak, olaylar da unlar ve teorik yaklaşımlarla değerlendirilecektir.

Genel anlamda Rus kimliği: (1)

- i. Rusya, Hristiyan bir Batı devletidir ve Batı dünyası ile aynı üst kimliği taşımaktadır. Kendisini ‘Üçüncü Roma’ olarak niteleyen ve bu kimliğe sıkı sıkıya bağlı olan Rusya bu kimlik algısı neticesinde Osmanlı topraklarında yaşayan Doğu Kilisesi’ne bağlı Hristiyanların doğal koruyucusu olmuş, Osmanlı Devleti ile olan dış ilişkilerinde kimlik unsurunu ön plana çıkartmıştır.
- ii. Slavlık Rus kimliğinin bir diğer önemli unsurudur. Özellikle Orta Avrupa ve Balkanlar’daki milletlerle olan soy bağı Osmanlı Devleti’ne karşı kullanırken 19. ve 20. yüzyıllardaki Balkan siyasetini buna dayanarak biçimlendirmiştir. Ortodoksluğu’nun önemi Batıyı algılama ve kimliğini oluşturma açısından da önemlidir.
- iii. Uzun yıllar Altın Ordu Devleti’nin egemenliği, denetim ve gözetimi altında bulunmak Rusların ulusal kültür, kolektif hafıza ve değerleri itibariyle onları Asyatik değerlere sahip kılmıştır (Soltan 2001, ss. 64-94). Bu bağlamda RF, emperyal geçmişe sahip olması ve Çarlık Rusya’sının devamı olması sebebiyle, SSCB’nin dağılmasından sonra ulus üstü ve çok etnikli Avrasya toplumunun

ortak çıkarlarını yansıtan bir kimlik oluşturmak durumunda kalmıştır (Efegil 2012).

Analiz edeceğimiz konuların ilki 1968 Çekoslavakya işgalidir. Rus kimliğinin temel parametrelerinden olan Hristiyanlık, Slavlık ve yayılcılık, Sovyet Rusya'nın soğuk savaş döneminde Doğu Avrupa, Balkanlar ve Sovyet bloğu ülkeleri nüfuzu altında tutmak için kullanılan bir vasıta görevi görmüştür. Her ne kadar görünen 'koruyuculuk' misyonu olsa da, bu bölgenin Sovyet Rusya için sağladığı ulusal çıkar ve stratejik dayanak noktaları Batı'nın işgallerinin yanı sıra Sovyet Rusya'nın da ülkeye askeri müdahale gerçekleştirmesine engel olamamıştır. SSCB döneminde belki de en liberal yönetime sahip ülkelerinden olan Çekoslavakya'nın Rusya'nın aleyhine bir aydınlanma sürecine girdiği görülür görülmez yaklaşık 6 bin tank Dubçek'in üzerine sürülmüştür. Konstrüktivist teorinin lokomotifi olan kimlikler, değerler ve yapı Sovyet Rusya'nın bu dış politika tercihiyle anlamsız kılınarak tamamen bölgedeki ulusal çıkar ve gücünü muhafaza amacıyla gerçekleştirmiştir.

Sovyet Rusya'nın dış politikalarının analizi sonucunda ortaya çıkan en önemli sonuç; bu ülkenin yakın veya uzak, ortak kader ve kimlik bağı olsun ya da olmasın çıkar çatışmasına girdiği ülkelere doğrudan askeri birliklerini göndermekten çekinmemesidir. Küba Krizi'nde ABD ile karşı karşıya geldiği kriz noktasında yeni bir savaş korkusu, başta blok ülkeleri olmak üzere tüm dünya ülkelerini tedirgin etmiştir. Karşılıklı restleşmeler ve güç gösterileri sonucunda her iki ülke de sebep olacakları felaketin farkına vararak yumuşama dönemine girmiş ve normalleşme sürecini başlatmışlardır.

Realist teori gücün büyüklüğünü doğrudan askeri güce ilintili hale getirmiştir. Çünkü baskı, korku ve şiddet güçle sağlanır, savaşlar da askeri güçle kazanılmaktadır. Küba krizi de silahlanma yarışı sonucunda nükleer silahların yaygınlaşması ve hem ABD ve SSCB'yi hem de dünyayı tehdit eder hale gelmiştir.

SSCB'nin dış politika yapıcıları ve karar vericileri soğuk savaş dönemine kadar komünizmin varlığını sürdürmesi ve ABD'nin çıkar sağlamada Sovyet Rusya'nın ülkeleri denetim mekanizmalarının biri, komünist rejimlerin uygulanmasıdır. Bunun aracı da komünist parti hükümetleridir. Sovyetlerin, güvenlik tehdit algısının Batı bloğundan geldiği düşünüldüğünde öteki Avrupa'ya karşı bir tampon bölge

konumundaki Doğu Avrupa ülkeleri üzerinden sürdürdüğü dış politikanın tamamen devleti merkeze almayı, bölgede egemenliği sürdürmeyi ve ulusal güvenliğini sağlamaya yönelik olduğu görülmektedir.

Soğuk Savaş öncesi dönemde her ne kadar konstrüktivist yaklaşımlar doğrudan uluslar arası ilişkilerde yer almamış olsa da büyük devletlerin tarihi geçmiş ve kolektif hafızalarındaki deneyimler sebebiyle diğer ülkelerle kurdukları bağları koruyarak güç mücadelelerine dahil etmeleri realist paradigmanın bir örneğidir. Çünkü soğuk savaş döneminde iki kutuplu sistemde asıl olan olgu, iki büyük devlet ve blok içindeki çevre ülkelerdir. Bu bağlamda dış politika tercihlerinde kimliğin etkisinden çok gücü korumak, gücü artırmak ve gücü sergilemek için kendi bloğundaki kolektif kimlik değerlerine sahip olduğu ülkeyi işgal etmiştir.

ABD ve Sovyet Rusya arasında Soğuk Savaş'ın en tepe noktasına ulaştığı Küba Krizi'nin ardından güvenlik tehdidi en üst noktaya ulaştığı anda iki büyük güç arasında yumuşama dönemine girilmiştir. Ancak Sovyet Rusya'nın ve ABD'nin bu dönemde de dış politika mekanizmaları tehdit algılamaları karşısında hem silahlanma hem de güvenlik arayışlarına devam etmiştir.

Verili olaylardan bir diğeri Afganistan'da yaşanan ve uzun yıllar sürmüş olan işgaldir. Sovyet Rusya'nın ortak hiçbir değere sahip olmadığı sadece komünist ideolojiyi aşılama adına askeri ve eğitim alanında öğrencileri yetiştirerek ülkede ve dolayısıyla bölgede nüfuz alanı kurmak isteyen Sovyet Rusya, Gorbaçev'in iktidara gelmesiyle ülkeden ayrılma kararı almıştır. Ayrıca şunu da belirtmek gerekir ki Sovyet Rusya'nın güney bölgelerinde yaşamakta olan Müslümanların bölgedeki Çeçen direnişine dahil olma düşüncesi Sovyet Rusya'nın bu ülkede daha hassas olmasını gerekli kılmıştır.

Sonuç olarak Sovyet Rusya için tam bir hezimet olan Sovyet Rusya, hem Ortadoğu ve çevresinde itibar kaybetmiş hem de ülke ekonomisine ağır yük yüklemiştir. Yaklaşık 9 yıl süren bu savaşın kazananı olmamıştır ve Sovyet Rusya tamamen ulusal çıkarları için realist amaçlarla girdiği ancak konstrüktivizmin tamamen reddettiği bir yola başvurmuş, başarısız olunca geri çekilmiştir.

Soğuk Savaş'ın bittiğini resmen ilan eden Yeltsin ve ardından 'Yeni Düşünce'yi ilke edinen Gorbachev, her ne kadar yayılcı ideolojileri ve imparatorluk algısını geride bıraktıklarını dile getirmiş olsalar da, 2003 yılında yaşadığı Kadife Devrim'in ardından Batılı ülkelerle ve NATO ile ilişkilerini geliştirmek isteyen Gürcistan topraklarına yapmış olduğu askeri müdahaleyi emperyal zihniyetin dışında değerlendirmek mümkün görünmemektedir.

Rusya'nın Kafkasya politikalarına Yakın Çevre Doktrini perspektifinden yaklaşmıştır. Ancak bu doktrinin temelinde Kafkaslar ve Orta Asya'nın enerji rezervlerinin öneminin farkına varan ABD'nin artan ilgisidir. Rusya, yeniden soğuk savaş zihniyetiyle hareket ederek ABD'nin sağlayacağı çıkarları minimize etmek ve bu kazanımları kendisi için kullanmak istemiştir. Bu anlamda yakın çevresinin kendi nüfuzundan çıkmasını istemeyen Putin, tereddüt etmeden bu bölgeye asker sevkiyatı yapmış ve özerk cumhuriyetlerden olan Güney Osetya ve Abhazya'nın 1920lerden beri uğruna Gürcistan ile karşı karşıya geldiği bağımsızlıklarını tanımıştır. Ancak Gürcistan'ın toprak bütünlüğü ve egemenlik haklarına aykırı olarak gerçekleştirilen bu hareket, Rusya için gerçekçi bir dış politika kararıdır.

Putin ve günümüze kadar geçen süreçte Putin'in askeri müdahaleler konusunda çekimser bir yanı olmadığı açıktır. Özellikle Gürcistan Savaşı'nda uluslararası toplum karşısında elde ettiği üstünlük ve Gürcistan'ı BDT'ye dahil ederek NATO'ya üye olmasını engellemesi 2008'den sonra 2011 yılında Ortadoğu'da başlayan Arap Baharı sürecinde Suriye'de yaşanan krize dahil olmasını kolaylaştırmıştır. Başta bölgedeki tek askeri üssünün bu ülke sınırlarında olması ve bilhassa ABD'nin bölgede güç dengelerini elinde tutması, Rusya'yı buradaki çatışma ve kaos ortamına sokmuştur. Artık bu ülke ve coğrafyadaki olaylar bölge ulusların diktatörlük rejimlerinden daha bağımsız ve demokratik bir sisteme geçme taleplerinin çok ötesine geçmiş ve birçok dünya ülkesinin başta silah olmak üzere kendi ulusal çıkarları için üzerinde hesap yaptıkları bir alana dönüşmüştür. Kimliklerin, değerlerin ve sosyal yapının hiçbir anlam ifade etmediği bu ülke ABD, Rusya, Avrupalı ülkeler ve Esed rejiminin çıkar ve güç mücadelesinin merkezi olmuştur.

Bu bağlamda Rusya'nın uzağında sınırı olmayan bu ülkede rejim yanlısı destek vererek ABD karşısında bölgedeki varlığını ve nüfuzunu devam ettirmek istemesi diğer askeri

müdahale yaptığı ülkelerdeki gibi stratejik çıkarlarını elde etmek istemesinden başka bir şey değildir.

Rusya'nın esasen, 'savunmacı', elindekini muhafaza etmeye yönelik bir dış politika izlediğini görebiliriz. Rusya, doğal olarak, Avrupa Birliği ve NATO'nun kendi 'arka bahçesi' olarak gördüğü bu bölgeye genişlemesine askeri tepki gösterdi. Rusya'nın sınır paylaşmadığı Suriye, milli güvenlik menfaati için şüphesiz bir Ukrayna veya Gürcistan değil. Ancak Suriye, eski Sovyet sınırları dışında Rusya'nın tek askeri üssü bulunduğu devlet. Bu durumda, ABD için Suriye'nin bir öncelik olmadığını gören Rusya'nın Suriye'yi 'kaybetmemek' istemesi de doğal. Eğer ABD baştan Suriye'de 'belirsiz' bir politika izlememiş olsaydı, Rusya'nın Suriye'de Ukrayna veya Gürcistan'da gösterdiği askeri kararlılığı göstermesi de beklenemezdi. Ancak Rusya'nın ABD'nin Suriye politikasızlığının yarattığı boşluktan istifade etmek istemesi de son derece doğal (Bilgel 2015).

Görüldüğü üzere Hristiyanlık dini dışında bu ülkede maddi olmayan başka hiçbir ortak payda bulunmayan Suriye'deki Rusya varlığının tek sebebi bölgedeki ulusal çıkar ve realizmin bir devlet aktörü için en vazgeçilmez gücü olan askeri gücünü onurlandırdığı askeri üslerinin güvenliği ve silah satımından elde edeceği finansal gelirdir.

Sovyet zamanında Suriye Rusya'nın (SSCB) Orta Doğuda en yakın müttefiki Suriye'yi Batıya kaptırmak istemiyor. Bu sebeple IŞİD ve El Kaide gibi terör grupları ile hesaplaşmak zorunluluğudur. Resmi verilere göre 3 bin eski Sovyet cumhuriyetlerinden gitme savaşçılar var. Bunlardan çoğu Rusya vatandaşıdır. İlave olarak şuan Kuzey Kafkasya'da hala Rusya hükümet kuvvetlerine karşı savaşan radikal teröristler bulunmaktadır. IŞİD bir kaç defe Rusya'yı savaşla tehdit etmiş, ilk fırsatta Kuzey Kafkasya'da Ruslara karşı savaşacaklarını beyan etmişlerdi. Bunu Ruslar da iyi bilir ki, radikal terör örgütleri ilk fırsatta Kuzey Kafkasya'da yeniden başkaldıracak. Esad'ı koruyup saklayacağı takdirde Rusya Orta Doğu'da etkisini daha da büyütecektir (Rövşenoğlu 2016).

Putin iktidara geldiği günden beri, içeride ekonomik ve siyasi olarak güçlenmenin dış politika konularında başarılı olmanın önkoşulu olduğunun bilincinde hareket etmiştir. Ülke içerisinde sahip olduğu siyasi alanı genişletmeye çalışmış, dış politikada da

Rusya'nın kendine has tarihi, kültürel yapısından kaynaklanan güçlü ve bağımsız bir konumda olmasını sağlamaya çalışmıştır. Putin'in bu girişimleri yeniden süper güç olma çabası olarak nitelendirilmiştir (Mercan 2014). Bu bağlamda Rusya'nın Suriye krizine dahil oluşu, Putin'in realist-pragmatist dış politika anlayışına doğrudan uymakta ve devleti merkeze koyan ve ulusal kimliğini süper güç kavramıyla içselleştiren algısı ile gücünü ortaya koymaktadır.

Rusya'nın en çarpıcı ve şaşırtıcı müdahalelerinden biri de Ukrayna'ya olmuştur. Çünkü özellikle Batı ile arasında tampon bölge görevi gören, Avrasya Birliği ve Gümrük Birliği'ni sağlamada en önemli unsur olarak gördüğü Ukrayna'nın iç siyasetindeki sorun ve istikrarsızlıklar daha da derinleştirilerek bir devrim yaşanmış ve bu devrimle Batıya giden enerjinin ulaşım hattını tehlikeye sokmuştur. Yaşadığımız yüzyılda artık ulus-devletlerin hükümetlerin darbe ve devrimlerle değil demokratik seçimlerle işbaşına gelmesi gerektiği kanaatindeyiz.

Rusya, diğer ülkelerde olduğu gibi Batıyla işbirliğine girmek isteyen ve Rusya'ya olan bağımlılıktan kurtulmak isteyen hükümetin baskı ve şiddet yoluyla değiştirilmesini ve ülkede yaşayan halkın ikiye bölünmesini sağlamıştır. Keza Rusya'nın yakın çevre ülkeleri ve BDT ülkeleri içindeki ilerleme, istikrar ve modernleşme çabalarına karşın çatışmaları ve ayrılıkçı gruplara destek verdiği en bilinen gerçektir. Bütünüyle ben ve öteki algısıyla dış siyasetini belirleyen Rusya, her ne kadar çok kutuplu sistemde artık tek süper güç olamayacağını bilse de elde edeceği her toprak her kazanç ülkesi için bir avantaj olacaktır.

Ukrayna'nın tarihsel, jeo-politika ve stratejik önemi göz önüne alındığında Rusya'nın Ukrayna'yı AB ve NATO'ya girmesine müsaade etmeyeceği ve engel olacağı aşikardı. Bu anlamda Ukrayna'da yaşananlara karşı Yanuçenko'nun yardım talebini askeri müdahaleyi meşrulaştırmak için kullandıktan sonra özerk bölge olan Kırım'ı, Rusya'nın Karadeniz'deki tek askeri üssü bu şehirdedir, uluslararası hukuka aykırı şekilde ilhak etmiş ve Kırım'da yaşayan halkların da arzusuyla Kırım'ı Rusya topraklarına katılmışlardır. Rusya'nın bu savaş sonrasında elde ettiği kazanımlarını kayba dönüştürmek için Batılı ülkeler Rusya'ya ekonomik ambargolar uygulamaya başlamıştır. Ancak Rusya'nın doğalgaz tekeline elinde tuttuğu sürece ve enerji

kaynakları çeşitlendirilmediği sürece dünya siyasetindeki yerini ve gücünü devam ettirecektir.

Sonuç olarak Rusya için Rus ulusal çıkar ve güç mücadeleleri ele alındığında uygulanmış olduğu dış politika kararları tamamen realist ve pragmatik olup Putin'in hedeflediği süper güce bir adım daha yaklaşmıştır (Arslan 2014, ss. 30-33).

5. SONUÇ

Günümüz Rus coğrafyasında Rus ulusunun inşa süreci birçok dönemden geçmiştir. Bu dönemler İskitlerden başlayarak Kiev Devleti'ne Knezliklerden imparatorluğa, Çarlık Rusya'sından SSCB'ye kadar uzanarak Soğuk Savaşın sona ermesiyle de Rusya Federasyonu'na kadar gelmiştir. Bu tarihsel süreci bilmek, şimdiki Rus ulusunu, Rusya'yı anlamak ve analiz etmek için bize temel sunmaktadır. Bu anlamda Rus siyasi geleneğinin ve kimliğinin temel unsurları ortaya çıkmıştır.

SSCB'nin dağılması üzerine Soğuk Savaş'ın sona erdiğinin açıklanması ve çok kutuplu bir dünya düzenine geçilmesi ideolojik olarak dönüşüme uğrayan dünyada şok etkisi yaratmıştır. Çalışmamızın odak noktası, bu kırılma noktasının ve ideolojik dönüşümün Sovyet Rusya'nın ve Soğuk Savaş sonrasında kurulan Rusya Federasyonu'nun uyguladığı dış politika algısı ve eylemleri üzerinde önemli etkileri olduğu ve bu etkilerinin ne yönde olduğunu tayin ve tespit etmektir.

Bu analiz için kullandığımız metot, devlet ve uluslararası toplum çerçevesinde konstruktivist yaklaşımın kimlik, çıkar, güvenlik algısı ve norm konularıdır. Konstruktivist yaklaşım, yapı-yapan ilişkisinin karşılıklı sosyal süreç içinde inşa edildiğini ve bu sürecin akışında kural, norm ve kimliklerin rol oynadığını savunan bir yaklaşımdır. Bu yaklaşımda kimlikler çıkarları belirlerken, çıkarlar da değişen sosyal yapı içinde şekillenmektedir. Bu noktada soğuk savaşın bitmesiyle uluslararası ideolojik yapının değişmesi konstruktivizmin realizmden farkı uluslararası toplumun ihtiyaç duyduğu açıklamayı yapmayı başarmış olmasıdır. Realizmin, devleti temel amil olarak ele aldığı ve devletin çıkarlarına ulaşmada askeri gücü en önemli araç olarak görmesi ve ulusal güvenlik için askeri müdahaleleri de meşru görmesi çalışmamızın bu iki teori ve/veya yaklaşım arasında ağırlık kazanmasına sebep olmuştur.

Soğuk Savaş döneminde güvenlik ve tehdit algılamalarının en tepe noktada olduğu düşünüldüğünde devletlerin sınırlarını muhafaza etme ve koruma için askeri yeterlik ve

kapasitelerinin artırma, silahlanma yarışına girmeleri tamamen güç mücadelesi gereği olup realist paradigmanın en önemli parçasıdır. İki kutuplu sistemde devletlerarası ilişkiler bu temelde kurulurken uluslararası ilişkiler alanı daraltılmış ve dış politika manevraları kısıtlanmıştır.

Bu dönemde SSCB iki kutuptan birini oluşturmuş ve çevre ülkeleriyle Doğu bloğunun lideri olmuştur. Bünyesinde bulunan sosyalist cumhuriyetler, devlet sınırlarını koruyarak ve ABD ile kapitalist komünist mücadelenin aracılığı olmuştur. Şunu belirtmek gerekir ki Sovyet Rusya, özellikle dış politika anlamında Doğu bloğu ülkelerin kapasitelerini artırmalarına müsaade etmezken onları kendi çıkarlarının tehdit edildiği noktada düşmanmış gibi davranmaktan geri durmamıştır.

Tam da bu noktada SSCB'nin, 1968 yılında Batı bloğu ile tampon bölgesini oluşturan Çekoslovakya'da liberal hükümetin iktidara gelmesini sebep göstererek Varşova Paktı güçleriyle Rus tanklarını göndermiştir. Yine aynı strateji 1979 yılında Afganistan'a yaptığı ve yaklaşık 10 yıl süren işgalde görülmüştür. Hiçbir sınır ve kimlik bağı bulunmayan bu ülkelerde sadece liberal görüşe yakın hükümetlerin başa gelmesi ve Batıyla ilişki kurmaya çalışması Sovyet Rusya'nın güvenlik ve tehdit algısına yol açmıştır. Çünkü Rusya kendinin olmadığı yerde ABD'nin, komünizmin olmadığı yerde kapitalizmin olacağını bilmekteydi.

Soğuk savaş, ideolojik bir dönüşüme imkan vermiş olsa da yaklaşık 40-45 yıl süren korku dolu yıllar hafızalardan hemen silinmemiştir. Gorbaçev'in değişimin en önemli aktörü olmasının ardından gelen dağılma, Rusya'yı derinden sarsmıştır. Kendinden kopan cumhuriyetler, Rus nüfusunu azaltmış, ekonomik göstergeleri yerle bir etmiştir. Gorbaçev'in ardında gelen Yeltsin döneminde genel olarak Batı merkezli bir dış politika izlenirken, ekonomide yaşanan düzelmeye, askeri gücün ve merkezi kontrolün tesisine bağlı olarak Putin döneminde daha dengeli bir dış politika izlenmiştir. Üstelik Yeltsin döneminden farklı olarak bu dönemde dış politika üzerinde etkili olan aktör sayısında yaşanan düşüş, dış politikanın daha istikrarlı bir seyir izlemesine yol açmıştır. Ağırlıklı olarak RF dış politikasına uluslararası sistemde yaşanan değişimler, uluslararası aktörlerin davranışları ve geliştirdikleri inisiyatifler ve RF'nu çevreleyen gelişmeler doğrultusunda yaklaşmıştır.

Putin iktidarının ilk döneminde merkezci bir çizgiyi takip eden Rus dış politikası, 2004 yılı itibariyle ülke içinde ve dışında yaşanan gelişmelerin etkisiyle otoriter bir çizgiye kayma eğilimi göstermiştir. Ancak ekonomide var olan kırılganlıklar ve Putin iktidarının ekonomik çıkar odaklı politikası, ABD ve Avrupa ülkeleri ile ilişkilerin devam ettirilmesini gerekli kılmıştır. Bu bağlamda önceki döneme göre Batı'ya karşı daha sert bir politika izlense de, ilişkiler tamamen kopma noktasına gelmemiştir (Mercan 2014).

Putin ile beraber RF güvenlik doktrininde oluşturulan güvenlik algılamasında NATO'nun genişlemesi ve RF sınırlarında oluşturulan üsler gibi durumları tehdit olarak algılanmaya devam etmiş. Aynı şekilde RF'nin yakın çevre ve enerji politikaları gibi davranışları Rusya'nın halka başta ABD ve Batı dünyası tarafından tehdit altında olduğunu düşündüğünü göstermektedir. 2008 yılında yaşanan Rus-Gürcü Savaşı'nda yakın çevresinden gelen bir tehdit algılamasına verdiği realist geri dönüşümü görmekteyiz. Gürcistan'ın NATO'ya üye olmak ve Batı ile ekonomik ve siyasi ilişkilerini geliştirmek istemesi üzerine ve sınırları içindeki özerk bölgelerinde eskiden beri yaşanan ayrılıkçı hareketleri destekleyen Rusya, bu ülkenin toprak bütünlüğüne ve egemenliğine hukuksal bir zemini olmadan saldırmış ve ülke topraklarında meşru olmayan bir savaş yaşanmıştır. Batının hiçbir şekilde kabul etmediği özerk bölgelerin bağımsızlığını da kabul ederek ülke bölünmüştür. Gürcistan örneği, Rusya'nın herhangi bir tehdit varlığı durumunda tarihi bağlarını, ortak hafıza, değerler ve kimliği de hiç sayarak realist ve pragmatist anlayışı sürdürebileceğini ispatlamıştır.

Rusya'nı özellikle üsler konusunda hassas olduğu iki ülke Suriye ve Ukrayna olmuştur. Doğu Akdeniz'deki tek askeri üssü bulunan Suriye'deki Lazkiye ve Karadeniz'de Ukrayna ile Rusya arasında bölünmüş Sivastopol'da bulunan askeri üs, Rusya'nın Suriye'de yaşanan Arap Baharı sonrasında yaşanan iç çatışmalar dünyanın ilgisini yeniden bu bölgeye çekmiş ve büyük güçlerin bölgedeki çıkarları doğrultusunda uluslar arası bir nitelik kazanmıştır. Rusya'nın geçmişten gelen bağları Suriye'ye askeri mühimmat ve silah yardımı yapmasını gerekli kılmıştır. Karşılıklı çıkarların sağlandığı Suriye krizinde Rusya, bölgede O'nsuz karar alınamayacağını dünyaya da göstermiştir. Bölgede ABD karşısında elini daha çok güçlendirmiştir (Kaya 2013, ss. 116-130).

Sınır ve enerji güvenliğinin, Avrasya Birliği ve Gümrük Birliği'nin geleceğinin sağlanmasında en önemli ayağı oluşturan Ukrayna, modern anlamda ilk Rus devleti olan Kiev Devleti'nin bulunduğu ülkedir ve Rusya için çok boyutlu olarak önem taşımaktadır. Bu ülkede liberal görüşe sahip hükümetin Rusya'nın güdümünden çıkmak için tek çare olarak gördüğü Batıyla ilişkilerini geliştirmeye çalışması ülkede dış güçler (Rusya) tarafından desteklenen Turuncu Devrim'in yaşanmasına ve ülkede yıllarca sürecek siyasi krize girmesine neden olmuştur. 2005'teki devrimden sonra da 2014 yılında Rusya, Kırım'daki askeri üssünün güvenliğinin de tehlike altında olduğunu ileri sürerek ülkenin doğu bölgesini işgal etmiştir. Kırım ise yapılan referandum sonucu Rusya'ya katıldığını ilan etmiş Ukrayna'nın toprak bütünlüğü bozulmuştur (Tecer [tarih yok]).

Tüm bu olaylar ve dış politika örnekleri ışığında bakıldığında SSCB ve RF 'nin ulus çıkarları soğuk savaşın sona ermesinden sonra da değişmediği, kullandıkları yöntemleri temelde değiştirmedikleri şeklindedir (İşyar 2013, ss. 315-319). Çalışmamızın özellikle Putin dönemindeki olaylar boyutunda ele alınması Rus dış politikasının Putin'in dış politikası olarak ele almayı da gerekli kılmıştır ve 2016 yılına gelindiğinde Putin'in Suriye'deki olaylarla ilgili: 'Rus silahlarının 'etkililiğinin ve kalitesinin açık bir biçimde gösterildiğini' belirtmesi Rus dış politikasının hangi yönde devam ettiğini açıkça göstermektedir (Putin 2016).

Putin'in Dekokratik Devletçi ya da Pragmatist Avrasyacı vizyonu Rusya'nın çok kutuplu uluslar arası düzende önemli bir kutup ve başat güç yapmakla ilgilidir. İktidara gelmesiyle ortaya koymuş olduğu askeri ve dış politika doktrinlerin temelinde bağımsızlık, ekonomik verimlilik, ulusal menfaatlerin sürdürülmesi, vatanseverlik, güçlü devlet, toplumsal dayanışma vurgusu yapmaktadır. Geleneksel değerlerden asla vazgeçmeyen Putin, iç siyasette halktan aldığı desteğin de sayesinde ülke çıkarlarını sağlamada Rusya'yı ayağa kaldırmıştır (Tanrısever 2007, ss. 41-44).

Bu Avrasyacı motifler taşıyan doktrinlerin Batılı ülkeler ve ABD ile gerçekleştirilen işbirliği ve ittifaklara engel olmadığını da belirtmek gerekmektedir. Örneğin 2002 Roma Zirvesi'nde Rusya-NATO Konseyi'nin kurulması bu ittifaklar açısından iyi bir örnektir. Ancak bu tür yakınlaşmaların konjunktürel olduğu ve bir güvenlik tehditi veya çıkar

ihlali durumunda sıfır toplamlı bir hal aldığı açıktır. Bu ittifakların neden uzun sürmediğinin özü ise Rusya'nın Batı ve ABD ile uzun vadeli müşterek stratejik hedeflerinin olmadığıdır (İşyar 2013, ss. 318-322).

KAYNAKÇA

Kitaplar

- Acar, K., 2009. *Ortaçağ'dan Sovyet Devrimi'ne Rusya*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Akaş, C., Okyay, S., 1995. *Gorbaçev'in Rusyası*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, s.64-65.
- Arı, T., 2013. *Uluslararası İlişkiler Teorileri*. 8.basım, Bursa: MKM Yayıncılık.
- Armaoğlu, F., 1914-1995. *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi* (cilt1-2).
- Artuç, İ., 1984. *Hitler ve İkinci Dünya Harbinin Kaderi*. İstanbul: Kastaş Yayınları.
- Aubry, O., 1964. *Napoleon'dan Ölmez Sayfalar*. F. Yücel (Çev.), Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi.
- Barnett, M. t.y. *Social Konstruktivism*, ed. John Baylis and Steve Smith, *The Globalization of World Politics*. 3. Ed., New York: Oxford University Press, s.256
- Beer, M., 1989. *Sosyalizm ve Sosyal Mücadelelerin Genel Tarihi*. G. Üstün (Çev.), İstanbul: Can Yayınları.
- Bourgin, G. ve Rimbart, P., 1993. *Sosyalizm*. Y. Gürbüz (Çev.). İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Breyfogle, N.B., 2005. *Heretics and Colonizers*, New York: Cornell University Press.
- Brown, L.C., 1984. *International Politics and the Middle East, Old Rules, Dangerous Game*. USA: Princeton University Press.
- Broxup, M., 1983. *Sovyetler Afganistan'da: Bir İşgalin Anatomisi*. Yrd. Doç. R. Malyalı (Çev.), Ankara: Orta Doğu Teknik Üniversitesi.
- Bullitt, W.C., 1955. *Asıl Büyük Dünya*. H. Çakır (Çev.), İstanbul: Nebioğlu Yayınevi.
- Bushkovitch, P., 2012. *Büyük Petro*. B. Akkuyal (Çev.), İstanbul: İletişim Yayınları.
- Carr, E.H., 2010. *Yirmi Yıl Krizi 1919-1939*. C. Cemgil (Çev.), İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi.

- Carr, E.H., 2015. *Lenin'den Stalin'e Rus Devrimi*. Levent Cinemre (Çev.), 3 baskı, İstanbul: Yordam Kitap.
- Canpolat, S., 2003. *Savaş ve Barış Arasında Dünya*. İstanbul: Alfa-Aktüel Kitabevi.
- Central Committee of The C.P.S.U-Sovyetler Birliği, 1939. *The History of Communist Party of The Soviet Union*. USA: International Publishers.
- Charques, R.D., 1956. *A short history of Russia*, New York: Dutton.
- Cleveland, W. L., 2008. *Modern Ortadoğu Tarihi*. M. Harmancı (Çev.), İstanbul: Agora Kitaplığı.
- Çakmak, H., 2014. *Uluslararası İlişkiler: Giriş, Kavramlar ve Teoriler*. İstanbul: Doğu Kitabevi.
- Daddow, O., 2010. *International Relations Theory*. London: Sage publications.
- D'encausse, H.C., 1984. *Parçalanmış İmparatorluk*. N. Uzel (Çev.), İstanbul: Sisav Yayınları.
- Demirağ, Y. & Karadeli, C., 2006. *Geçmişten Günümüze Dönüşen Orta Asya ve Kafkasya*, Ankara: Pamle Yayıncılık.
- Dugin, A., 2010. *Rus Jeopolitiği Avrasyacı Yaklaşım*. V. İmanov (Çev.), İstanbul: Küre Yayınları.
- Efegil, E., 2012. *Dış Politika Analizi Ders Notları*. Ankara: Nobel yayınevi, s. 32.
- Flockhart, T., 2012. *Foreign Policy*. 2.ed. UK: Oxford University Press.
- Gregoy, P.R., 1982. *Russian National Income*. London: Cambridge University Press.
- Griffiths, M., Roach, S.C. & Salamon, M.S., 2011. *Uluslararası İlişkilerde Temel Düşünürler ve Teorileri*. Cespan (Çev.), Ankara: Nobel Yayınları.
- Goldstein, J.S. & Pevehouse, J.C., 2012. *International Relations*, 10.ed. USA: Pearson Press.
- Gözen, R., 2014. *Uluslararası İlişkiler Teorileri*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Gündüz, S., 2011. *Afganistan, Taliban ve Ladin*, 2.Baskı, İstanbul: Birey Yayıncılık
- Gürsel, H.F., 1968. *Tarih Boyunca Türk-Rus İlişkileri*. İstanbul: Baha Matbaası.

- Handbook of international Relations, t.y. Alter Carlsnaes, Thomas Risse and Betha A. Simmons, SAGE Publications London.
- Holmes, L., 2000. *Post-Komünizm*. Y. Alogan (Çev.), Mavi Ada Yayınları.
- Hosking, G., 2011. *Rusya ve Ruslar, Erken Dönemden 21. Yüzyıla*. K. Acar (Çev.). İstanbul: İletişim Yayıncılık.
- İşyar, G., 2013. *Avrasya ve Avrasyacılık*. 2. Baskı. Bursa: Dora Yayınları.
- İşyar, G., 2013. *Karşılaştırmalı Dış Politikalar*, 2. Baskı. Bursa: Dora Yayınları.
- Kagarlitsky, B., 2007. *Çevrenin İmparatorluğu Rusya ve Dünya Sistemi*. E. Soğancılar (Çev.). Ankara: Phonetix Yayınevi.
- Kennedy, P., 1990. *Büyük Güçlerin Yükseliş ve Çöküşleri*. B. Karanakçı (Çev.) 2. Baskı, Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Kissinger, H., 2011. *Diplomasi*. İbrahim H. Kurt (Çev.). 10. Baskı, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, s. 313-327.
- Kocabaş, S., 1986. *Avrupa Türkiyesi'nin Kaybı ve Balkanlarda Panislavizm*. İstanbul: Vatan Yayınları.
- Kurat, A.N., 1993. *Rusya Tarihi, Başlangıçtan 1917'ye Kadar*. 3. Baskı, Ankara.
- Kurat, A.N., 1999. *Rusya Tarihi, Başlangıçtan 1917'ye Kadar*. 4. Baskı, Ankara.
- Kurat, A.N., 2014. *Rusya Tarihi, Başlangıçtan 1917'ye Kadar*. 6. Baskı, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları
- Kutlu, S., 2007. *Balkanlar ve Osmanlı Devleti*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Lapters, L.H., 1992. *Eastern Europe Transformation and Revolution 1945-1991*. USA: Health and Company Publishing.
- Lenin, V.İ., 2015. *Nereden Başlamalı*. Ferit Burak Aydar (Çev.). Agora Kitaplığı.
- Lenin, V.İ., 2014. *Devlet ve Devrim*. Tonguç Ok (Çev.). İstanbul: Evrensel Basım Yayın.
- Lenin, V.İ., 2015. *Nereden Başlamalı, İskra Yazıları-1*. Ferit Burak Aydar (Çev.). İstanbul: Agora Kitaplığı.
- Lo, B., 2004. *Wladimir Putin and The Evolution of Russian Foreign Policy*. London: Blackwell Publishing.

- Maliai, M., 1994. *A History of Socialism in Russia 1917-1991*. New York: Free Press.
- Marx, K., Engels, F. 2012. *Komünist Manifesto*. Ankara: Alter Yayıncılık.
- Mazower, M., 2003. *Karanlık Kıta, Avrupa'nın 20. Yüzyılı*. s. 291-294
- McWilliams, W.C. & Pistrowski, H., 2009. *The World Since 1945*. London: Lynne Rienner Publishers.
- Mosely, P.E., 1960. *The Kremlin and World Politics*. New York: Vintage Books.
- Nikitin, P., 1973. *Ekonomi Politiğın İlkeleri*. O. Suda (Çev.), İstanbul: Yar Yayınları.
- Oğuz, E., 2001. *Hedef Ülke: Afganistan*. İstanbul: Doğan Yayıncılık.
- Oran, B., 2003. *Türk Dış Politikası 1919-1980*, Cilt 1, 8. Baskı. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Orta Doğu ve Geleceği.*, 1992. İstanbul: Siyasi ve Sosyal Araştırmalar Vakfı.
- Öndeş, O., 1980. *2. Dünya Savaşı (1939-1945)*, İstanbul: Altın Kitaplar Yayınevi.
- Palmer, A., 1999. *Kırım Savaşı ve Modern Avrupa'nın Doğuşu*. M. Gaspıralı (Çev.), İstanbul: Sabah Kitapçılık.
- Pehlivanoğlu, Ö., 2003. *Küba Krizi ve Nükleer Savaş Eşiğinde Türkiye*, İstanbul: Kastaş Yayınları.
- Ransel, D.L., 1975. *The Politics of Catherinian Russian*. New Haven and London: Yale University Press.
- Rapp, D.S., 1991. *Contemporary International Relations*, III. edition, New York: Macmillian Publishing Company.
- Riasanovsky, N.V. & Steinberg, M.D., 2011. *Başlangıçtan Günümüze Rusya Tarihi*, F. Dereli (Çev), İstanbul: İnkılap Kitabevi.
- Sander, O., 1989. *Siyasi Tarih, İlkçağlardan 1918'e*, Ankara: İmge Yayınları.
- Service, R., 1997. *Russia, A History of Twentieth Century*, USA: Penguin Books.
- Sherman, H.J., 1975. *The Soviet Economy*, Boston: University of California, Little, Brown and Company.
- Sönmezoğlu, F. & Bayır, Ö.E., 2014. *Dış Politika*. İstanbul: Der Yayınları.

- Stalin, J.V., 1992. *Milli Mesele*. Ş. Perinçek (Çev.) 2.baskı. İstanbul: Kaynak Yayınları.
- Süer, H.H., 1993. *1877-1878 Osmanlı-Rus Harbi Rumeli Cephesi*. Ankara: Genelkurmay Basımevi.
- Şen, S., 2004. *Ortadoğu'da İdeolojik Bunalım Suriye BAAS Partisi ve İdeolojisi*. İstanbul: Birey Yayıncılık.
- Tacibayev, R., 2012. *Bölgesel ve Küresel Politikalarda Orta Asya*, Ed. Dr. Savaş Kafkasyalı, Ahmet Yesevi Uluslararası Türk-Kazak Üniversitesi İnceleme – araştırma dizisi, Yayın no:10.
- Uçarol, R., 1995. *Siyasi Tarih 1789-1994*. İstanbul: Filiz Kitabevi.
- Ulam, A.B., 1965. *Bitmemiş Devrim*. Ankara: Türk Siyasi İlimler Derneği Yayınları.
- Ulam, A.B., 1989. *Stalin*. Boston: Beacon Press.
- Uluslararası İlişkiler Tarihi, *Diplomasi Tarihi*, Cilt 2. 2009. A. Tokatlı (Çev.), İstanbul: Evrensel Basım Yayın.
- Vadney, T.E., 1992. *The Second World War Since 1945*. 2. baskı London: Penguin Books..
- Verdnansky, G., 1969. *A History of Russia*, New Haven: Yale University Press.
- Verdnansky, G., 2009. *Rusya Tarihi*, D. Mızrak ve E. Ç. Mızrak (Çev.), İstanbul: Selenge Yayınları.
- Waltz, K.N., 2010. *Theory of International Relations*. USA: Waveland Press,
- Wallerstein, İ., 1998. *Jeopolitik ve Jeokültür*. Ö. Mustafa (Çrv.), İstanbul: İz Yayıncılık, İstanbul.
- Wendt, A., 2012. *Uluslararası Siyasetin Sosyal Teorisi*. H. S. Ertem, S. Güler & I. Öner (Çev.), Küre Yayınları, İstanbul.
- Wendt, A., 2006. *Constructivism and International Relations: Alexander Wendt and his Critics (New International Relations)*. London: Francis Library.
- Yapıcı, U., 2011. *Sovyet Sonrası Coğrafyada Devlet ve Milliyetçilik*. Ankara: Tan Yayınları.
- Znkeisen, J.W., 2011. *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*. N. Epçeli (Çev.), Yeditepe Yayınevi.

Sürekli Yayınlar

- Adler, E., 1997. Seizing the Middle Ground: Constructivism in World Politics. *European Journal of International Relations*. 3(3), SAGE Publications, London.
- Ağacan, K., 2001. Rusya'nın Gürcistan'a Vize Uygulaması Silahsız Savaş mı? *Stratejik Analiz*. 1 (9), p.33.
- Allison, R., tarih yok. Russian 'deniable' intervention in Ukraine: How and Why Russia Broke The Rules? *International Affairs*. 90 (6). ss.1282-1283.
- Altuğ, Y., 1970. Çin Vietnam Çekoslovakya Orta Doğu Sorunları. *İstanbul Üniversitesi Gazetecilik Enstitüsü Yayınları*. ss.305-316.
- Arslan, E., 2014. Türkiye'nin Milli Çıkarları ve Ukrayna. 2023. (155), ss.28-32.
- Aslanlı, A., 2005. Bölgesel ve Küresel Dengeler Açısından Abhazya Sorunu. *Karadeniz Araştırmaları*. 5, s.117-120.
- Askeroğlu, S., 2014. Ukrayna Krizi ve Rusya Politikası. 2023. ss.19-20.
- Ateş, D., 2008. Uluslararası İlişkilerde Konstruktivizm. *Sosyal Bilimler Dergisi*. 10 (1), ss.214-215.
- Bekar, O., 1994. Ukrayna Bağımsız Kalacak mı? *Avrasya Etütleri*. 1 (2), ss.81-82
- Cafersoy, N., 2002. Jeopolitik Düşüncesinde Misyon Arayışları. *Avrasya Dosyası, Jeopolitik Özel*. 8 (4). ss.58-60.
- Bingöl, O., 2014. Ukrayna Krizi'nin Bölgesel-Küresel Bağlamı ve Gelecek Öngörülleri. *Karadeniz Araştırmaları*. (41), ss.24.
- Carr, E.H., 1976. A History of Soviet Russia. 3 (12), ss.104-117.
- Çaşın, M.H. & Derman, G.S. 2016. Rus Dış Politikasındaki Değişim ve Kremlin Penceresinden Yeni Ufuklar. *SRT Yayınları*. ss.458-463.
- Çeçen, A., 2014. Ukrayna'da Jeopolitik Oyun. 2023. ss.34-40.
- Doster, B., 2013. Suriye Satrancındaki Son Dönüşümler. *Ortadoğu Analiz*. 5 (59), ss.25.
- Emre, Y., 2015. Antony Giddens ve Uluslararası İlişkiler: Yapılanma, Modernite ve Küreselleşme. *Uluslararası İlişkiler Dergisi*. 11 (44), ss.7.

- Ercan, M., 2015. Uluslararası Hukuk Normları Bağlamında Kırım Meselesi: Self-Determinasyon mu? İlhak mı? *International Journal of Social Science*. **36** (Summer II), ss.108.
- Finnemore M., and Sikkink, K., 1998. International Norm Dynamics and Political Change. *International Organization*. **52** (4), pp. 887-917.
- Friedman, R.O., 2010. Russia and the Middle East Under Putin. *Ortadoğu Etütleri*. **2** (3), ss.14.
- Gürel, Ş.S., 1979. Ortadoğu Petrolünün Uluslararası Politikadaki Yeri. *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları*. (432), ss.68-80.
- Han, A.K., 2011. Sovyet İşgali ve Sürekli Özgürlük: Afganistan'da Süper güç Müdahalelerinin Uluslararası Sisteme Etkileri Üzerine Karşılaştırmalı Bir Jeopolitik İnceleme. *Ortadoğu Etütleri*. **2** (2), ss.85-86.
- Hopf, T., 1998. The Promise of Constructivism in International Relations Theory. *International Security*. **3** (1), ss.171-200.
- Joya, A., 2012. Syria and the Arap Spring: The Evolution of the Conflict and The Role of the Domestic and External Factors. *Ortadoğu Etütleri*. **4** (1), ss.35
- Kamalov, İ., 2013. Orta Doğu Silah Pazarı'nda Rusya'nın Payı. *Ortadoğu Analiz*. **5** (55), ss.62-63.
- Kanbolat, H., 2001. Rusya Federasyonu'nun Kafkasya Politikası ve Çeçenistan Savaşı. *Avrasya Dosyası, Rusya Özel*. **6** (4), ss.167.
- Kanbolat, H., 2014. *Ukrayna Krizi, Türkiye ve Kırım. 2023*. (155), ss.28-29.
- Kantarcı, Ş., Soğuk Savaş Sonrası Uluslararası Sistem. *Security Strategies* **48**, 8 (16).
- Kaya, S. & İsmayılov, M., 2013 Rusya'nın Doğu Politikası. *Ekin Yayınları*. ss.30-32.
- Köse, İ., 2011. Paris Barış Konferansı ABD tutanaklarında Beyaz Ordu liderleri ve Bolşevikler. *Karadeniz İncelemeleri Dergisi*, **10** (10), ss.125-149.
- Krakowsky, E.D., 1987. Afganistan: Unutulan Savaş. *Orta Doğu Üniversitesi Asya ve Afrika Araştırmaları Grubu*. (36), ss.2-3.
- Küçük, M., 2009. Uluslararası İlişkiler Kuramında 'Konstruktivist Dönüşü' Anlamak. *Ege Akademik Bakış*. **9** (2), ss.773-774.
- Kurat, A.N., 2014. Rusya Tarihi, Başlangıçtan Günümüze. *Türk Tarih Kurumu Yayınları*. **12** (17), ss.191-196.
- Onuf, N. t.y. Constitution of International Society. *European Journal of International Law*. **5** (1), ss. 10.

- Özby, F., 2014. Rusya'nın Ukrayna Politikası ve Kırım Hamlesi. 2023. ss.8-9.
- Öztürk, M., 2013. Russian's Capability of Managing Transnational Issues: The Use of Imperial Legacy. *Avrasya Etütleri*. (44), ss.9-10.
- Saray, M., 2014. Yeni Türk Cumhuriyetleri Tarihi. *Türk Tarih Kurumu Yayınları*. **24** (21), ss.30-34.
- Soltan, E., 2001. Coğrafya, Tarih ve Rus Kimliği. *Avrasya Dosyası. Rusya Özel*. 6 (4), s.64-94.
- Şir, A.Y., 2009. Savaş Sonrası Dönemde Gürcistan. *Ortadoğu Analiz*. **1** (1), ss.66.
- Tanrısever, O.F., Sovyet Sonrası Dönem Rusya'nın Karadeniz Politikası. *Avrasya Dosyası*. **13** (1), ss.41-44.
- Valehoğlu, F., 2012. Birinci Rus Devrimi ve Güney Kafkasya'da XX. Yüzyılın ilk Ermeni Türk münaşakası. *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*. **1** (1), ss. 275-283.
- Wendt, A.E. 2013. Anarşi Devletler Ne Anlıyorsa Odur: Güç Politikalarının Sosyal İnşası. *Uluslararası İlişkiler*. Gökçe Gezer (Çev.). **10** (39), ss.3-43.
- Wladimir, 2008. Gel'man. *Internatioanl Political Science Review*. **29** (2), ss.170.
- Yıldırım, E., 1991. Antony Giddens'in Yapılama Teorisi. *Bilgi Dergisi*. (1), ss.27.
- Şahin, Z., 2014. XVIII. Yüzyılın İlk Yarısında Rusya'nın Kültürel Gelişimi ve Batıya Uyum Çabaları. *Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*. **5**(2), ss.189-190.

Diğer Yayınlar

2008 Georgia-Russia Conflict Fast Facts. 2016.

<http://edition.cnn.com/2014/03/13/world/europe/2008-georgia-russia-conflict/> [erişim tarihi 01 Nisan 2016].

Abdullayev, A. & Elma, F., 2009. Sovyetler Birliği'nde Reform Sürecinin Başlangıcı ve Gorbachev Dönemi, http://journal.qu.edu.az/article_pdf/1004_35.pdf, [erişim tarihi 10 Şubat 2016].

Afganistan Profile, *BBC*, 2015. <http://www.bbc.com/news/world-south-asia-12024253>, [erişim tarihi 15 Nisan 2016].

Antelava, N. , 2015. Putin's Nemesis: Can Mikheil Saakashvili Survive Long Enough To Make a Difference?, <http://www.theguardian.com/world/2015/oct/27/mikheil-saakashvili-putins-nemesis-ukraine>, [erişim tarihi 04 Nisan 2016].

'Putin'in imzaladığı anlaşmayı tanımayacağız'. *Arena Gazetesi*, 18 Mart 2014. <http://www.arenagazetesi.com.tr/haber/-Putin-in-imzaladigi-anlasmayi-tanimayacagiz-/89541>, [erişim tarihi 20 Nisan 2016].

Ataöv, T. Bugünkü Almanya Sorunu, <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/42/423/4710.pdf>, [erişim tarihi 07 Şubat 2016].

Balcı, B. Soğuk Savaş Sırasında Küba Füze Krizi ve U-2 Uçak Krizi, https://www.academia.edu/7481439/So%C4%9Fuk_Sava%C5%9F_s%C4%B1ras%C4%B1nda_K%C3%BCba_F%C3%BCze_Krizi_ve_U-2_U%C3%A7ak_Krizi, [erişim tarihi 09 Şubat 2016].

BBC. Vladimir Lenin (1870 – 1924) http://www.bbc.co.uk/history/historic_figures/lenin_vladimir.shtml [erişim tarihi 06 Şubat 2016]

Belge, M. Stalin ve Stalinizm Üstüne, http://www.birikimdergisi.com/images/UserFiles/images/Spot/70/30-31/stalin_ve_stalinizm_ustune_murat_belge.pdf, [erişim tarihi 06 Şubat 2016].

Bilgel, Y., 2015. Rusya'nın Suriye hamlesine gerçekçi bir yaklaşım, <http://www.cnnturk.com/yazarlar/guncel/yasemin-bilgel/rusyanin-suriye-hamlesine-gercekci-bir-yaklasim>, [erişim tarihi 24.04.2016].

Britannica Academic. Russian Revolution of 1905. <http://bproxy.bahcesehir.edu.tr:2111/EBchecked/topic/513881/Russian-Revolution-of-1905?> [erişim tarihi 12 Mayıs 2016].

Central Intelligence Agency, 1964. *Cuban Missile Crisis*
<https://www.cia.gov/library/center-for-the-study-of-intelligence/csi-publications/books-and-monographs/Cuban%20Missile%20Crisis1962.pdf>
[erişim tarihi 09 Şubat 2016].

Czechoslovakia. (1918–92).
<http://global.britannica.com/topic/Czechoslovak-history/Czechoslovakia-1918-92>,
[erişim tarihi 20 Nisan 2016].

Ertuğral, Y. 2015. Rusya'nın Arap Baharı Politikası 2010-2014.
<http://akademikperspektif.com/2015/02/18/rusyanin-arap-bahari-politikasi-2010-2014/>, [erişim tarihi 13 Nisan 2016].

Encyclopedia Britannica., 2014. Ivan IV, Nikolay Andreyev,
<http://www.britannica.com/biography/Ivan-the-Terrible>, [erişim tarihi 30 Aralık 2015].

Gerçekler ve Rakamlarla Rusya, Rusya Federasyonu'nun Büyükelçiliği Resmi Sitesi,
http://www.turkey.mid.ru/hakk_t02.html, [erişim tarihi 01 Aralık 2015].

Goodby, JE. The Putin Doctrine and Preventive Diplomacy. *American Foreign Service*.
<http://www.afsa.org/putin-doctrine-and-preventive-diplomacy-need-consensus-american-goals>, [erişim tarihi 05 Nisan 2016].

Gökırmak, M.A.M., 2000. Etnik Caydırıcılık ve Kafkaslar'da Rus Dış Politikası, *Doktora Tezi*, Bursa.

Guissepi, R., 1992. The Mongols The Last Great Nomadic Challenges, http://history-world.org/mongol_empire.htm, [erişim tarihi 14 Aralık 2015].

Güney Kafkasya'da Bölgesel İstikrar Çalıştayı. 2014.
http://www.tasam.org/Files/Icerik/File/guney_kafkasya_istikrar_calistayi_istanbulda_ya_pildi_e13103c2-0b45-4581-b9f2-2df4ef4bfab7.pdf, [erişim tarihi 11 Nisan 2016].

Gürcistan'ın Gül Devrimi. 2004.
http://www.bbc.co.uk/turkish/news/story/2004/01/040127_gurcistan_surec.shtml, [erişim tarihi 02 Nisan 2016].

Gürcistan'ın Siyasi Görünümü. <http://www.mfa.gov.tr/gurcistan-siyasi-gorunumu.tr.mfa>, [erişim Tarihi:01.04.2016].

- Haarman, S. Absolute Terror: Ivan The Terrible, <http://academic.mu.edu/meissnerd/ivan-terrible.htm>, [erişim tarihi 12 Şubat 2015].
- Hall-Thur, C., 2015. Russian revolution of 1917. <http://bproxy.bahcesehir.edu.tr:2256/eds/detail/detail?sid=896e2f47-e644-4110-9205-c6334cda9c4a%40sessionmgr120&vid=7&hid=114&bdata=Jmxhbm9dHImc2l0ZT1lZHMtbGl2ZQ%3d%3d#AN=89315291&db=ers> [erişim tarihi 12 Mayıs 2016].
- Hamm, M.F., 1996. The Early History of Kiev, <http://press.princeton.edu/chapters/s5285.pdf>, [erişim tarihi 14 Aralık 2015].
- History, The Ivan Terrible, <http://www.history.co.uk/biographies/ivan-the-terrible>, [erişim tarihi 30 Aralık 2015].
- Hosseini, D., 2005. The School of Russian and Asian Studies, The Effects of the Mongol Empire on Russian., 2005. http://www.sras.org/the_effects_of_the_mongol_empire_on_russia, [erişim tarihi 20 Aralık 2015].
- Putin: 'Rusya, Filistin'in Bağımsız Bir Devlet Olmasına Yardımcı Olmayı Sürdürecektir'. *Hürriyet Gazetesi*. 28 Mart 2015. <http://www.hurriyet.com.tr/putin-rusya-filistinin-bagimsiz-bir-devlet-olmasına-yardimci-olmayı-surdurecek-28583900>, [erişim tarihi 10 Şubat 2016].
- İsmayılov, E., 2015, Rusya'nın Suriye Stratejisi ve Orta Doğu'da Değişen Güç Dengeleri, <http://www.bilgesam.org/Images/Dokumanlar/0-66-20151026141255.pdf>, [erişim tarihi 14 Nisan 2016].
- Kamalov, İ. & Mirgaliyev, İ. 2008. Altın Orda-Osmanlı Münasebetleri, <http://ataum.gazi.edu.tr/posts/view/title/altin-orda-osmanli-munasebetleri-51571>, [erişim tarihi 15 Aralık 2015].
- Kantarıcı, Ş. Soğuk Savaş Sonrası Uluslararası Sistem, <http://dergipark.ulakbim.gov.tr/guvenlikstrtrj/article/view/5000098871/5000092127>, [erişim tarihi 07 Şubat 2016].
- Kıran, A. Milletler Cemiyeti ve Önlenemeyen Savaş http://www.gau.edu.tr/PDF-Files/JASA_03_06_PDF/JASA_003_06_03_Kiran.pdf, [erişim tarihi 06 Şubat 2016].
- Komalov, İ., 2009. Altın Orda ve Rusya, İstanbul: Ötüken Yayınları.
- Mammadov, R., 2004. Kafkasya'da Neler Oluyor?, 2004,

http://www.tasam.org/tr-TR/Icerik/157/kafkasyada_neler_oluyor, [erişim tarihi 10 Nisan 2016].

Mark, J., 2014. The Gots, <http://www.ancient.eu/Goths/>, [erişim tarihi 03 Aralık 2015].

Mehdiyev, F., 2012. Gürcistan Seçimleri ve Bölgeye Etkileri, 2012, <http://www.hazar.org/analiz/gurcistan-secimleri-ve-bolgeye-etkileri>, [erişim tarihi 12 Nisan 2016].

Mercan, G.N., 2014. Putin'in Rusyası <http://www.tuicakademi.org/putin-in-rusyasi/> [erişim tarihi 30.04.2016].

Mohammadi, A., 2014. Afganistan'ın Modernleşmesinde Türkiye'nin Rolü. http://www.turkishstudies.net/Makaleler/292240312_92MohammadiAbdullah-sos-1599-1611.pdf, [erişim tarihi 13 Nisan 2016].

NATO, <http://www.nato.int/history/nato-history.html>, [erişim tarihi 07 Şubat 2016].

Nogayeva, A., 2008. Gürcistan-Güney Osetya Sorununun Orta Asya'ya Yansımaları. http://www.tasam.org/tr-TR/Icerik/931/gurcistan_-_gune_y_osetya_sorununun_orta_asyaya_yansimalari, [erişim tarihi 10 Nisan 2016].

Of Russian Origin: New Economic Policy (NEP), <http://russiapedia.rt.com/of-russian-origin/new-economic-policy-nep/>, [erişim tarihi 05 Şubat 2016].

Onuf, N., The constitutional of international society, <http://ejil.org/pdfs/5/1/1229.pdf>, [erişim tarihi 11 Mart 2016].

Özby, F., Tarihsel Süreç İçerisinde Güney Osetya Sorunu, <http://www.bilgesam.org/incele/999/-tarihsel-surec-icerisinde-guney-osetya-sorunu/#.Vzcx4DWLTIU>, [erişim tarihi 06.04.2016]

Paolantoni, J., 2012. Russian History: From the Early East Slavs to the Grand Duchy of Moscow, <http://www.globalresearch.ca/russian-history-from-the-early-east-slavs-to-the-grand-duchy-of-moscow/5306142>, Erişim Tarihi:07. 12. 2015

Papava, V., 2008. Post-War Georgia's Economic Challenges, <http://old.cacianalyst.org/?q=node/4991>, [erişim tarihi 10 Nisan 2016].

Purtaş, R. Rusya ve Arap Orta Doğusu, http://www.akademikortadogu.com/belge/ortadogu4%20makale/firat_purtas.pdf, [erişim tarihi 12 Nisan 2016].

Richman, S.L. War Communism to NEP, <https://mises.org/files/5150pdf/download?token=Jw2z91GE>, [erişim tarihi 05 Şubat 2016].

Rövşenoğlu, K. Putin'in Ortadoğu Politikası veya Ruslar Neden Suriye'dedir? <http://www.tasnimnews.com/tr/news/2016/02/20/1006517/putin-in-ortado%C4%9Fu-politikas%C4%B1-veya-ruslar-neden-suriye-dedir>, [erişim tarihi 29.04.2016].

Russian Federation, The World Bank Official Website, <http://data.worldbank.org/country/russian-federation>, [erişim tarihi 01 Aralık 2015].

Sarıkaya, B. Suriye İç Savaşı Perspektifinde Geçmişten Günümüze Suriye-Rusya İlişkileri, http://www.tasam.org/Files/Icerik/File/SUR%C4%B0YE_%C4%B0%C3%87_SAVA%C5%9EI_PERSPEKT%C4%B0F%C4%B0NDE_GE%C3%87M%C4%B0%C5%9ETEN_G%C3%9CN%C3%9CM%C3%9CZE_SUR%C4%B0YE_RUSYA_%C4%B0L%C4%B0%C5%9EK%C4%B0LE_.pdf_fe7aa30c-c5d4-45a4-99cb-d94c3a0d34a2.pdf [erişim tarihi 13 Nisan 2016].

Sönmez, A.S. Yakın Çevre Doktrini Bağlamında Yeltsin Dönemi Rusya Federasyonu'nun Bağımsız Devletler Topluluğu Ülkeleriyle İlişkileri, https://birimler.dpu.edu.tr/app/views/panel/ckfinder/userfiles/17/files/DERG_/27/277-290.pdf, [erişim tarihi 01 Nisan 2016].

Sternthal S. Unraveling the Soviet Union: Gorbachev's Change in World View, https://www.gwu.edu/~ieresgwu/assets/docs/demokratizatsiya%20archive/06-03_sternthal.pdf, [erişim tarihi 11.04.2016].

Taliban'ın Ortaya Çıkışı ve Gelişimi, 2014. <http://www.aljazeera.com.tr/dosya/talibanin-ortaya-cikisi-ve-gelisimi>, [erişim tarihi 15 Nisan 2016].

The Guardian, 18 Şubat 2014. <http://www.theguardian.com/world/2014/feb/28/russia-crimea-white-house>, [erişim tarihi 20 Nisan 2016].

Tüysüzoğlu, G. Ukrayna Rusya'yı Tercih Etti. <http://politikaakademisi.org/2013/12/03/ukrayna-rusyayi-tercih-etti/> [erişim tarihi 19 Nisan 2016].

U.S. Department of State. Nuclear Nonproliferation Treaty, <http://www.state.gov/t/isn/npt/>, [erişim tarihi 10 Şubat 2016].

World History Center, The Huns, <http://history-world.org/huns.htm>, [erişim tarihi 4 Aralık 2015].

